

**FORSKNINGSRAPPORTER
RESEARCH REPORTS**

HANKEN

Tieteellisten julkaisujen rinnakkaistallentamisvelvollisuudesta, akateemisesta vapaudesta ja oikeusvaltioperiaatteesta

PETRI MÄNTYSAARI

Petri Mäntysaari

**TIETEELLISTEN JULKAISUJEN
RINNAKKAISTALLENTAMISVELVOLLISUUDESTA,
AKATEEMISESTA VAPAUESTA JA
OIKEUSVALTIOPERIAATTEESTA**

Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan
Hanken School of Economics
Research Reports

80

Vaasa 2026

Tieteellisten julkaisujen rinnakkaistallentamisvelvollisuudesta, akateemisesta vapaudesta ja oikeusvaltioperiaatteesta

Key words: academic freedom, copyright, property rights, rule of law, Finnish universities, European Union, UNESCO, open science, Plan S, Rights Retention Strategy

© Hanken School of Economics & Petri Mäntysaari, 2026

Petri Mäntysaari
Hanken School of Economics
Department of Accounting and Commercial Law
P.O.Box 287, 65101 Vaasa, Finland

The originality of this publication has been checked in accordance with the quality assurance system of Hanken School of Economics using the Ithenticate software.

Hanken School of Economics

ISBN 978-952-232-564-8 (PDF)
L 0357-5764
ISSN 2242-7007 (PDF)

Vaasa 2026

SAMMANFATTNING

Rättsstatsprincipen kräver en balansering av olika intressen. I den här artikeln undersöker man konflikten mellan enfrågerörelsernas rättsliga praktiker å ena sidan och rättsstatsprincipen å andra sidan genom att operationalisera konflikten i en snäv kontext.

Artikeln fokuserar på rättsliga och universitetsinterna krav på parallellpublicering som drivs av öppen vetenskap-rörelsen. Artikeln visar att kraven är oförenliga med EU-rätten och de grundläggande rättigheterna, strider mot gällande rätt också på andra sätt samt är ägnade att förorsaka skada på vetenskapens systemnivå i Finland.

Det kan inte införas krav på parallellpublicering av universitetslärares och -forskarnas verk i finsk rätt. Lagstadgade krav skulle utgöra en långtgående inskränkning i upphovsmannens rätt i strid mot infocodirektivet. De skulle också strida mot skyddet av den akademiska friheten i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna och internationell rätt.

Ett universitet får inte ensidigt införa krav på parallellpublicering till men för sin undervisande och forskande personal. För det första får ett universitet inte automatiskt några rättigheter till den undervisande och forskande personalens upphovsrättsligt skyddade verk. Det så kallade "forskarundantaget" innebär att högskoleforskare och -lärare har en rätt att fritt välja sättet att publicera sina verk och om de så vill kommersialisera sin forskning. För det andra omfattas rätten att välja publikationssättet inte av universitetsarbetsgivarens direktionsrätt. Det är också klart att arbetsgivarens direktionsrätt inte omfattar rätten att överföra de anställdas egendom till arbetsgivaren eller andra. Universitetsinterna riktlinjer och modellavtal som i praktiken tvingar forskarna och lärarna att acceptera krav på parallellpublicering kan lätt tolkas som oskäligen.

Lagstadgade eller universitetsinterna krav på parallellpublicering skulle antagligen ha negativa följder på vetenskapens systemnivå i Finland. Det finns inga inhemska vetenskapliga förlag om inte de kan finansiera sin verksamhet. Krav på parallellpublicering är ägnade att skada de inhemska vetenskapliga förlagens verksamhetsförutsättningar.

Exemplet belyser generellt hur enfrågerörelsernas mål kan vara oförenliga med rättsordningen och skapa negativa verkningar på samhällets systemnivå. Praktiker som tvingar forskare till parallellpublicering utgör ett symptom på en urholkning av rättsstatsprincipen.

TIIVISTELMÄ

Artikkelissa tarkastellaan yhden asian liikkeiden ajamien hankkeiden ja oikeusvaltioperiaatteen välistä ristiriitaa avoimen tieteen liikkeen vaatiman rinnakkaistallentamisvelvollisuuden valossa.

SISÄLLYS

1	TAUSTA JA KYSYMYKSENASETTELU	1
1.1	Oikeusjärjestys vastaan yhden asian liikkeet	1
1.2	Tutkimuskysymys.....	5
1.3	Metodi	5
1.4	Rajoitukset	6
1.5	Dispositio.....	7
2	AVOIMEN TIETEEN LIIKE JA RINNAKKAISTALLENNUS.....	8
2.1	Johdanto.....	8
2.2	Avoimen tieteen liikkeen ideologinen tausta.....	9
2.3	Avoimen tieteen määritelmä kansainvälisessä oikeudessa	10
2.4	Taloudellinen ja teknologinen kehitys.....	11
2.5	Taloudellinen ja teknologinen kehitys kustannusalalla	12
2.6	Avoimen tieteen liike vastaan oikeusjärjestys	16
2.7	Rinnakkaistallennus, Rights Retention -strategia ja esilisensointimalli.....	18
3	AKATEEMINEN VAPAUS.....	23
3.1	Johdanto.....	23
3.2	Kansainvälinen oikeus	23
3.3	Euroopan unioni	26
3.4	Eurooppalainen korkeakoulualue (EHEA).....	27
3.5	Akateemisen vapauden loukkaukset.....	28
3.6	Suomi	28
3.7	Vaikutus rinnakkaistallennusvelvollisuuteen	32
4	OMISTUSOIKEUS JA TEKIJÄNOIKEUS.....	34
4.1	Johdanto.....	34
4.2	Kansainvälinen oikeus	34
4.3	EU-oikeus	34
4.4	Suomen oikeus.....	36
4.5	Vaikutus rinnakkaistallennusvelvollisuuteen.....	38
5	AKATEEMISEN VAPAUDEN JA AVOIMEN TIETEEN RAJOITUKSET.....	40
5.1	Johdanto.....	40
5.2	Kansainvälinen oikeus	40
	5.2.1 Johdanto	40
	5.2.2 UNESCO Recommendation on Science and Scientific Researchers (2017) ..	41

5.2.3 UNESCO Recommendation on Open Science (2021)	42
5.3 EU	43
5.4 Suomi	45
5.4.1 Eri oikeuksien välisestä tasapainosta	45
5.4.2 Tasapainosta tekijänoikeuslaissa	46
5.4.3 Direktiivallasta ja direktiivallan rajoista	47
5.4.4 Sitomattomista tai kohtuuttomista sopimusehdoista	48
5.5 Vaikutus rinnakkaistallennusvelvollisuuteen	52
6. ELINKEINOVAPAAUS JA OIKEUS TYÖHÖN	54
6.1 Johdanto.....	54
6.2 Tutkijoiden elinkeinovapaus ja oikeus työhön	54
6.3 Kustantajien elinkeinovapaus.....	55
6.4 Vaikutus rinnakkaistallennusvelvollisuuteen.....	56
7 TIETEEN JÄRJESTELMÄTASON RISKEISTÄ, KOTIMAISESTA TIETEESTÄ JA KOTIMAISTEN TIEDEKUSTANTAJIEN ASEMASTA.....	58
7.1 Johdanto.....	58
7.2 Tutkijoiden näkökulma.....	59
7.3 Kotimaiset tiedekustantajat	62
8. LOPUKSI	64

1 TAUSTA JA KYSYMYKSENASETTELU

1.1 Oikeusjärjestys vastaan yhden asian liikkeet

Oikeusvaltioperiaatteen noudattaminen kuuluu keskeisiin pohjoismaisiin¹ ja Euroopan unionin arvoihin.² Oikeusvaltioperiaatteen ytimessä on laillisuusperiaate,³ johon sisältyy lain kunnioittamisen lisäksi esimerkiksi vaatimus läpinäkyvästä, vastuullisesta ja demokraattisesta lainsäädäntöprosessista.⁴ Suomessa lainsäädäntövaltaa käyttää kansaa edustava eduskunta.⁵

Jotta oikeusvaltioperiaate ja laillisuusperiaate toteutuisivat, lainsäädäntöprosessin yleisenä tavoitteena on sisäisesti ristiriidaton eli koherentti oikeusjärjestys.⁶ Sisäisesti ristiriitainen eli ei-koherentti oikeusjärjestys heikentäisi lain ennakoitavuutta, oikeusvarmuutta, luottamusta oikeusjärjestykseen ja lain kunnioitusta. Koherenssiin pyritään yleisesti sekä kansallisissa oikeusjärjestyksissä että kansainvälisessä oikeudessa.⁷

Oikeusjärjestyksen sisäistä koherenssia edistetään teknisesti erilaisilla tulkintaperiaatteilla. Jotkin tulkintaperiaatteista kuten Suomen kansallisessa oikeudessa noudatettava perustuslain etusija⁸ ja normihierarkia⁹ perustuvat lakiin. Monet vaihtoehtoisista tulkintaperiaatteista kuuluvat oikeudellisen retoriikan käytäntöihin.¹⁰ Systematiikan huomioonottaminen ja oikeusjärjestyksen sisäisten ristiriitaisuuksien välttäminen kuuluvat joka tapauksessa lainsäädännön ja laintulkinnan vakiintuneeseen perusarsenaaliin.¹¹

¹ Juha Raitio, Huomioita oikeusvaltiokäsitteen kehityksestä ja sisällöstä Suomessa. *Lakimies* 115(5) 2017, s. 559–579; Juha Raitio, Allan Rosas ja Pekka Pohjankoski, Oikeusvaltiollisuus Euroopan unionissa ja Suomessa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:39, s. 37; European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011); Kimmo Nuotio, Oikeusvaltioperiaatteesta kehityksen välineenä: näkökulmia ja rajoituksia. *Lakimies* 121(7–8) 2023, s. 1131–1159; Satu Heikkilä, Oikeusvaltioperiaate ja riippumattomat tuomioistuimet. *Lakimies* 122(5) 2024, s. 600–627.

² Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 2 artikla.

³ PL 2 §:n 3 momentti.

⁴ Ks. Venetsian toimikunnan oikeusvaltioreportin (2011) kohdat 42–43; Raitio, Rosas ja Pohjankoski 2022, s. 37 ja 45.

⁵ PL 2 §:n 1 momentti ja 3 §:n 1 momentti.

⁶ Ks. esim. Raitio, Rosas ja Pohjankoski 2022, s. 29 ja 173.

⁷ Ks. esim. Explanatory Note by the UNCITRAL Secretariat on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, kohta 13; Photini Pazartzis, Geir Ulfstein, Panos Merkouris ja Danie Peat, Final Report of the ILA Study Group on the Content and Evolution of the Rules of Interpretation. International Law Association, 79th Biennial Conference, Kyoto, 2020; PevL 14/2021 vp - HE 260/2020 vp, kohta 15.

⁸ PL 106 §.

⁹ PL 107 §.

¹⁰ Ks. esim. Hans Petter Graver, *Rettsretorikk. En metodlære*. Fagbokforlaget 2007; Hans Petter Graver, *Juridisk overtalelseskunst*. Fagbokforlaget 2008; Mirjami Paso, Viimeisellä tuomiolla: Suomen korkeimman oikeuden ja Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ennakkopäätösten retoriikka. *Lakimiesliiton kustannus* 2009; Mirjami Paso, Rhetoric Meets Rational Argumentation Theory. *Ratio Juris* 27(2) 2014, s. 236–251; Petri Mäntysaari, Auditorier och retorik. *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 128(1) 2016, s. 3–42.

¹¹ Ks. tulkinnasta jo Friedrich Carl von Savigny, *Das System des heutigen Römischen Rechts*, Band I. Bei Veit und Comp 1840, § 33. Franz Bauer, Historical Arguments, Dynamic Interpretation, and Objectivity: Reconciling Three Conflicting Concepts in Legal Reasoning. *The Law between Objectivity and Power* (toimittanut Philip Bender, *Nomos* 2022), s. 111–143, s. 139–140.

Koherenssi vaatii erilaisten yhteiskunnallisten intressien tasapainottamista.¹² Eri intressit on tasapainotettava sekä kansainvälisessä oikeudessa että Euroopan unionin¹³ ja Suomen oikeudessa. Perustuslakivaliokunta on edellyttänyt eri perusoikeuksien välisen tasapainon toteuttamista.¹⁴

Yhden asian liikkeillä on paljon vapaammat kädet. Yhden asian liikkeitä ei vaadita tasapainottamaan mitään. Sinänsä oikeusvaltioperiaate, laillisuusperiaate ja eri oikeuksien sekä yhteiskunnallisten intressien tasapainottamisen vaatimus antavat yhden asian liikkeille vapauden ajaa omaa asiaansa.¹⁵ Suomen historia tuntee monia yhden asian liikkeitä. Moniarvoinen yhteiskunta ja edustuksellinen demokratia eivät kuitenkaan toteudu, ellei edustuksellista demokratiaa, oikeusvaltioperiaatetta ja laillisuusperiaatetta kunnioiteta. Edustukselliseen demokratiaan ei kuulu yhden asian liikkeiden suora lain ohittava toiminta eivätkä myöskään hallintotoiminnan laillisuusperiaatetta vastaamattomat,¹⁶ lain ulkopuoliset tai muuten vieraat perusteet.¹⁷

Yhden asian liikkeiden ajamat oikeudelliset siirrännäiset¹⁸ voivat muodostua lukuisten eri intressien tasapainottamiseen perustuvassa oikeusjärjestyksessä oikeudellisiksi häiriötekijöiksi (legal irritants).¹⁹ Teoriasiirrännäiset voivat muodostua häiriötekijöiksi (theory irritants) sekä teorian tasolla että oikeusjärjestyksessä.²⁰

Oikeusjärjestyksen sekä yhden asian liikkeiden toiminnan välistä jännitettä voidaan havainnollistaa ns. avoimen tieteen liikkeellä ja siihen kuuluvilla rinnakkaistallennusta koskevilla vaatimuksilla.

¹² Philipp Heck, Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz. Archiv für die civilistische Praxis 112(1) 1914, s. 1–318.

¹³ Effet utile -argumenteista esim. Jan Blockx, Effet utile reasoning by the Court of Justice of the European Union is mostly indirect: evidence and consequences. *European Journal of Legal Studies* 14(1) 2022, s. 141–171. Tekijänoikeudesta C-401/19, Puolan tasavalta vastaan Euroopan parlamentti ja Euroopan unionin neuvosto, 98 kohta; Daniël Jongsma, Creating EU Copyright Law: Striking a Fair Balance. *Ekonomi och samhälle, Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan* 334 2019.

¹⁴ PeVL 10/2012 vp — HE 86/2011 vp s. 2 biopankkilaista: ”Ehdotetun kaltaisen lainsäädännön yhteydessä on tärkeää pyrkiä mahdollisimman hyvään tasapainoon ... perusoikeuksien välillä.” PeVL 58/2022 vp - HE 43/2022 vp, kohta 3 (tekijänoikeuden haltijoiden ja teosten käyttäjien oikeudet), kohdat 10 ja 12 (sananvapaus ja immateriaalioikeudet) sekä kohta 19 (tieteen vapaus).

¹⁵ George J. Stigler, *The Theory of Economic Regulation*. *The Bell Journal of Economics and Management Science* 2(1) 1971, s. 3–21.

¹⁶ PL 2 §:n 3 momentti.

¹⁷ HE 72/2002 s. 55: ”Tällaisia perusteita voivat olla esimerkiksi ystävien suosinta, henkilökohtaisen hyödyn tavoittelu tai julkisyhteisön erityisten taloudellisten etujen tavoittelu.”

¹⁸ Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*. Scottish Academic Press 1974.

¹⁹ Gunther Teubner, *Legal Irritants: Good Faith in British Law or How Unifying Law Ends Up in New Divergences*. *The Modern Law Review* 61(1) 1998, s. 11–32.

²⁰ Gunther Teubner, *Networks as Connected Contracts* (translated by Michelle Everson). Edited with an Introduction by Hugh Collins. Hart Publishing 2011, s. 75; Petri Mäntysaari, *User-friendly Legal Science: A New Scientific Discipline*. Springer 2017, s. 25–27; Petri Mäntysaari, *Stocks for All: People’s Capitalism in the Twenty-First Century*. De Gruyter 2022, s. 46, 225, 228 ja 240.

Avoimen tieteen liikkeen vaatimusten ja oikeusjärjestyksen välinen jännite on tunnustettu Euroopassa jo aikaisemmin.²¹ Avoimen tieteen ja immateriaalioikeuksien välinen jännite on tunnustettu myös kansainvälisessä oikeudessa.²²

Nämä jännitteet ovat ajankohtaisia monista syistä. 1) Vuonna 2024 hyväksyttiin Avoimen tieteen ja tutkimuksen viitearkkitehtuuri 2024–2030.²³ Sitä täydentävä Avoimen tieteen ja tutkimuksen rahoituksen tiekartta julkaistiin lokakuussa 2025.²⁴ Viitearkkitehtuurilla ja tiekartalla on tarkoitus ohjata tiedettä, tutkimusta ja niiden rahoitusta. Muutamassa suomalaisessa yliopistossa otettiin vuoden 2026 alusta käyttöön tutkimusjulkaisujen esilisensiointimalli, joka perustuu Rights Retention -strategiaan (RRS).²⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriö tilasi vuonna 2025 tieteen ja koulutuksen tekijänoikeusselvityksen,²⁶ johon kuuluvissa haastatteluissa sivuttiin myös rinnakkaistallentamista.²⁷ 2) Euroopan unionin komissio pyysi ottamaan kantaa avoimeen julkaisemiseen Eurooppalaista tutkimusalueetta koskevassa julkisessa kuulemisessa syksyllä 2025.²⁸ 3) Akateeminen vapaus kuuluu eurooppalaisiin²⁹ ja pohjoismaisiin³⁰ arvoihin.

Akateemisen vapauden oikeudellisen ja tosiasiallisen suojan välillä on eroja. Oikeusjärjestyksen de jure turvaama akateeminen vapaus heikentyi Suomessa vuoden

²¹ Irene Pellizzone, Open Access Publication and Academic Freedom in the Field of the Social Sciences and Humanities from a Constitutional Law Perspective in Italy. *Academic Freedom Under Pressure? A Comparative Perspective* (toimittaneet Margrit Seckelmann, Lorenza Violini, Cristina Fraenkel-Haeberle ja Giada Ragone, Springer Nature Switzerland 2021), s. 175–198. Ks. myös Peter Maassen, Jens Jungblut, Dennis Martinsen ja Veslemøy Øvrebø, *Academic Freedom Monitor 2024. Analysis of the de facto state of academic freedom in the EU - Country overview*. European Parliamentary Research Service. Scientific Foresight Unit (STOA) PE 765.775 – April 2025, luku 1.1.3 ja s. 3.

²² United Nations, CESCR General Comment No. 25, 2020, kohdat 16, 50 ja 62.

²³ Avoimen tieteen koordinaatio, Tieteellisten seurain valtuuskunta, Avoimen tieteen ja tutkimuksen viitearkkitehtuuri 2024–2030. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 1:2024. Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta 2024.

²⁴ Avoimen tieteen koordinaatio, Tieteellisten seurain valtuuskunta, Avoimen tieteen ja tutkimuksen rahoituksen tiekartta. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 7:2025. Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta 2025.

²⁵ Tua Hindersson-Söderholm, Arto Ikonen ja Susanna Nykyri, Kenelle tutkimus kuuluu? Rights Retention Strategy vahvistaa tutkijan oikeuksia ja tutkimuksen huoltovarmuutta. Tieteessä tapahtuu 43(3) 2025; Juuso Ala-Kyyny, RRS tekee tuloaan myös Suomeen – mitä se tarkoittaa ja miten sitä toteutetaan? Katsaus rinnakkaistallennusoikeuteen, 30.1.2025 <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/rights-retention-strategy-tilannekatsaus-2025/>

²⁶ Hankeaika 1.9.2025–30.4.2026.

²⁷ Viivi Rankka, Tieteen ja koulutuksen tekijänoikeusselvitys. Teosten käyttö opetuksessa ja tieteellisessä tutkimuksessa: tekijänoikeuslain toimivuuden ja soveltuvuuden haasteet (haastattelun taustatiedot 17.11.2025).

²⁸ ERA Act Public Consultation questionnaire (13.10.2025–5.1.2026), luku 3.2.2, Free circulation of scientific knowledge.

²⁹ Euroopan unionin perusoikeuskirjan 13 artikla.

³⁰ Ks. esim. Terence Karran, Klaus Beiter ja Lucy Mallinson, *Academic freedom in Scandinavia: has the Nordic model survived?* *Nordic Journal of Studies in Educational Policy* 9(1) 2023, s. 4–19; Caroline Tovatt, Martin Bergman, Carl Braunerhielm, Charlotte Ejsing, Lovisa Hellberg ja Kristina Sundberg, *Akademisk frihet i Sverige – Regeringsuppdrag om lärosätenas arbete med att främja och värna akademisk frihet*. Universitetskanslersämbetet 2024; Henrik Wenander, Niina Mäntylä ja Melanie Hack, *The legal position of academic staff in a changing university landscape: A comparative analysis of Finland, Norway, and Sweden*. *Retfærd: Nordisk juridisk tidsskrift* 182(4) 2024, s. 37–60. Ks. myös Jon Iddeng, Jorunn Dahl Norgård, Petri Mäntysaari, Karin Åmossa, Haro de Grauw, Brian Arly Jacobsen, Frederik Hertel, Ármann Höskuldsson, Hólmfríður Garðarsdóttir ja Henry Alexander Henrysson, *Academic Freedom in the Nordics: Legislation, Practice, Challenges. A report from Nordic academic trade unions 2024*. Forskerforbundet 2024.

2009 yliopistolain myötä erityisesti virkasuhteiden muututtua työsuhteiksi.³¹ Akateemisen vapauden katsotaan heikentyneen myös de facto.³² Heikkouksiin kuuluvat erityisesti korkeakoulujen rahoitusmallin kautta harjoitettu yksityiskohtainen ohjaus³³ ja määräaikaisten työsuhteiden huomattavan suuri osuus. De jure -suojan tarkastelu erillään de facto -suojusta ei olisi mielekästä, kun lähestymistapa ei ole lainopillinen.³⁴

Sekä avoin tiede että akateeminen vapaus ovat hyvin monimutkaisia kokonaisuuksia, oikeusjärjestyksestä puhumattakaan. Avoimesta tieteestä, akateemisesta vapaudesta ja niiden suhteesta oikeusjärjestykseen voidaan saada elävää³⁵ oikeudellista tietoa tarkastelemalla niitä konkreettisisä kontekstissa yhdestä oikeusjärjestyksen ulkopuolisesta pisteestä käsin.³⁶

Sellainen piste voi olla esimerkiksi yliopistotutkija. Yliopistotutkijan tosiasiallinen asema on länsimaisessa oikeusvaltiossa tulosta oikeudellisten välineiden ja käytäntöjen soveltamisesta. Yksittäisen yliopistotutkijan tosiasiallisen aseman perusta voi olla ”oikeudellinen”, ”ei-oikeudellinen” tai ”oikeudenvastainen”. Tosiasiallinen asema voi olla seurausta ”hard law” tai ”soft law” -sääntelystä. Yliopistotutkijan asema on varmaankin ankkuroitu vallitsevaan yhteiskunnalliseen, oikeudelliseen tai yliopiston sisäiseen kulttuuriin, joka joko tukee oikeusvaltioperiaatetta tai on sen kanssa ristiriidassa.³⁷ Yliopistotutkijan ja kansalaisen on joka tapauksessa turhauttavaa olla oikeudellisessä mielessä oikeassa, jos hän ei saa oikeutta.³⁸ Se, saako hän tosiasiallisesti oikeutta, perustuu vallankäyttäjän arvovalintojensa mukaisesti asiayhteydessä valitsemaan oikeudelliseen retoriikkaan.³⁹ Retoriikalle on paljon tilaa, koska lainopin oikeuslähteet ja tulkintamekanismit ovat avoimia.⁴⁰

³¹ UNESCO, Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel, 1997, kohdat 45-46; HE 158/2025 vp; KKO 2023:1, kohta 19; Petri Mäntysaari, Dreaming of tenure in Finland? The Finnish Supreme Court says that you shouldn't. Professoriblogi 30.1.2023; Tuomo Peltonen, Yliopistojen laillinen viisus: Yliopistojen lainvastaiseen toimintaan liittyvät toimintalogiikat tarkastelussa. Tiedepolitiikka 46(1) 2021, s. 40–49.

³² Iddeng et al. 2024 sekä FAU ja V-Dem, Academic Freedom Index Update 2025. <https://academic-freedom-index.net/>

³³ Ks. esim. Sinimaaria Ranki, Strateginen johtaminen suomalaisissa korkeakouluissa, 2016.

³⁴ Ks. esim. Liviu Matei, Daniela Craciun ja Elizaveta Potapova, The Fundamental Values of Higher Education in the European Higher Education Area – EHEA, Technical framework to monitor and assess fundamental values. UEFISCDI Publishing House 2024; Vasiliki Kosta ja Olga Ceran, Academic Freedom Monitor 2024, Overview of de jure academic freedom protection. Parliamentary Research Services (EPRS) of the Secretariat of the European Parliament 2025, luku 2.4, s. 4.

³⁵ Elävästä oikeudesta (lebendes Recht, living law) Eugen Ehrlich, Grundlegung der Soziologie des Rechts. Duncker und Humblot 1913. Ks. myös Gunther Teubner, Networks as Connected Contracts (translated by Michelle Everson). Edited with an Introduction by Hugh Collins. Hart Publishing 2011.

³⁶ Monimutkaisen oikeudellisen kokonaisuuden tarkastelusta tietyn toimijan näkökulmasta esimerkiksi Petri Mäntysaari, EU Electricity Trade Law: The Legal Tools of Electricity Producers in the Internal Electricity Market. Springer 2015; yleisesti Mäntysaari 2017.

³⁷ Peltonen 2021.

³⁸ ”Recht haben” v. ”Recht behalten”. Arthur Schopenhauer, Die Kunst, Recht zu behalten. Alkuperäinen käsikirjoitus 1830. Megaphone eBooks 2008. Ks. myös Ehrlich 1913, s. 402.

³⁹ Yleisesti esim. Mäntysaari, Auditorier och retorik 2016; Outi Ratamäki, Lainopin ja empirian yhdistäminen tutkimuksessa. Lakimies 123(5) 2025, s. 709–733, s. 726; Jukka Korpela ja Arto Nevala, ”Tiedepesu” antaa mielipiteille tieteellisen kuorrutuksen. Tieteessä tapahtuu 42(4) 2024.

⁴⁰ Ks. Jo von Savigny 1840, § 33.

Valittuna asiayhteytenä eli kontekstina voi olla esimerkiksi rinnakkaistallennus. Rinnakkaistallennuksella on liittymäkohtia paitsi kansalliseen oikeuteen myös Euroopan unionin ja kansainväliseen oikeuteen. Perustuslakia vastaavan ⁴¹ ja ihmisoikeusmyönteisen ⁴² laintulkinnan pitää rinnakkaistallennuksen sääntelyssä yhdistyä Suomen kansainvälisten sopimusvelvoitteiden valtiosisäiseen tulkintavaikutukseen, ⁴³ EU-oikeuden valtiosisäiseen tulkintavaikutukseen ja etusijaperiaatteeseen ⁴⁴ sekä välillisesti myös kansainvälisen oikeuden tulkintavaikutukseen EU-oikeudessa ja EU:n perusoikeuskirjaa tulkittaessa. ⁴⁵ Velvollisuutta välttää ristiriitaa Suomen kansainvälisten velvoitteiden kanssa korostettiin esimerkiksi vuonna 2024 hallituksen esityksessä Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamiseksi.⁴⁶

Rinnakkaistallennukseen liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ei ole tutkittu Suomessa riittävästi. Avoimen tieteen ja tutkimuksen viitearkkitehtuuri 2024–2030 on esimerkki siitä, että tutkimuksen puute voi johtaa väärään käsityksen voimassa olevasta oikeudesta (luku 2.6).

1.2 Tutkimuskysymys

On syytä tarkastella yhden asian liikkeiden vaatimusten ja oikeusjärjestyksen välistä ristiriitaa. Tämän selvityksen kysymyksenä on, voidaanko tutkijalle asettaa avoimen tieteen liikkeen vaatima rinnakkaistallennusvelvollisuus voimassa olevan oikeuden puitteissa. Tarkastelemme erityisesti rinnakkaistallennusta koskevien vaatimusten liittymäkohtia akateemisen vapauden suojaan ja omistusoikeuden kuten tekijänoikeuden suojaan. Keskitymme yliopistoihin, joissa akateemisen vapauden pitää olla voimassa henkilökohtaisena perusoikeutena.⁴⁷

1.3 Metodi

Tässä selvityksessä tarkastellaan yhden asian liikkeiden vaatimusten ja oikeusjärjestyksen välistä ristiriitaa tietystä oikeusjärjestyksen ulkopuolisesta pisteestä

⁴¹ PL 106 §.

⁴² PeVL 2/1990 vp, s. 3: ”Tuomioistuinten ja viranomaisten toiminnassa yleissopimuksella ja sen lisäpöytäkirjoilla sekä niiden pohjalta syntyneellä vakiintuneena tulkintakäytännöllä on vastaisuudessa tärkeä merkitys. Tähän ja edellä tarkoitettuun ihmisoikeusmääräysten säädöshierarkkiseen asemaan liittyen valiokunta korostaa sitä, että tulkintatilanteissa olisi erilaisista perusteltavissa olevista vaihtoehdoista pyrittävä maksumaan sellainen, joka edistää ihmisoikeusmääräysten toteutumista eli on näin määriteltynä ihmisoikeusystävällinen.” Ks. myös Maija Dahlberg ja Mirjami Paso, Kansallisen lainsäädännön, ihmisoikeussopimuksen ja unionin oikeuden tavoitteellinen tulkinta – mikä muuttuu? Lakimies 118(7–8) 2020, s. 925–953, s. 938–939.

⁴³ PL 95 § 1 momentin mukaan valtiosopimuksen ja muun kansainvälisen velvoitteen lainsäädännön alaan kuuluvat määräykset saatetaan voimaan lailla. Valtiosopimus-oikeutta koskevan Wienin yleissopimuksen 27 artiklan mukaan osapuoli ei voi vedota sisäisen oikeutensa määräyksiin perusteena valtiosopimuksen täyttämättä jättämiselle.

⁴⁴ Ks. julistus 17 Euroopan unionin oikeuden ensisijaisuudesta. EUVL C 202, 7.6.2016, s. 1–388, s. 344.

⁴⁵ Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 3 artiklan 5 kohta: ”Unioni vaalii ja puolustaa arvojaan ja etujaan kansainvälisissä suhteissaan ja edistää osaltaan kansalaistensa suojelua. Se edistää osaltaan ... kansainvälisen oikeuden tarkkaa noudattamista ja kehittämistä, etenkin Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan periaatteiden kunnioittamista.”

⁴⁶ HE 209/2024 vp, 2 §:n uusi 2 momentti.

⁴⁷ PL 16 §:n 3 momentti ja yliopistolain 6 §. Ammattikorkeakoululain 9 §:n 1 momentissa ei säädetä henkilökohtaisista oikeuksista.

tietyssä kontekstissa. Pisteenä on kotimainen yliopistotutkija ja joiltain osin kotimainen tiedekustantaja. Kontekstina on avoimen tieteen liikkeen vaatima rinnakkaistallennusvelvollisuus.

Kapeaa tutkimuskysymystä täydentävät holistinen näkökulma ja pyrkimys tämän monimutkaisen kokonaisuuden ymmärtämiseen.⁴⁸

Primäärilähteiden valinta on ensisijaisesti ankkuroitu elävän oikeuden⁴⁹ ja käyttäjäystävällisen oikeustieteen⁵⁰ sekä oikeudellisen retoriikan⁵¹ teoriaan. Selvityksen primäärilähteisiin kuuluu se oikeudellisten välineiden dokumentaatio, jolla lähinnä voidaan olettaa olevan merkitystä kotimaisen yliopistotutkijan kannalta.

Primäärilähteisiin perustuvassa argumentaatiossa painotetaan tässä selvityksessä erityisesti primäärilähteistä ilmenevää koherenssia⁵² ja vastakohtaispäätelmiä (argumentum ad absurdum). Rinnakkaistallennusvelvollisuuksien ilmeisellä oikeudenvastaisuudella perustellaan sitä, että vaatimuksia ei ole mielekästä asettaa.

Argumentaatiolla pyritään vaikuttamaan lainoppiin. Koska lainopin oikeuslähteet ja tulkintaperiaatteiden valinta yksittäistapauksessa ovat avoimia,⁵³ tätä selvitystä sekä tämän selvityksen primäärilähteitä on mahdollista pitää lainopissa oikeuslähteinä.

1.4 Rajoitukset

Koska taustalla on kysymys yhden asian liikkeiden ja oikeusvaltioperiaatteen välisestä ristiriidasta, argumentoinnin selkeyttä edistetään keskittymällä ajateltavissa oleviin oikeudellisiin rinnakkaistallennusvelvollisuuksiin. Käytännössä rinnakkaistallennukseen voidaan ohjata muutenkin kuten yliopistojen rahoitusmallilla, sosiaalisella painostamisella ja erilaisiin suosituksiin perustuvilla tosiasiallisilla velvoitteilla. Pelkät suositukset, välilliset ohjaukset ja tosiasialliset velvoitteet jäävät kuitenkin tämän selvityksen ulkopuolelle.

Samasta syystä tämän selvityksen ulkopuolelle jäävät lähtökohtaisesti myös ammattikorkeakoulut. Ammattikorkeakoulut ovat asia erikseen, koska ammattikorkeakouluja ei mainita perustuslaissa eikä ammattikorkeakoululain 9 §:ssä anneta oikeuksia tutkijoille ja opettajille.⁵⁴ Voidaan tietenkin kysyä, pitäisikö ammattikorkeakoulujen olla eri asia. Ammattikorkeakoulujen tutkijoiden ja opettajien akateemisen vapauden puute on oikeudellinen epäkohta, koska akateemisen vapauden kansainvälisoikeudellinen, EU-oikeudellinen ja Eurooppalaisen korkeakoulualan suoja kattaa yleisesti korkeakoulujen tutkimus- ja opetushenkilöstön eikä tee eroa

⁴⁸ Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft – Grundriß der verstehenden Soziologie*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1922, Erster Teil, Kapitel 1, § 1.

⁴⁹ Ehrlich 1913, s. 399–403.

⁵⁰ Mäntysaari 2017.

⁵¹ Mäntysaari, *Auditorier och retorik* 2016; Mäntysaari 2017, luku 7.3.

⁵² Mäntysaari, *Auditorier och retorik* 2016, s. 30 ja 33.

⁵³ Ks. esim. Mika Huovila, *Oikeuslähteoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perusteissa*, s. 13–99 teoksessa Mika Huovila – Raimo Lahti – Timo Ojala, *Rikostuomion perustelemineen*. Helsingin hovioikeus 2005; Jan Kleineman, *Rättdogmatisk metod*. Juridisk metodlära (toimittaneet Maria Nääv ja Mauro Zamboni, *Studentlitteratur* 2018), s. 21–46; Torben Spaak, *Rättspositivism och juridisk metod*. Juridisk metodlära 2018, s. 47–78.

⁵⁴ Iddeng et al. 2024, s. 25–26.

korkeakoulujen nimen perusteella.⁵⁵ Joltain osin ammattikorkeakoulujenkin opetus- ja tutkimushenkilöstön erityinen asema on tunnustettu laissa. Korkeakoulukeksintölaki ja tekijänoikeuden ns. tutkijapoikkeus (luku 5.4.2) soveltuvat myös ammattikorkeakoulujen henkilöstöön. Perustuslakivaliokunta on maininnut perustuslain 16 §:n 3 momentin lausunnossa, joka koski poliisiammattikorkeakoulua.⁵⁶

1.5 Dispositio

Luvussa 2 tarkastellaan avoimen tieteen liikettä. Luvussa 3 tarkastellaan rinnakkaistallennusta koskevia vaatimuksia akateemisen vapauden valossa. Luvussa 4 vertailukohtana ovat vastaavasti omistusoikeus ja tekijänoikeus. Luvussa 5 tarkastellaan akateemisen vapauden ja avoimen tieteen rajoitusten vaikutusta rinnakkaistallentamiseen. Luvussa 6 tarkastellaan elinkeinovapauden merkitystä ja luvussa 7 vielä rinnakkaistallentamisvelvollisuuden vaikutusta tieteeseen. Johtopäätökset ovat luvussa 8.

⁵⁵ Suomen ammattikorkeakoulut on tapana jättää vertailevien tutkimusten ulkopuolelle. Ks. esim. Kosta ja Ceran, Overview of de jure academic freedom protection 2025, luku 3.3.9, s. 24; Henrik Wenander, Niina Mäntylä ja Melanie Hack, The legal position of academic staff in a changing university landscape: A comparative analysis of Finland, Norway, and Sweden. *Retfærd: Nordisk juridisk tidsskrift* 182(4) 2024, s. 37–60, s. 39. Ammattikorkeakoulujen jättäminen huomiotta antaa liian kauniin kuvan Suomen oikeudesta. Vertaa Hochschulrahmengesetz § 4 (Saksa); universitets- og høyskoleloven § 2-2 (Norja) ja högskolelagen 1 kap 6 § första stycket (Ruotsi), joita sovelletaan yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa. Suomea vastaavasti universitetsloven § 2, stk. 2 ja lov om professionshøjskoler for videregående uddannelser (Tanska).

⁵⁶ PeVL 28/2004 vp – HE 168/2003 vp, s. 4.

2 AVOIMEN TIETEEN LIIKE JA RINNAKKAISTALLENUS

2.1 Johdanto

Avoimen tieteen liike ei ole sama kuin tiede. Tieteellä on omat voimakkaat arvonsa.⁵⁷ Tieteen arvoihin kuuluvat erityisesti tieteellinen maailmankuva,⁵⁸ pyrkimys tieteelliseen edistykseen,⁵⁹ tieteellisten tutkimusmenetelmien käyttö (joihin luonnontieteissä kuuluvat menetelmien läpinäkyvyys ja tulosten toistettavuus),⁶⁰ integriteetti⁶¹ ja tulosten julkaiseminen.⁶²

Avoimella tieteellä ei ole mitään luonnollista merkityssisältöä, eikä avoimen tieteen sisältöä voida johtaa avoimen tieteen nimestä.⁶³ Avoimella tieteellä tarkoitetaan diskurssissa kuitenkin jotakin.⁶⁴ Avoin tiede luodaan määrittelemällä se.⁶⁵ Kun ”avoin tiede” on määritelty, sen tilaa voidaan tarkastella.⁶⁶ Määriteltyä ”avointa tiedettä” voidaan tutkia tieteessä ilmiönä.⁶⁷ Oikeustieteessä voidaan tutkia sitä koskevia normeja. Määritelmän valinta sisältää tavoitteen määritelmän mukaisen ”avoimen tieteen” olemassaolosta ja näin ollen poliittisen ohjelman. Tämä ilmiö on tunnettu yhteiskuntatieteissä nimellä ”self-fulfilling prophecy”.⁶⁸ Oikeudellisilla määritelmillä voidaan tunnetusti luoda varallisuusarvoja ja muita arvoja tai tuhota niitä.⁶⁹

Avoimen tieteen liikkeellä on selkeä ideologinen tausta (luku 2.2). Avoimen tieteen oikeudellinen määritelmä on pitkään puuttunut. Sen kehittäminen olisi vaikeaa monimutkaisessa toimintaympäristössä (2.3). Monimutkaisen toimintaympäristön

⁵⁷ James G. March, *The Study of Organizations and Organizing Since 1945*. *Organization Studies* 28 2007, s. 9–19, s. 18. Ks. myös Vastuullisen tutkijanarvioinnin työryhmä, *Tutkijanarvioinnin hyvät käytännöt*. Vastuullisen tutkijanarvioinnin kansallinen suositus. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 5:2020. Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta 2020, s. 5.

⁵⁸ Ks. esim. *Der Wiener Kreis, Wissenschaftliche Weltauffassung. Veröffentlichungen des Vereines Ernst Mach*. Artur Wolf Verlag 1929; Georg Henrik von Wright, *Vetenskapen och förnuftet*. MånPocket 1988, luku XI; UNESCO, *Recommendation on Science and Scientific Researchers*, 2018, kohdat 1 ja 14.

⁵⁹ Ks. esim. Max Weber, *Wissenschaft als Beruf*, 1919: ”Die wissenschaftliche Arbeit, ist eingespannt in den Ablauf des F o r t s c h r i t t s.” CoARA – Coalition for Advancing Research Assessment, *The Agreement on Reforming Research Assessment*, 2022, s. 3: ”Focus research assessment criteria on quality. Reward the originality of ideas, the professional research conduct, and results beyond the state-of-the-art.” Vastuullisen tutkijanarvioinnin työryhmä 2020 s. 11: ”Tutkimuksen tieteellisen laadun ominaisuuksia ovat esimerkiksi menetelmien, aineistojen ja teoreettisen viitekehyksen pätevyys sekä tutkimuksen merkitys tieteenalan kehitykselle.” Oikeustieteen vähäiseen tieteelliseen ambitioon liittyvistä ongelmista esim. Mathias S. Siems, *Legal Originality*. *Oxford Journal of Legal Studies* 28(1) 2008, s. 147–164.

⁶⁰ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*. Kegan Paul 1922, kohta 2.233; Karl Popper, *Logic der Forschung*. Springer 1935, luku 8; UNESCO 2018, kohdan 12 alakohta d(i); Bermond Scoggins ja Matthew P. Robertson, *Measuring transparency in the social sciences: political science and international relations*. *Royal Society Open Science* 2024, 11240313; Herman Aguinis, Zhuyi Angelina Li ja Maw Der Foo, *The research transparency index*. *The Leadership Quarterly* 35(4) 2024, 101809.

⁶¹ UNESCO 2018, kohdan 12 alakohta d(ii).

⁶² UNESCO 2018, kohdan 1 alakohta a(i), kohdan 13 alakohta e, kohdan 16 alakohta a(v) sekä kohdat 21 ja 35.

⁶³ Käsitelainoppi on hylätty. Ks. jo Heck 1914; Pia Letto-Vanamo, *Saksasta Suomeen – näkökulma T. M. Kivimäen oikeusajatteluun*. *Lakimies* 124(1) 2026, s. 29–56; Kleineman 2018 s. 43.

⁶⁴ Diskurssista yleisesti Michel Foucault, *L'archéologie du savoir*. Éditions Gallimard 1969.

⁶⁵ Wittgenstein 1922, kohta 3.203.

⁶⁶ Wittgenstein 1922, kohta 3.221.

⁶⁷ UNESCO 2018, kohdan 1 alakohtat (a)(i) ja (a)(ii).

⁶⁸ Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*. The Free Press of Glencoe 1949, luku VII.

⁶⁹ Katharina Pistor, *The Code of Capital: How the Law Creates Wealth and Inequality*. Princeton University Press 2019.

ymmärtämiseksi on tarkasteltava myös yleistä teknologista ja taloudellista kehitystä (2.4) ja kustannusalan kehitystä. Avoimen tieteen liikkeen tavoitteet ovat jossain määrin ristiriidassa viime vuosikymmenien teknologisen ja taloudellisen kehityksen kanssa (2.5). Lopuksi tässä luvussa tarkastellaan avoimen tieteen liikkeen ja oikeusjärjestyksen välillä mahdollisesti olevaa ristiriitaa (2.6) sekä rinnakkaistalennusta (2.7).

2.2 Avoimen tieteen liikkeen ideologinen tausta

Avoimen tieteen liikkeellä on ideologinen tausta. Avoimen tieteen liike syntyi, kun Robert Mertonin 1940-luvulta 1970-luvulle kehittämä tiedeideologia⁷⁰ yhdistyi 1990-luvun teknologiaoptimismiin.⁷¹

Mertonin mukaan tiedeyhteisöä määrittävät tietyt arvot ja sosiaaliset normit. Niihin kuuluvat yleismaailmallisuus, kommunismi, välinpitämättömyys omista välittömistä eduista ja organisoitu skeptisyys (universalism, communism, disinterestedness, organized skepticism).⁷² Merton tarkoitti ”kommunismilla” tässä yhteydessä tieteen luonnetta yhteisenä resurssina ja tulosten jakamista muiden tutkijoiden kanssa. Merton katsoo, että tutkija ei omista muuta kuin saamansa tunnustuksen ja maineen.⁷³ Mertonin kommunismia täydentää hänen disinterestedness-käsitteensä. Mertonin mukaan tutkijan toimintaa ohjaavat pikemminkin uteliaisuus ja yleishyödyllisyyden tavoittelu kuin omat välittömät edut.⁷⁴

1990-luvun teknologiaoptimismiin kuului usko siihen, että digitaalinen teknologia vapauttaisi kansalaiset ja vahvistaisi demokratiaa.⁷⁵ Avoimen tieteen liikkeen katsotaan syntyneen vuonna 1991, kun Los Alamos National Laboratoryn (LAN-L) Paul Ginsparg perusti arXiv-repositorion fysiikan vertaisarvioimattomia käsikirjoituksia (preprint) varten, alun perin nimellä LANL preprint archive tai xxx.lanl.gov.

”Avoimuuden” määritteli ensimmäistä kertaa vuonna 2002 Budapest Open Access Initiative (BOAI). Avoimuuden keskeinen sisältö ei ollut tutkimustulosten julkaiseminen ja menetelmien läpinäkyvyys. Nehän olivat kuuluneet tieteelliseen työhön jo aiemmin. ”Avoimuuteen” kuului pikemminkin tutkijoiden jääminen korvauksetta: ”the literature that should be freely accessible online is that which scholars give to the world without expectation of payment”. BOAI:n tavoitteena oli poistaa tutkijoilta tekijänoikeuteen kuuluvat taloudelliset oikeudet: ”The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited.”⁷⁶ Samana

⁷⁰ Robert K. Merton, *The sociology of science: theoretical and empirical investigations*. University of Chicago Press 1973. Ks. esim. Charlotte Borgerud ja Erik Borglund, Open research data, an archival challenge? *Archival Science* 20 2020, s. 279–302.

⁷¹ Ks. esim. UNESCO Recommendation on Open Science, 2021, Preamble: ”... open science originated several decades ago as a movement to transform scientific practice to adapt to the changes, challenges, opportunities and risks of the digital era and to increase the societal impact of science ...”

⁷² Merton 1973, s. 268–279.

⁷³ Merton 1973, s. 273.

⁷⁴ Merton 1973, s. 273.

⁷⁵ Francis Fukuyama, *The End of History and The Last Man*. The Free Press 1992, s. 91–92, 108 ja 186.

⁷⁶ Cristina Angelopoulos, Study on EU copyright and related rights and access to and reuse of scientific publications, including open access. Independent Expert Report. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation. European Union 2022, s. 7.

vuonna perustettiin myös Creative Commons (CC), jonka laajimmassa lisenssissä (CC-BY) vaaditaan vain tekijän mainitsemista.⁷⁷

Kansallisten tutkimusrahoittajien vuonna 2018 perustaman cOAlition S:n linjausta Plan S perusteltiin koalition nettisivuilla viittaamalla Mertonin ideologiaan.⁷⁸

2.3 Avoimen tieteen määritelmä kansainvälisessä oikeudessa

Oikeudellisessa mielessä avoimella tieteellä on yhteys a) tieteen määritelmään, joka edellyttää tulosten julkaisemista, sekä b) YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 27 artiklan 1 kohtaan ja taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (ICESCR) 15 artiklaan, joilla annetaan jokaiselle oikeus nauttia tieteellisen edistyksen ja sen sovellutusten tuomista eduista.⁷⁹

Jotta tuloksia ja nautittavia etuja voisi syntyä, tavoitteena pitää joka tapauksessa olla tieteellinen edistys. Tieteellinen edistys ei toteudu pelkällä avoimen tieteen ideologialla.⁸⁰ Se, miten tieteen tulosten julkaiseminen ja tieteen tuomista eduista nauttiminen toteutetaan, on vaikea asia, ja valtioille pitää erilaisten arvojensa vuoksi⁸¹ pakostakin jättää paljon harkintavaltaa.⁸² Toteutus voi vaatia valtioilta lukuisia erilaisia toimenpiteitä.⁸³ Kansalaisille voidaan turvata pääsy tieteelliseen tietoon eri tavoilla.⁸⁴ Samalla on tasapainotettava erilaisia intressejä. On esimerkiksi otettava huomioon immateriaalioikeuksien tuomat edut.⁸⁵

Kansainvälisessä oikeudessa ei ollut avoimen tieteen määritelmää ennen UNESCO:n avoimen tieteen suositusta vuodelta 2021. Suosituksen määritelmä kattaa kaikki tieteen sektorit,⁸⁶ ja sen keskiössä on tieteellisen tiedon välitön saatavuus ilmaiseksi.⁸⁷ Suosituksen määritelmä pohjautuu tältä osin avoimen tieteen liikkeen ideologiaan. Suositukseen ei kuitenkaan kuulu tutkijoiden jääminen korvauksetta, tutkijoiden akateemisen vapauden rajoittaminen,⁸⁸ tutkijoiden immateriaalioikeuksien rajoittaminen⁸⁹ tai yleensäkin avoimen tieteen rahoittaminen tutkijoiden kustannuksella.⁹⁰ Mertonin ”kommunismi” olisi tältä osin ristiriidassa UNESCO:n muiden suositusten ja valtioiden muiden velvoitteiden kanssa.

⁷⁷ Angelopoulos 2022, s. 8.

⁷⁸ Marc Schiltz, President of Science Europe, Why Plan S (4.9.2018): ”Monetising the access to new and existing research results is profoundly at odds with the ethos of science (Merton, 1973). There is no longer any justification for this state of affairs to prevail and the subscription-based model of scientific publishing, including its so-called ‘hybrid’ variants, should therefore be terminated.” <https://www.coalition-s.org/why-plan-s/>

⁷⁹ United Nations, CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 3.

⁸⁰ Ks. CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 87.

⁸¹ Arvoista yleisesti Susan Strange, States and Markets. Bloomsbury 1988/2015, s. 18.

⁸² Ks. CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 85

⁸³ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohdat 45–47.

⁸⁴ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohdat 16–17 ja kohta 49.

⁸⁵ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohdat 58–62, 69, 83 ja 86 (immateriaalioikeuksista) sekä kohdat.

⁸⁶ UNESCO Recommendation on Open Science, 2021, kohta 6.

⁸⁷ UNESCO 2021, kohta 7.

⁸⁸ UNESCO 2021, kohta 8.

⁸⁹ UNESCO 2021, kohta 8; UNESCO 1997, kohta 12.

⁹⁰ UNESCO 2021, kohta 18.

2.4 Taloudellinen ja teknologinen kehitys

Mertonin 1970-lukulainen ideologia ei vastannut 1980-luvun yhteiskunnallista kehitystä. 1980-lukua kuvasti pikemminkin neoklassisen talousteorian merkittävä vaikutus yhteiskuntatieteisiin ja yhteiskunnalliseen kehitykseen.⁹¹ 1990-luvun teknologiaoptimismi on viime vuosina vaihtuneet huoleen.⁹² On havaittu, että digitaaliseen teknologiaan liittyy laajoja yhteiskunnallisia ja muita järjestelmätason riskejä,⁹³ joista keskeisimpiin kuuluu taloudellinen ja yhteiskunnallinen polarisaatio.⁹⁴ Lisäksi alustatalouden ja tekoälyn (AI) katsotaan uhkaavan yhteiskunnan resilienssiä.

Avoimen tieteen liike on voinut jatkaa omalla polullaan (path dependency), koska tämä sektori on muiden yhteiskunnan sektoreiden tavoin omiaan kasvamaan⁹⁵ avoimen tieteen organisaatioiden sisäisen inertian ja organisaatioihin kuuluvien ihmisten avoimeen tieteseen sijoittaman henkilöpääoman voimalla. Seurauksena on kasvanut ristiriita avoimen tieteen ideologian sekä taloudellisen ja teknologisen kehityksen välillä.

Taloudellinen kehitys. Taloudellinen toiminta on viime vuosina voimakkaasti polarisoitunut kansainvälisten ja paikallisten yritysten välillä.⁹⁶

Yhteiskunnan digitaalinen murros on johtanut informaation runsauteen mutta tehnyt huomiosta rajallisen resurssin: ”a wealth of information creates a poverty of attention”.⁹⁷ Se on yleisesti johtanut huomiotalouteen ja alustatalouteen. Tiedon löytämiseksi tarvitaan alustoja ja kuratointia.⁹⁸ Menestyneet alustat hyötyvät yksi- tai kaksipuolisesta verkostoefektistä (network effects).⁹⁹ Alustan tuotteen laatu paranee, kun käyttäjämäärä kasvaa, mikä vetää puoleensa lisää käyttäjiä ja johtaa keskittymiseen. Huomiotalous ja

⁹¹ Ks. esim. Fabrizio Ferraro, Jeffrey Pfeffer ja Robert I. Sutton, *Economics Language and Assumptions: How Theories Can Become Self-Fulfilling*. *Academy of Management Review* 30(1) 2005, s. 8–24; Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press 1962; Kimmo Alajoutsijärvi, *Ovatko kaupparakenteet syyllisiä finanssikriisiin? Kansantaloudellinen aikakauskirja* 108(3) 2012, s. 361–375.

⁹² Francis Fukuyama, *Introduction*. *Digital Technologies in Emerging Countries* (toimittaneet Schaaake ja Fukuyama, Stanford University, The Freeman Spogli Institute for International Studies 2023), s. 3–6.

⁹³ Ks. korkeakoulusektorilta esim. Petri Mäntysaari, *Digitalisation v. the Values of Higher Education: Opportunities, Threats, Recommendations for the EHEA*. *European Higher Education Area 2030: Bridging Realities for Tomorrow's Higher Education* (toimittaneet Adrian Curaj, Cezar Mihai Hâj ja Remus Pricopie, Springer 2025), s. 473–504.

⁹⁴ Ks. esim. Luigi Zingales ja Filippo Maria Lancieri, *Stigler Committee on Digital Platforms: Policy Brief*. George J. Stigler Center for the Study of the Economy and the State. The University of Chicago Booth School of Business 2019, s. 11.

⁹⁵ Gunther Teubner, *Verfassungsfragmente: Gesellschaftlicher Konstitutionalismus in der Globalisierung*. Suhrkamp 2012.

⁹⁶ Dan Andrews, Chiara Criscuolo ja Peter N. Gal, *Frontier Firms, Technology Diffusion and Public Policy: Micro Evidence from OECD Countries*. OECD Productivity Working Papers, No. 2. OECD Publishing 2015.

⁹⁷ Herbert A. Simon, *Designing Organizations for an Information-Rich World*. *Computers, Communications, and the Public Interest* (toimittanut Martin Greenberger, Johns Hopkins University Press 1971) s. 37–52.

⁹⁸ Ks. esim. Daniel Trielli ja Nicholas Diakopoulos, *Search as News Curator: The Role of Google in Shaping Attention to News Information*. 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems Proceedings (CHI 2019), May 4–9, 2019, Glasgow, Scotland, UK. ACM 2019; median käytöstä Thomas Armour, Benjamin Molsing, Martin Ingolf, Niels Marslev ja Mads Emil Lidegaard, *Medieudviklingen 2024*. Den årlige rapport om udviklingen i danskernes medievaner. DR 2025.

⁹⁹ Michael L. Katz ja Carl Shapiro, *Systems Competition and Network Effects*. *Journal of Economic Perspectives* 8(2) 1994, s. 93–115.

alustatalous johtavat siihen, että taloudelliset edut kasaantuvat harvoille. Alustataloudessa suurimmat voitot kerääntyvät suurimpien alustojen omistajille.¹⁰⁰

Huomiotaloudessa ja alustataloudessa volyymin kasvusta on näin ollen seurannut rajallisen huomion ja voittojen keskittyminen.¹⁰¹ Suuruusluokasta antaa kuvan se, että digitaalisten jättien katsotaan haastavan kansallisvaltiot.¹⁰² Pelkästään Applen markkina-arvo oli jo vuonna 2023 suurempi kuin Lontoon pörssin sadan arvokkaimman yhtiön yhteenlaskettu markkina-arvo.¹⁰³ Ero teknologiajättien ja muun talouden välillä on sittemmin kasvanut. Eurooppa toimii nykyään kaupallisten ei-eurooppalaisten alustatalouden jättien palvelujen varassa.¹⁰⁴

Teknologinen kehitys. Teknologinen kehitys on ollut nopeaa. Sitä voidaan havainnollistaa amerikkalaisen kilpailuoikeuden soveltamisella Google-yhtiötä vastaan.¹⁰⁵ Tiedon löytämiseksi on pitkään käytetty hakukoneita. Elokuussa 2024 tuomioistuin katsoi tällä yhtiöllä olleen määräävä asema USA:n hakukonemarkkinoilla.¹⁰⁶ Kun tuomari määräsi seuraamukset syyskuussa 2025, tekoälyn käyttöönotto oli jo ehtinyt vaikuttaa markkinoiden toimintaan. Perinteisten hakukoneiden sijasta markkinoilla käytetään nykyään enenevässä määrin tekoälyalgoritmeja. Se johti lievien seuraamusten valintaan.

2.5 Taloudellinen ja teknologinen kehitys kustannusalalla

Tiede ja korkeakoulut toimivat pitkälti alustatalouden jättien palvelujen varassa.¹⁰⁷ Tieteellinen kustannustoiminta on pakostakin osa digitaalista taloutta, olivatpa tuotteet sitten fyysisiä tai digitaalisia. Digitaalisen talouden mekanismit ovat omiaan johtamaan toisaalta kustannustoiminnan polarisaatioon sekä volyymin että voittojen osalta, toisaalta vahingolliseen kierteeseen.

¹⁰⁰ Geoffrey G. Parker; Marshall W. Van Alstyne ja Sangeet Paul Choudary, *Platform Revolution*. W. W. Norton 2016; Alekski Grym, *Alustatalouden ilmentymät ja niiden sääntely finanssialalla*, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 116(4) 2020, s. 619–636; Vili Lehdonvirta: *Cloud empires: how digital platforms are overtaking the state and how we can regain control*. The MIT Press 2022; Jukka Rintamäki, *Alustataloutta kesyttämässä*. Poliittinen Talous, 12(1) 2024, s. 139–148.

¹⁰¹ Ks. esim. Chantal Line Carpentier, *Attention Economy, New Economics for Sustainable Development*. United Nations Economist Network. United Nations (ei vuosilukua). https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/attention_economy_feb.pdf

¹⁰² Kristen E. Eichensehr, *Digital Switzerlands*. *University of Pennsylvania Law Review* 167 2019, s. 665–732; Lehdonvirta 2022.

¹⁰³ Katie Martin ja Nicholas Megaw, *The seven companies driving the US stock market rally*. *Financial Times*, 15.6.2023.

¹⁰⁴ *The future of European competitiveness (Draghi Report, 2024) Part B, Section 1, Chapter 3, s. 77.*

¹⁰⁵ Robert H. Bork ja Gregory Sidak, *What Does the Chicago School Teach About Internet Search and the Antitrust Treatment of Google?* *Journal of Competition Law & Economics* 8(4) 2012, s. 663–700.

¹⁰⁶ *United States, et al. v. Google, LLC, No. 20-cv-3010 (APM) (D.D.C. Aug. 5, 2024), Dkt. No. 1033; Comment on: No. 20-cv-3010, 2024 WL 3647498 (D.D.C. Aug. 5, 2024). Harvard Law Review* 138(3) 2025, s. 891–898.

¹⁰⁷ Ben Williamson, *Making markets through digital platforms: Pearson, edu-business, and the (e)valuation of higher education*. *Critical Studies in Education Critical Studies in Education* 62(1) 2020, s. 50–66; Janja Komljenovič, *The future of value in digitalised higher education: why data privacy should not be our biggest concern*. *Higher Education* 83 2022, s. 119–135. Ks. myös Mäntysaari, *Digitalisation* 2025.

Avoimen tieteen liikkeen ajurina on ideologian lisäksi toiminut tieteellisen kirjallisuuden kustannusten nousu. Kustannusten nousu voidaan pitkälti selittää taloudellisilla ja rakenteellisilla syillä, joihin avoimen tieteen liike ei puutu. Niitä on siksi syytä käsitellä.

Neoklassinen talousteoria. Neoklassisen talousteorian mukaan toimijoiden taloudelliset intressit vaikuttavat heidän toimintaansa.¹⁰⁸ Talousteorian valossa sekä tieteellisen tiedon laadun varmistaminen että luottamus tieteelliseen tiedon laatuun edellyttävät niitä edistäviä rakenteita ja erityisesti tieteensisäisten toimijoiden kuten tutkijoiden, opettajien ja kustantajien kannalta tehokkaita kannustimia. Tehokkaiden kannustimien puute saattaa johtaa järjestelmätasolla heikkenevän laadun ja heikkenevän luottamuksen kierteeseen.¹⁰⁹

Kustannusten nousu tuottavuuskehityksen ja volyymin perusteella. Tieteellisen kirjallisuuden kustannuksia on osaltaan nostanut laadukkaan toimituksellisen työn heikko tuottavuuskehitys (Baumolin laki).¹¹⁰ Laadukas toimituksellinen työ vaatii ammattitaitoisten ihmisten kallista työpanosta samaan tapaan kuin tutkimuskin sitä vaatii.¹¹¹

Kustannusten nousu on myös laajalti yhteydessä korkeakoulutuksen¹¹² ja tieteellisen tutkimuksen volyymin kasvuun. Kasvaneesta koulutuksen ja tutkimuksen volyyymista on seurannut julkaisujen¹¹³ ja julkaisukanavien määrän voimakas kasvu.

Julkaisukanavien määrän kasvu on seurausta kasvaneesta julkaisukanavien kysynnästä eli tutkimuksen kasvaneesta volyyymista, julkaise-tai-kuole-periaatteen aiheuttamasta käsikirjoitusten tarjontapaineesta,¹¹⁴ joidenkin tenure track -mallien vaatimasta tutkijoiden osallistumisesta toimitukselliseen työhön¹¹⁵ sekä entistä useamman tieteenalan vakiintumisesta omine erikoistuneine julkaisukanavineen. Vaikutusta on ollut myös digitaalisella teknologialla, joka on mahdollistanut tekstin nopeamman

¹⁰⁸ Ks. esim. Michael C. Jensen ja William H. Meckling, Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* 3(4) 1976, s. 305–360.

¹⁰⁹ George A. Akerlof, The Market for ‘Lemons’: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics* 84(3) 1970, s. 488–500; Elinor Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press 1990, s. 25 ja 185–186.

¹¹⁰ W. J. Baumol ja W. G. Bowen, On the Performing Arts: The Anatomy of Their Economic Problems. *The American Economic Review* 55(1/2) 1965, s. 495–502.

¹¹¹ Tuottavuuskehitys on heikkoa myös tutkimuksessa. Nicholas Bloom, Charles I. Jones, John Van Reenen ja Michael Webb, Are Ideas Getting Harder to Find? *American Economic Review* 110(4) 2020, s. 1104–1144.

¹¹² Korkeakoulutuksen koulutusmäärät kaksinkertaistuivat vuosien 2000 and 2020 välillä. UNESCO Institute for Statistics 2022.

¹¹³ Lutz Bornmann, Robin Haunschild ja Rüdiger Mutz, Growth rates of modern science: a latent piecewise growth curve approach to model publication numbers from established and new literature databases. *Humanities and Social Science Communications* 8 2021, artikkeli 224; Mika Thelwall ja Pardeep Sud, Scopus 1900–2020: Growth in articles, abstracts, countries, fields, and journals. *Quantitative Science Studies* 3(1) 2022, s. 37–50. https://doi.org/10.1162/qss_a_00177

¹¹⁴ Ks. Jay Bhattacharya ja Mikko Packalen, Stagnation and scientific incentives. Working Paper 26752. National Bureau of Economic Research 2020; Pekka Neittaanmäki, Tutkimusrahoitusta ja tutkijankoulutusta uudistettava. *Tiedepolitiikka* 2020 3, s. 7–18, s. 8–10.

¹¹⁵ Ks. esim. Elias Pekkola, Taru Siekkinen ja Marjukka Mikkonen, European tenure track(s): trends and challenges. *Tenure Tracks in European Universities: Managing Careers in Academia* (toimittaneet Elias Pekkola ja Taru Siekkinen, Edward Elgar 2024), s. 235–244.

tuottamisen - nykyään myös tekoälyllä ¹¹⁶ - ja saalistajalehtien keskittymisen toimituksellisen työn sijasta markkinointiin ja jakeluun.

Matteus-ilmio ja julkaisutoiminnan polarisaatio digitaalisessa taloudessa. Julkaisutoiminnan kansainvälisesti kasvanut volyyymi on ollut omiaan samanaikaisesti sekä nostamaan kirjallisuuden kustannuksia että edistämään kansainvälisten kustannusalan jättien toimintaa. Markkinoiden polarisaatio tunnetaan tieteessä ja tiedejulkaisemisessa Matteus-ilmionä.¹¹⁷

Kun kirjallisuuden volyyymi on suuri, tutkijalla on painetta julkaista korkealaatuisiksi tunnetuissa julkaisukanavissa, joita muut seuraavat.¹¹⁸ Informaation runsaus tekee huomiosta rajallisen resurssin myös tieteessä. Luotettavia julkaisukanavia tarvitaan alustoina ja kuratointiin, jotta lukijat löytäisivät laadukkaat tieteelliset julkaisut.

Avoimen tieteen liike polarisaation edistäjänä. Avoimen tieteen liike ei varsinaisesti puutu kysyntäperusteisesta julkaisutoiminnan volyymin kasvusta digitaalisessa taloudessa seuraavaan polarisaatioon ja kustannusalan jättien kasvuun. Digitaalisessa muodossa olevan ja kaikille saatavan informaation lisääminen on pikemmin omiaan lisäämään polarisaatiota sekä huomiotalouden voittajien eli alustatalouden jättien voittoja, koska se kuuluu digitaalisen talouden luonteeseen ja digitaalinen talous on tähän asti toiminut niin.

Sen sijaan avoimen tieteen liike vastustaa erityisesti tilausmaksuihin perustuvaa liiketoimintamallia.¹¹⁹ Sinänsä tilausmaksuihin perustuva liiketoimintamalli on digitaalisessa taloudessa vain yksi vaihtoehtoisista liiketoimintamalleista. Suurilla toimijoilla on vaihtoehtoja,¹²⁰ ja niiden voidaan joka tapauksessa olettaa kuuluvan digitaalisilla markkinoilla voittajiin silkan kokonsa puolesta.

¹¹⁶ Dmitry Kobak, Rita González-Márquez, Emőke-Ágnes Horvát ja Jan Lause, Delving into LLM-assisted writing in biomedical publications through excess vocabulary. *Science Advances* 11(27) 2025, 3813.

¹¹⁷ Robert K. Merton, The Matthew Effect in Science: The reward and communication systems of science are considered. *Science* 159 3810 1968, s. 56–63.

¹¹⁸ Ks. esim. Sunil Mithas ja Alysson Silveira, Trends and Patterns in the Key Attributes of the 24 Top Business Journals: 2001–2021. *Production and Operations Management* 33(6) 2024, s. 1245–1264.

¹¹⁹ Schiltz 2018: "The subscription-based model of scientific publishing emerged at a certain point in the history of science, when research papers needed extensive typesetting, layout design, printing, and when hardcopies of journals needed to be distributed throughout the world. While moving from print to digital, the publishing process still needs services, but the distribution channels have been completely transformed. There is no valid reason to maintain any kind of subscription-based business model for scientific publishing in the digital world, where Open Access dissemination is maximising the impact, visibility, and efficiency of the whole research process. Publishers should provide services that help scientists to review, edit, disseminate, and interlink their work and they may charge fair value for these services in a transparent way."

¹²⁰ Ks. Parker, Van Alstyne ja Choudary 2016; Olga Batura, Nicolai van Gorp ja Pierre Larouche, Online Platforms and the EU Digital Single Market. A Response to the Call for Evidence by the House of Lord's Internal Market Sub-Committee, 23.11.2015, luku 2.1; OECD, Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project. OECD Publishing 2014, Box 4.1; European Union Intellectual Property Office, Research on online business models infringing intellectual property rights. Phase 1, Establishing an overview of online business models infringing intellectual property rights. European Union Intellectual Property Office 2016, luku 5.3; Karl Täuscher, Business Models in the Digital Economy: An Empirical Study of Digital Marketplaces. *Fraunhofer* 2016, kuvio 12 s. 28 ja kuvio 14 s. 33–34.

Sisällöntuottajien liiketoimintamallit perustuvat yleisesti tilausmaksuihin, komissioihin tai mainontaan.¹²¹ Jos tilausmaksut jäävät pois, liiketoiminta on rahoitettava muista lähteistä. Julkisesti rahoitetun tutkimuksen julkaiseminen ei ole poikkeus. Jos lukijat eivät maksa julkaisuista, julkaisukustannukset on itsestään selvästi allokoitava muille kuin lukijoille.

Kustannusten allokoiminen kirjoittajille ja toimituksellisen työn tekijöille tai vaihtoehtoisesti toimituksellisen työ alasajo eivät olisi mielekkäitä vaihtoehtoja. Kustannusten allokoiminen kirjoittajille rajoittaisi julkaisumahdollisuuksia ja akateemista vapautta. Toimituksellisen työn alasajo rahoituksen puuttuessa jättäisi kylläkin jäljelle alustatalouden jätit ja sosiaalisen median mutta tuhoaisi tieteellisen diskurssin tuntemassamme organisoituneessa ja kansainvälisessä muodossa. EU-oikeudessa ja erityisesti DSM-direktiivissä ja eurooppalaisessa medianvapaussäädöksessä (the European Media Freedom Act, EMFA)¹²² on pikemminkin pyritty turvaamaan kirjoittajien työtä ja toimituksellista työtä digitaalisessa toimintaympäristössä. Digitaalinen toimintaympäristö ei poista toimituksellisen ja teknisen työn tarvetta, olipa julkaisu lukijoiden saatavilla ilmaiseksi tai ei.

Niinpä julkista rahoitusta tai yksityistä rahoitusta tarvitaan enemmän, jos avoimen tieteen liikkeen tavoitteita halutaan edistää.¹²³

Vahingollisen kierteen vaara. Tutkijoiden, opettajien ja kustantajien kannustimet ovat ajankohtainen kysymys, koska vahingollisen kierteen vaara on ilmeinen tieteellisessä julkaisemisessa.

Akateeminen ura vaatii julkaisemista ja digitaaliset teknologiat mahdollistavat sen. Kustantaja voi alentaa kustannuksia luopumalla laadunvarmistuksesta. Vuonna 2022 julkaistun tutkimuksen mukaan 100 suurimman tieteellisten aikakauslehtien kustantajan joukossa oli jo 30 saalistajalehtien kustantajaa.¹²⁴

Tekoälyn helppo saatavuus on omiaan lisäämään tutkimuksessa ja opetuksessa tekoälyllä tuotetun tekstin määrää.¹²⁵ Vaarana on itseään toistava kehä ja informaation

¹²¹ Samantha Barthelemy, Matthew Bethell, Tim Christiansen, Adrienne Jarsvall ja Katerina Koinis. The Future of Print Media. Capstone Report 2011. SIPA Columbia University 2023, s. 21: "There are three generic models on how to monetize (charge for) online content. The first model is based on subscriptions. ... Another model is based on commissions. ... The third and most important model is based on advertising revenues."

¹²² Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2024/1083, annettu 11 päivänä huhtikuuta 2024, mediapalvelujen yhteisestä kehyksestä sisämarkkinoilla ja direktiivin 2010/13/EU muuttamisesta (eurooppalainen medianvapaussäädös).

¹²³ Avoimen julkaisemisen vaatimasta työstä esim. UNESCO 2021, kohta 7(a); julkisesta rahoituksesta CESC General Comment No. 25, 2020, kohta 62. Ks. myös Emilia Palonen, Avoim julkaiseminen tulee, mutta missä muodossa? Kirjoittajamaksut eivät kohtele tasapuolisesti kaikkia tutkijoita. Think Open Blog, Helsingin yliopisto 9.12.2019; Asunción Esteve, Copyright and Open Access to Scientific Publishing. IIC 55 2024, s. 901–926, s. 923: "The role of copyright in the development of OA scholarly publishing is limited, given that the main issue is how an OA system can be implemented financially; above all, it remains to be seen who will pay the commercial publishers, university presses and learned societies for OA publishing, and how fair publishing fees will be fixed."

¹²⁴ Andreas Nishikawa-Pacher, Who are the 100 largest scientific publishers by journal count? A webscraping approach. Journal of Documentation 78(7) 2022, s. 450–463, s. 455.

¹²⁵ Ks. Kobak et al. 2025.

köyhtyminen, kun yhä suurempi osa netin sisällöstä on tekoälyn tuottamaa ja uusia yleiskäyttöisiä tekoälymalleja koulutetaan tämän sisällön perusteella.¹²⁶

Tekoälyn helppo saatavuus on omiaan vähentämään lukijoiden kokemaa tarvetta perehtyä laadukkaaseen ja vaativaan kirjallisuuteen sekä heikentämään monimutkaisten kokonaisuuksien ymmärrystä.¹²⁷

2.6 Avoimen tieteen liike vastaan oikeusjärjestys

Tieteellisten tutkimustulosten julkaiseminen liittyy moniin perusoikeuksiin. Liittymäkohdista eri perusoikeuksiin tarjotaan esimerkki YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 27 artiklassa. Julkaisemisella edistetään artiklan 1 kohdan mukaisesti jokaisen perusoikeuksia. Artiklan 2 kohdan mukaan tutkijalla on silti kaikkien muiden tapaan oikeus hyötyä oman luovan työnsä tuloksista.¹²⁸ UNESCO:n vuoden 1997 suosituksessa korkeakouluopettajien asemasta¹²⁹ todetaan ihmisoikeusjulistuksen 27 artiklan 2 kohtaa vastaavasti, että tutkijan tekijänoikeudet ja vapaus valita julkaisutapa kuuluvat olennaisena osana kansainvälisoikeudellisesti suojattuun akateemiseen vapauteen.¹³⁰ Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (CESCR) on todennut, että tutkimuksen vapauteen kuuluu tutkijan oikeus julkaista tutkimuksen tulokset. Immateriaalioikeuksien kuuluminen tutkijalle itselleen ei tietenkään rajoita tämän tutkijan omia oikeuksia.¹³¹ Immateriaalioikeuksilla on myönteisiä vaikutuksia, mutta valtioiden pitäisi samalla välttää mahdollisia kielteisiä vaikutuksia.¹³² Se, että tutkimuksen tuloksiin tai sovellutuksiin pääsyyn liittyy kustannuksia, on CESCR:n kannanoton valossa sinänsä hyväksyttävää, mutta joissain tapauksissa kohtuuttomat korkeat kustannukset estäisivät muiden oikeuksien toteutumisen.¹³³ Valtion pitäisi alentaa näitä kustannuksia rahoittamalla tutkimusta.¹³⁴ Yleisöllä pitäisi CESCR:n mukaan olla pääsy valtion rahoittaman tutkimuksen tuloksiin.¹³⁵ Se voidaan toteuttaa monenlaisilla toimenpiteillä.¹³⁶ Yksi niistä on avoin tiede, jota CESCR ei tarkemmin määrittele.¹³⁷ Joka tapauksessa kenelläkään ei ole absoluuttista oikeutta päästä tutkimusjulkaisuihin ilmaiseksi, vaikka valtio olisi tutkimuksen rahoittanutkin.¹³⁸

¹²⁶ Ilia Shumailov, Zakhar Shumaylov, Yiren Zhao, Yarin Gal, Nicolas Papernot ja Ross Anderson, The Curse of Recursion: Training on Generated Data Makes Models Forget. arXiv:2305.17493 2024; Ilia Shumailov, Zakhar Shumaylov, Yiren Zhao, Nicolas Papernot, Ross Anderson ja Yarin Gal, AI models collapse when trained on recursively generated data. Nature 631 2024, s. 755–759.

¹²⁷ European Commission, European Research Council Executive Agency, Use and impact of artificial intelligence in the scientific process – Foresight, Publications Office of the European Union 2023, s. 11–12; Lisa Messeri ja M. J. Crockett, Artificial intelligence and illusions of understanding in scientific research. Nature 627 2024, s. 49–58.

¹²⁸ Ulkoministeriön käännös. <https://um.fi/yk-n-ihmisoikeusjulistus>

¹²⁹ Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel, 11.11.1997.

¹³⁰ UNESCO 1997, kohta 12.

¹³¹ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 50.

¹³² CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 62.

¹³³ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 62.

¹³⁴ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 62.

¹³⁵ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 16.

¹³⁶ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohdat 86–87.

¹³⁷ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohta 16.

¹³⁸ CESCR General Comment No. 25, 2020, kohdat 13 ja 21.

Avoimen tieteen liikkeessä saatetaan tunnustaa, että tutkijoilla on laillisia oikeuksia ja vapaus valita julkaisukanavat. Avoimen tieteen ideologian mukaan kollektiivin oikeudet ovat kuitenkin päällimmäisiä.¹³⁹ Sitä voidaan havainnollistaa Suomessa käytetyllä avoimen tieteen retoriikalla.

Avoimen tieteen retoriikka Suomessa. Avoimen tieteen liikettä on Suomessa ohjannut osittain julkista valtaa käyttävän Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV)¹⁴⁰ yhteydessä toimiva Avoimen tieteen ja tutkimuksen kansallisen koordinaation sihteeristö.

Sen työ johti Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistukseen.¹⁴¹ Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus oli julkisesti kommentoitavana 16.9.-14.10.2019, hyväksyttiin ohjausryhmän kokouksessa 10.12.2019 ja julkaistiin 9.1.2020. Linjauksena oli, että ”[k]aikki uudet tutkimusjulkaisut ovat välittömästi avoimesti saatavilla”.¹⁴² Perusteluksi esitettiin: ”Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistuksen tavoitteena on tukea ja korostaa avoimuutta tutkimuksen ja tieteenteon perusarvona ja siten myös tieteen ja tutkimuksen itseisarvoista autonomiaa.”¹⁴³ Retoriikan tehokeinona on toisto: ”Avoimuus on tutkimuksen ja tieteenteon perusarvo.”¹⁴⁴

Julistuksen retoriikka vaikuttaa harhaanjohtavalta. Avoimuusretoriikalla annettiin viime kädessä ymmärtää, että tieteenteon transparenssi (eli tutkimusmetodien läpinäkyvyys ja tulosten toistettavuus, jotka kuuluvat tieteellisen tutkimuksen vakiintuneisiin perusarvoihin)¹⁴⁵ olisi sama asia kuin tutkijoiden jääminen korvauksetta, muiden kuin tutkijoiden oikeus päättää tutkimuksen julkaisutavoista ja julkaisukanavista ja kustantajien painostaminen uusiin liiketoimintamalleihin (jotka ovat tieteenteon perusarvojen ulkopuolelle jääviä seikkoja).

Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025 päivitettiin uudelle viisivuotiskaudelle 2025–2030.¹⁴⁶ Tässä julistuksen versiossa oli tarkoitus huomioida ”erityisesti nopeasti muuttunut geopoliittinen ympäristö ja sen myötä syntyneet turvallisuuskysymykset”. Päivitetystä julistuksesta ruvettiin puhumaan ”vastuullisesta avoimuudesta”.¹⁴⁷

Avoimen tieteen retoriikka v oikeudelliset näkökohdat. Oikeudellisille näkökohdille ja tutkijoiden oikeuksille ei juuri annettu merkitystä Avoimen tieteen ja tutkimuksen

¹³⁹ Schiltz 2018: ”We recognise that researchers need to be given a maximum of freedom to choose the proper venue for publishing their results and that in some jurisdictions this freedom may be covered by a legal or constitutional protection. However, our collective duty of care is for the science system as a whole ...”

¹⁴⁰ Miina Arajärvi, Martin Skrifvars, Annukka Mannerkoski ja Jan Ljungman, Selvitys Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) ja neuvottelukuntien (TENK, TJNK) juridisesta asemasta ja kehitystoiminnasta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:8.

¹⁴¹ Avoimen tieteen ja tutkimuksen koordinaatio, Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025. Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta 2020.

¹⁴² Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025, s. 3.

¹⁴³ Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025, s. 4.

¹⁴⁴ Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025, s. 4.

¹⁴⁵ Ks. läpinäkyvyydestä myös Vastuullisen tutkijanarvioinnin työryhmä 2020, s. 5.

¹⁴⁶ Avoimen tieteen koordinaatio, Tieteellisten seurain valtuuskunta, Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2025–2030. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 4:2025. Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta 2025.

¹⁴⁷ Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2025–2030, s. 3.

julistuksessa 2020–2025 eikä myöskään vastuullisempaa avoimuutta ajavassa julistuksessa 2025–2030.

Avoimen tieteen ja tutkimuksen viitearkkitehtuuri 2024–2030,¹⁴⁸ joka hyväksyttiin 13.12.2024 Avoimen tieteen ja tutkimuksen kansallisessa ohjausryhmässä, on oikeudellisen viitekehyksensä osalta ilmeisen harhaanjohtava. Viitearkkitehtuuri sisältää luettelon keskeisiksi väitetyistä laeista ja niiden sisällöstä.¹⁴⁹ Viitearkkitehtuurissa ei kuitenkaan mainita perustuslakia, ei yksittäisiä perusoikeuksia kuten perustuslain 16 §:n 3 momentin mukaista akateemista vapautta, ei akateemisen vapauden sääntelyä yliopistolaissa, ei Euroopan unionin perusoikeuskirjaa, ei Eurooppalaisen korkeakoulualueen perusarvoja eikä myöskään kansainvälisoikeudellisiin velvoitteisiin perustuvia UNESCO:n vuoden 1997 ja 2021 suosituksia korkeakoulujen opettajista ja tutkijoista. Viitearkkitehtuurissa todetaan, että UNESCO:n avoimen tieteen suositus ”[m]uodostaa kansainvälisen viitekehyksen avoimen tieteen linjauksia ja käytäntöjä varten”. Avoimen tieteen ja tutkimuksen viitearkkitehtuuri vaikuttaa yhden asian liikkeen ulkoparlamentariselta pyrkimykseltä ohittaa voimassa oleva oikeus siltä osin, kuin se on ristiriidassa liikkeen toiveiden kanssa.

Tieteen arvoperustaa ja julkaisemiseen liittyviä oikeuksia on turvattu kansainvälisen oikeuden lisäksi EU-oikeudessa, kansallisilla perusoikeuksilla ja muussa kansallisessa lainsäädännössä. Ulkoparlamentarisia vaatimuksia ei oikeusvaltiossa voida hyväksyä osaksi oikeusjärjestystä.

2.7 Rinnakkaistallennus, Rights Retention -strategia ja esilisensointimalli

Avoimen tieteen liikkeen tavoitteiden ja oikeusjärjestyksen välistä ristiriitaa havainnollistetaan tässä selvityksessä tarkastelemalla erityisesti rinnakkaistallennusvaatimuksia. Rinnakkaistallennuksella tarkoitetaan digitaalisen ja yleisölle ilmaiseksi saatavilla olevan julkaisukopion tallentamista instituution tai organisaation julkaisuarkistoon eli repositorioon.¹⁵⁰

Yliopistoilla ja ammattikorkeakouluilla voi olla sisäisiä vaatimuksia rinnakkaistallentamisesta. Esimerkiksi Tampereen yliopiston avoimen tieteen linjauksen ja periaatteiden (2024)¹⁵¹ mukaisesti kaikki julkaisut rinnakkaistallennetaan, jos kustantaja sen sallii. Tutkimuksen julkaisemisen osalta seuraavat kohdat ovat keskeisiä: ”4. Yliopisto mahdollistaa sopimustensa ja tarjoamiensa palveluiden kautta tutkijoilleen edellytykset julkaista avoimesti. 5. Tutkijat rinnakkaistallentavat sallitun version julkaisustaan yliopiston omaan julkaisuarkistoon riippumatta siitä, onko alkuperäinen julkaisu saatavilla avoimesti. Näin varmistetaan julkaisujen digitaalinen

¹⁴⁸ Avoimen tieteen koordinaatio, Tieteellisten seurain valtuuskunta, Avoimen tieteen ja tutkimuksen viitearkkitehtuuri 2024–2030. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 1:2024. Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta 2024.

¹⁴⁹ Ibid., luku 2.2.1

¹⁵⁰ Ks. esim. SOU 2024:4 s. 375: ”I utredningsarbetet har frågan väckts om det bör införas en särskild inskränkning för att möjliggöra s.k. parallellpublicering eller sekundära publiceringsrätter (secondary publishing rights). Parallellpublicering kan förenklat beskrivas som upphovsmannens rätt att i ett digitalt arkiv öppet tillgängliggöra en kopia av sin forskningspublikation. Syftet är att ge fri och öppen tillgång till offentligt finansierad forskning för att säkra det fria flödet av forskning.”

¹⁵¹ Tampereen yliopisto, Avoimen tieteen linjaus: Tampereen yliopisto on vastuullinen ja avoin yhteiskunnallinen vaikuttaja ja kumppani. Konsistorin 23.1.2024 hyväksymä.

pitkäaikaissaatavuus. 6. Yliopisto mahdollistaa väitöskirjojen ja opinnäytteiden avoimen julkaisemisen.” Helsingin yliopisto edellyttää rinnakkaistallentamista rehtorin hyväksymissä avoimen julkaisemisen periaatteissa (2025).¹⁵² Helsingin yliopistossa avoimen julkaisemisen pääsääntö on seuraava: ”Helsingin yliopiston piirissä tuotetut tieteelliset julkaisut ja opinnäytteet ovat lähtökohtaisesti avoimesti saatavilla. Avoimen julkaisemisen vaatimus koskee kaikkia yliopistoyhteisön jäseniä.” Rinnakkaistallentamista koskee seuraava pääsääntö: ”Kaikki yliopistossa tuotetut tieteelliset julkaisut rinnakkaistallennetaan kustantajien ehtojen mukaisesti Heldaan. Tutkimusjulkaisujen pitkäaikaisen saatavuuden varmistamiseksi myös avoimet julkaisut rinnakkaistallennetaan.” Pääsääntöä sovelletaan myös opinnäytteisiin: ”Helsingin yliopiston opinnäytteet julkaistaan Heldaassa.” Helsingin yliopistossa on myös käytössä sopimusmalli ikuisesta ja peruuttamattomasta tekijän määräysvaltaan tekijänoikeuslain perusteella kuuluvan aineiston käyttöoikeuden luovutuksesta korvauksetta yliopistolle.¹⁵³

Englantilaisten ja amerikkalaisten yliopistojen rinnakkaistallennuskäytännöt ovat riippuvaisia tekijänoikeuksista. Yliopiston oikeus vaatia rinnakkaistallennusta edellyttää käytännössä sopimusta (ks. luku 5.4.2).¹⁵⁴

Euroopassa cOAlition S pyrkii vieläkin pitemmälle. cOAlition S pyrkii painostamaan tutkijoita rahoitusehdoilla avoimeen julkaisemiseen (Plan S).¹⁵⁵ Avoimen tieteen ja tutkimuksen rahoituksen tiekarttaan kuuluva ”tutkimusrahoittajien avoimen tieteen käytännöt -työkalu” voidaan ymmärtää tätä taustaa vasten.¹⁵⁶ cOALITION S painostaa kustantajia alistumaan rinnakkaistallennukseen sillä perusteella, että kieltäytyminen olisi ”incompatible with a prior obligation or the existing public copyright licence applied to AAMs [Author’s Accepted Manuscripts] by their authors” (Rights Retention Strategy, RRS).¹⁵⁷ Vuoden 2002 Budapest Open Access Initiative ehkä vielä perustui käsitykseen tutkijoiden vapaasta valinnasta.¹⁵⁸ cOAlition S perustuu pikemminkin pakkoon.

Plan S -suunnitelman RRS:n taustalla on Englannin oikeus. Englannin oikeus kuuluu common law -oikeusperheeseen, joka eroaa perinteisesti civil law -oikeusperheistä eli laajassa mielessä mannereurooppalaisesta oikeudesta. Jos RRS siirrettäisiin johonkin mannereurooppalaiseen oikeusjärjestykseen kuten jonkin Pohjoismaan oikeuteen,

¹⁵² Helsingin yliopiston avoimen julkaisemisen periaatteet, 20.1.2025.

¹⁵³ Linkki ”käyttöoikeussopimus työsuhteessa”. https://blogs.helsinki.fi/tekijanoikeudet-opetuksessa/?page_id=28420

¹⁵⁴ Corynne McSherry, *Who Owns Academic Work? Battling for Control of Intellectual Property*, Harvard University Press 2001, s.101–143; Chris Triggs, *Academic Freedom, Copyright and the Academic Exception, Workplace: A Journal for Academic Labor* 13 2005, s. 60–79; Joint Guidelines on Copyright and Academic Research. Guidelines for researchers and publishers in the Humanities and Social Sciences. Published jointly by the British Academy and the Publishers Association 2008, kohdat 5.2–5.3; Kevin Taylor, *Copyright and research: an academic publisher’s perspective*, SCRIPT-Ed 4(2) 2007, s. 233–236.

¹⁵⁵ Schiltz 2018: ”[W]e have developed Plan S whereby research funders will mandate that access to research publications that are generated through research grants that they allocate, must be fully and immediately open and cannot be monetised in any way.”

¹⁵⁶ Avoimen tieteen koordinaatio, *Avoimen tieteen ja tutkimuksen rahoituksen tiekartta 2025* luku 5.

¹⁵⁷ cOAlition S, *Plan S and the sharing of Author Accepted Manuscripts without embargo and with a public copyright licence (Rights Retention Strategy)*, 15.7. 2020.

¹⁵⁸ ”... we call on all interested institutions and individuals to help ... The more who join the effort to advance this cause, the sooner we will all enjoy the benefits of open access. The literature that should be freely accessible online is that which scholars give to the world without expectation of payment.”

seurauksena saattaisi olla oikeudellisia ristiriitoja RRS:n kannalta vieraassa oikeudellisessa ympäristössä.¹⁵⁹ Jotkin ristiriidat ovat ilmeisiä. Englannin oikeudessa ei perinteisesti ole tunnettu hyvä uskon (bona fides, good faith) suojaa,¹⁶⁰ kun taas hyvää uskoa on suojattu mannereurooppalaisessa oikeudessa sopimuksen osapuolen lojaliteettivelvollisuudella ja vilpittömän mielen vaatimuksella.¹⁶¹ Näin on vakiintuneesti myös meillä. Sopimuskumppanilla on velvollisuus toimia vilpittömästi sopimuksenmukaisen tavoitteen saavuttamiseksi.¹⁶² Mannereurooppalaisessa ja Suomen oikeudessa ei suojata vilpillisesti toimivaa sopimuskumppania.¹⁶³

Halu panna Plan S täytäntöön on silti saanut jotkin suomalaiset yliopistot ottamaan RRS:n mukaisen esilisensointimallin käyttöön vuoden 2026 alusta.¹⁶⁴ Esilisensointimallia voidaan havainnollistaa Tampereen ja Helsingin yliopistojen käytännöllä.

Tampereen yliopiston esilisensointimallin kerrotaan perustuvan rehtorin päätökseen.¹⁶⁵ Tampereen yliopiston kirjaston ”Tutkijan opas vastuulliseen ja avoimeen tieteseen” -nimisen sivun perusteella lähtökohtana on, että 1) tutkijalle on asetettu ”velvollisuus noudattaa yliopiston rinnakkaistallennuslinjausta”, 2) esilisensointi koskee ”kaikkia kirjoittajia, joilla on Tampereen yliopiston affiliaatio silloin, kun hän tarjoaa käsikirjoitustaan julkaistavaksi”, 3) ”vertaisarvioidut artikkelikäsikirjoitukset avataan välittömästi avoimiksi yliopiston julkaisuarkistossa Trepossa Creative Commons -lisenssillä” ja 4) ”artikkeli asetetaan välittömästi avoimesti saataville yliopiston julkaisuarkistoon kustantajan mahdollisista rajoituksista huolimatta”.

Tutkijaa kehoitetaan allekirjoittajaan julkaisusopimus: ”Allekirjoita julkaisusopimus, vaikka se edellyttäisi kustantajan ehtojen, kuten rinnakkaistallentamista koskevan embargon noudattamista. Yliopistossamme on käytössä tällä sivulla kuvattu esilisensointimalli, ja sen perusteella artikkeli asetetaan välittömästi avoimesti saataville

¹⁵⁹ Ignasi Labastida i Juan, Iva Melinščak Zlodi, Vanessa Proudman ja Jon Treadway, Opening Knowledge: Retaining Rights and Open Licensing in Europe. SPARC Europe 2023, s. 2 ja 58; Juuso Ala-Kyyny, RRS tekee tuloaan myös Suomeen – mitä se tarkoittaa ja miten sitä toteutetaan? Katsaus rinnakkaistallennusoikeuteen, 30.1.2025 <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/rights-retention-strategy-tilannekatsaus-2025/>

¹⁶⁰ Teubner 1998.

¹⁶¹ Ks. esim. § 242 BGB (Treu und Glauben). Ks. myös Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Toimittaneet Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke, Hugh Beale, Johnny Herre, Jérôme Huet, Matthias Storme, Stephen Swann, Paul Varul, Anna Veneziano ja Fryderyk Zoll. Sellier 2009, Intr. 13, Intr. 15, Intr. 27 ja Intr. 72. Ks. erityisesti DCFR I. – 1:102(3); DCFR I. – 1:103 (Good faith and fair dealing); III. – 1:103 (Good faith and fair dealing).

¹⁶² Ks. esim. Matti Rudanko, Rakennuttajan myötävaikutushäiriöstä rakennusurakassa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 183, 1989 s. 35–47.

¹⁶³ Ks. esim. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) 2009, Princ. 25, Princ. 37 ja Princ. 42; DCFR II. – 3:301.

¹⁶⁴ Tua Hindersson-Söderholm, Arto Ikonen ja Susanna Nykyri, Kenelle tutkimus kuuluu? Rights Retention Strategy vahvistaa tutkijan oikeuksia ja tutkimuksen huoltovarmuutta. Tieteessä tapahtuu 43(3) 2025; Ala-Kyyny 2025.

¹⁶⁵ TAU/8130/2025. Ks. Tampereen yliopiston kirjasto, Tutkijan opas vastuulliseen ja avoimeen tieteseen; Tampereen yliopisto, Yliopisto otti käyttöön esilisensointimallin, joka takaa oikeuden artikkeleiden rinnakkaistallennukseen, 11.12.2025. <https://www.tuni.fi/fi/ajankohtaista/yliopisto-otti-kayttoon-esilisensointimallin-joka-takaa-oikeuden-artikkeleiden>

yliopiston julkaisuarkistoon kustantajan mahdollisista rajoituksista huolimatta.”¹⁶⁶ Voidaan kysyä, onko tässä otettu huomioon mannereurooppalaisen ja Suomen oikeuden mukainen vilpittömän mielen suoja.

Tampereen yliopiston verkkosivuilla mainitaan yliopiston oikeudellinen ja taloudellinen vastuu: ”Mikäli kustantaja haastaa esilisensointimallia noudattavan tutkijan julkaisusopimuksen ehtojen rikkomisesta, yliopisto kantaa juridisen ja taloudellisen vastuun yliopistoon affilioituneen tutkijan osalta.”¹⁶⁷ Yliopiston kirjaston oppaassa sen sijaan ei tarkkaan ottaen luvata maksaa mitään: ”Mikäli kustantajan ja kirjoittajien välille syntyy erimielisyyksiä esilisensointimallin tulkinnasta ja soveltamisesta, yliopisto on vastuussa niiden ratkaisemisesta.”¹⁶⁸

Tampereen yliopiston verkkosivuilla kerrotaan rajoitetusta opt-out -mahdollisuudesta, joka on riippuvainen rahoituksen lähteestä: ”Jos käsikirjoitus ei ole ulkopuolista rahoitusta saaneen tutkimushankkeen tuotos, tutkijalla on oikeus halutessaan pyytää poikkeusta esilisensointikäytäntöön (opt-out).”¹⁶⁹ Tämä antaa ymmärtää, että linjausta sovelletaan kaikkiin ulkopuolista rahoitusta saaneisiin tutkimushankkeisiin aivan siitä riippumatta, onko rahoituksen ehdoissa otettu kantaa julkaisukanaviin ja -tapoihin vai ei. Jos ulkopuolista rahoitusta ei ole saatu, poikkeusta esilisensointikäytäntöön on mahdollista ”pyytää”, mutta yliopiston vastaava velvollisuus sallia tutkijan oikeus valita tutkimuksensa julkaisukanavat ja -tavat yliopiston oman nimenomaisen linjauksen vastaisesti jää avoimeksi. Opt-out -mahdollisuus on tehty hankalaksi myös niin, että se on artikkelikohtainen eikä yleinen eikä myöskään estä rinnakkaistallennusta: ”Kirjoittaja voi asiasta ilmoittamalla jättäytyä pois (opt out) esilisensointimallin noudattamisesta artikkelikohtaisesti. Siitä huolimatta hänellä on velvollisuus noudattaa yliopiston rinnakkaistallennuslinjausta. Julkaisu siis tallennetaan tässäkin tapauksessa julkaisuarkistoon mutta kustantajan ehtoja, kuten julkaisuviivettä (embargo), noudattaen.”¹⁷⁰

Tampereen yliopiston esilisensointimalli herättää selvästikin oikeudellisia kysymyksiä. Lain default-sääntönä ei ole varallisuuspitoisten oikeuksien kuulumisen tekijän sijasta jollekin toiselle, perusoikeuksien noudattamista ja toteutumista ei tarvitse nimenomaisesti pyytää opt-out menettelyssä, tutkijan perusoikeudet eivät lähtökohtaisesti ole riippuvaisia siitä, miten tutkimusta on rahoitettu, eikä rahoituksen tapaisia kriteerejä pitäisi asettaa.¹⁷¹ Sopimussuhteessa tutkija on aina henkilökohtaisesti vastuussa siitä, että hän toimii sopimuskumppaniinsa nähden lojaliteettiperiaatteen mukaisesti ja vilpittömässä mielessä.

¹⁶⁶ Tampereen yliopiston kirjasto, Tutkijan opas vastuulliseen ja avoimeen tieteseen, Mitä kirjoittajan pitää tehdä?

¹⁶⁷ Tampereen yliopisto, Yliopisto otti käyttöön esilisensointimallin.

¹⁶⁸ Tampereen yliopiston kirjasto, Tutkijan opas vastuulliseen ja avoimeen tieteseen, Usein kysytyt kysymykset, kohta 8.

¹⁶⁹ Tampereen yliopisto, Yliopisto otti käyttöön esilisensointimallin.

¹⁷⁰ Tampereen yliopiston kirjasto, Tutkijan opas vastuulliseen ja avoimeen tieteseen, Poikkeukset esilisensointimalliin.

¹⁷¹ Hallintolain 6 §; yliopistolain 30 §; tarkoitussidonnaisuuden periaatteesta ja suhteellisuusperiaatteesta HE 72/2002 s. 55.

Helsingin yliopiston verkkosivuilla kerrotaan, että ”Helsingin yliopisto ottaa käyttöön tutkimusjulkaisujen esilisensointimallin 1.1.2026 alkaen”.¹⁷² Helsingin yliopisto on rehtorin päätöksellä sitoutunut Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistukseen 2025-2030.¹⁷³ Rinnakkaistallennusta ja esilisensointia ei ole nimenomaisesti mainittu tässä päätöksessä.

Tampereen yliopiston tapaan Helsingin yliopistossa kehoitetaan tutkijaa allekirjoittamaan julkaisusopimus: ”Allekirjoita julkaisusopimus, vaikka se edellyttäisi kustantajan ehtojen, kuten rinnakkaistallentamista koskevan embargon noudattamista. Yliopistossamme on käytössä tällä sivulla kuvattu esilisensointimalli, ja sen perusteella artikkeli asetetaan välittömästi avoimesti saataville yliopiston julkaisuarkistoon kustantajan mahdollisista rajoituksista huolimatta.”¹⁷⁴

Myös Helsingin yliopistossa on opt-out -menettely: ”Kirjoittaja voi rajata artikkelinsa vertaisarvioidun käsikirjoitusversion pois esilisensointimallista (opt out -menettely) ilmoittamalla asiasta kirjastoon openaccess@helsinki.fi. Esilisensointimallista poikkeamista ei tarvitse perustella. Helsingin yliopiston avoimen julkaisemisen periaatteiden mukaisesti artikkeli on kuitenkin rinnakkaistallennettava julkaisuarkistoon Heldaan, mutta opt out -menettelyssä tallentaminen tapahtuu kustantajan ehtojen mukaan julkaisuviive huomioiden.” Helsingin yliopiston mallissa opt out ei näytä edellyttävän yliopiston suostumusta eikä sillä näytä olevan yhteyttä rahoitustapaan.

Mahdollisia oikeudellisia ongelmia ei käsitellä verkkosivulla ”Näin esilisensointi toimii”, eikä Helsingin yliopisto toisin kuin Tampereen yliopisto ilmoita kantavansa oikeudellisia riskejä yliopiston toiminnasta seuranneista tutkijan sopimusrikkomuksista.

¹⁷² Helsingin yliopiston kirjasto, Näin esilisensointi toimii. <https://www.helsinki.fi/fi/helsingin-yliopiston-kirjasto/tutkijan-kirjasto/rinnakkaistallennus/nain-esilisensointi-toimii>

¹⁷³ Helsingin yliopisto, rehtorin päätös 26.11.2025 (HY/12449/00.05.10/20250), Helsingin yliopiston sitoutuminen Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistukseen 2025-2030.

¹⁷⁴ Helsingin yliopiston kirjasto, Näin esilisensointi toimii.

3 AKATEEMINEN VAPAUS

3.1 Johdanto

Yleisesti katsotaan, että akateemiseen vapauteen kuuluvat tutkimuksen ja opetuksen vapaus, institutionaalinen autonomia ja yliopistoyhteisön itsehallinto. Akateeminen vapaus voi toteutua vain korkeakoulujen institutionaalisissa puitteissa.¹⁷⁵ Akateemisen vapauden toteutumista on selvitetty viime vuosina sekä de jure että de facto -näkökulmista.¹⁷⁶

Tässä luvussa tarkastellaan akateemista vapautta kansainvälisessä oikeudessa (3.2), EU-oikeudessa (3.3), Eurooppalaisella korkeakoulualueella (3.4) ja Suomen kansallisessa oikeudessa (3.5), akateemisen vapauden loukkauksia (3.6) sekä sitä, miten akateemisen vapauden suoja rajoittaa rinnakkaistallentamista koskevia vaatimuksia (3.7). Oikeusvaltioperiaate vaatii, että akateemista vapautta turvaavat normit pannaan täytäntöön.¹⁷⁷

3.2 Kansainvälinen oikeus

Akateeminen vapaus kuuluu moniarvoisissa demokratioissa korkeakoulutuksen perusarvoihin¹⁷⁸ yhtä vakiintuneesti kuin tieteellinen maailmankuvakin.¹⁷⁹

Akateemisen vapauden kansainvälisoikeudellinen perusta on a) kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (ICCPR, KP-sopimus) artikla 19, b) taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (ICESCR) artikla 15 sekä c) yleisesti KP-sopimuksen artikla 13.¹⁸⁰ Akateemista vapautta on suositeltu tarkasteltavan itsenäisenä

¹⁷⁵ Esim. UNESCO:n vuoden 1997 suositus korkeakouluopettajien asemasta; asia C-66/18, Komissio v Unkari, kohta 227; Bologna Process, Rome Ministerial Communiqué, Annex I, Statement on Academic Freedom, 19.11.2020.

¹⁷⁶ Gergely Kováts ja Zoltán Rónay, How academic freedom is monitored: Overview of methods and procedures. EPRS 2023; Liviu Matei, Daniela Craciun ja Elizaveta Potapova, The Fundamental Values of Higher Education in the European Higher Education Area - EHEA Technical framework to monitor and assess fundamental values. UEFISCDI Publishing House 2024; Peter Maassen, Jens Jungblut, Dennis Martinsen ja Veslemøy Øvrebø, EP Academic Freedom Monitor 2024: Analysis of de facto state of academic freedom in the EU – Country overview. EPRS 2025.

¹⁷⁷ PL 22 §.

¹⁷⁸ Henry Steele Commager, The University and Freedom: "Lehrfreiheit" and "Lehrnfreiheit". The Journal of Higher Education 34(7) 1963, s. 361–370; Larry G. Gerber, The Rise and Decline of Faculty Governance: Professionalization and the Modern American University. Johns Hopkins University Press 2014, s. 29–31; AAUP American Association of University Professors, Policy Documents and Reports. Eleventh Edition. Johns Hopkins University Press 2015, s. 13–14; Bologna Process, London Communiqué. Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world. 18.5.2007, kohta 1.3; Bologna Process, Rome Ministerial Communiqué, 2020, Annex I, Statement on Academic Freedom; Bologna Process, Tirana EHEA Ministerial Conference 29-30 May 2024, Annex 1 to the Tirana Communiqué, EHEA Statements on Fundamental Values.

¹⁷⁹ Wittgenstein 1922, kohta 2.233; UNESCO 2018, kohta 14.

¹⁸⁰ Klaus D. Beiter, Terence Karran ja Kwadwo Appiagyei-Atua, Yearning to Belong: Finding a Home for the Right to Academic Freedom in the U.N. Human Rights Covenants. Intercultural Human Rights Law Review 11 2016, s. 107–190, s. 111–112.

ihmisoikeutena.¹⁸¹ Käytännössä akateeminen vapaus voi perustua erilaisiin oikeuksiin, joihin kuuluvat esimerkiksi sananvapauden suoja ja välillisesti tekijänoikeuden suoja.¹⁸²

Konkreettisimmin akateemista vapautta on käsitelty UNESCO:n vuoden 1997 suosituksessa korkeakouluopettajien asemasta. Vuoden 1997 suositus on toistaiseksi “the only international law document laying down standards with regard to academic freedom and institutional autonomy in a more structured and detailed manner”.¹⁸³ Vuoden 1997 suosituksessa viitattiin erityisesti YK:n ihmisoikeusjulistuksen 26 artiklaan sekä KP-sopimuksen 13 artiklaan, joissa käsitellään oikeutta koulutukseen.

Akateemisen vapauden ulottuvuus on UNESCO:n vuoden 1997 suosituksen valossa laaja. Siihen kuuluvat tutkimuksen ja opetuksen vapaus, institutionaalinen autonomia, oikeus osallistua hallintoon ja työsuhteturva.¹⁸⁴

Akateemiseen vapauteen kuuluva tutkimuksen vapaus edellyttää UNESCO:n vuoden 1997 suosituksen 12 kohdan mukaan muun muassa tutkijan tekijänoikeuksia ja oikeutta päättää vapaasti julkaisukanavista: ”... higher-education teaching personnel should be free to publish the results of research and scholarship in books, journals and databases of their own choice and under their own names, provided they are the authors or co-authors of the above scholarly works. The intellectual property of higher-education teaching personnel should benefit from appropriate legal protection, and in particular the protection afforded by national and international copyright law.”

Voitaisiin ajatella, että tekijänoikeuksilla olisi yhteys akateemiseen vapauteen myös moraalisten oikeuksien ja tieteellisen integriteetin kautta. Tutkijoilta ja opettajilta edellytetään tieteellistä integriteettiä.¹⁸⁵ Tieteeseen kuuluu pyrkimys jatkuvaan uudistumiseen. Bernin sopimuksen artiklassa 6bis puolestaan säädetään respektioikeudesta.¹⁸⁶ Tekijällä on oikeus ”vastustaa kaikkea ... teoksen vääristämistä, typistämistä tai muuta muuttamista, samoin kuin kaikkia teokseen kohdistuvia toimenpiteitä, jotka vahingoittavat hänen kunniaansa tai mainettaan”. Jos tutkimus- ja opetusmateriaalien tekijänoikeudet eivät kuuluisi tutkijalle ja opettajalle, näillä ei enää olisi mahdollisuutta kontrolloida tekstin laatua. Heihin liitetyn tekstin huono laatu saattaisi herättää kysymyksiä heidän integriteetistään ja vahingoittaa heidän

¹⁸¹ United Nations, Academic freedom. Report of the Special Rapporteur on the right to education, Farida Shaheed. A/HRC/56/58. United Nations 2024, kohta 84: ”The Special Rapporteur also recommends that States and, where relevant, other stakeholders: (a) Ensure constitutional and legal recognition of academic freedom as an autonomous right at the national level, clarifying that it is applicable at all levels of education, for researchers, educators and students ...”

¹⁸² Pellizzone 2021; Jogchum Vrieling, Koen Lemmens, Paul Lemmens ja Stephan Parmentier, Challenges to academic freedom as a fundamental right. Advice Paper no. 31, League of European Research Universities 2023, kohdat 88 ja 90.

¹⁸³ Beiter et al. 2016 s. 120–121.

¹⁸⁴ Kohta 27. Ks. myös kohdat 17–18, 31–32 ja 45.

¹⁸⁵ UNESCO 1997, kohta 22(b); UNESCO 1998, kohta 12; United Nations 2024, Academic freedom, A/HRC/56/58, kohta 17.

¹⁸⁶ Ks. Heidi Härkönen, Teosten sensitiivisyysmuokaus ja tekijän respektioikeus. IPRInfo 2/2023 27.3.2023; tekijänoikeuslain 3 §.

mainettaan.¹⁸⁷ Seurauksena voisi olla myös tieteellisen laadun ja tiedettä kohtaan osoitetun luottamuksen huono kierre.¹⁸⁸

Kansallisessa oikeudessa yliopistotutkijoiden ja -opettajien tekijänoikeuksien perimmäinen syy näyttää kuitenkin olevan akateemisen vapauden suoja,¹⁸⁹ mikä vastaa UNESCO:n vuoden 1997 suositusta. Tämä ilmenee käytännöstä, jotka kutsutaan Suomessa nimellä ”tutkijapoikkeus” (luku 5.4.2), Ruotsissa nimellä ”lärarundantaget”¹⁹⁰ ja common law -maissa nimellä ”academic exception”. Tekijänoikeus ei tässä tapauksessa siirry työntajalle työ- tai virkasuhteen perusteella.

Tutkijapoikkeusta ja työsuhteen erityiskysymyksiä voidaan havainnollistaa Saksan ja USA:n oikeudella. Saksan oikeudessa akateeminen vapaus perustuu perustuslakiin ja sitä täydentävään korkeakoulujen sääntelyyn.¹⁹¹ Työntekijöihin sovellettavat normit työntekijän oikeuksien siirtymisestä työnantajalle eivät koske professoreita, koska professorit eivät vahvan akateemisen vapautensa vuoksi työskentele kenenkään johdon ja valvonnan alaisena.¹⁹² USA:n oikeudessa kysymys on ”work-for-hire” -periaatteen ulottuvuudesta.¹⁹³ Tuomioistuimet eivät ole nimenomaisesti poikenneet work-for-hire -periaatteesta yliopistojen tutkimus- ja opetushenkilökunnan osalta (”academic exception”), mutta tuomioistuimet ovat tunnustaneet akateemisen kulttuurin, jossa tekijänoikeudet kuuluvat tekijälle.¹⁹⁴ Tosiasiallisesti ”academic exception” on siis ollut voimassa, mutta yliopistokohtaisilla järjestelyillä ja sopimuksilla on ollut suuri merkitys.¹⁹⁵ Akateemista vapautta on suojattu perustuslain tasolla,¹⁹⁶ mutta suoja on heikko.¹⁹⁷ Se on ollut omiaan vaikuttamaan yliopistojen käytäntöihin ja heikentämään tutkijoiden ja opettajien asemaa yhteiskunnan polarisoituessa.¹⁹⁸

¹⁸⁷ Ks. Laura Carlson, *Teaching Materials in a Digitalized World: Who Owns the Rights? A Comparison of Swedish and American Approaches*. *Comparative Law. Scadinavian Studies in Law* 61 2015 s. 263–290, s. 288.

¹⁸⁸ Akerlof 1970.

¹⁸⁹ Fabienne Sarah Graf ja Dario Henri Haux, *Verpflichtung zu Open Access – universitäres Publizieren der Zukunft? sui-generis* 2017, s. 229; Marco Bellia ja Valentina Moscon, *Academic Authors, Copyright and Dissemination of Knowledge: A Comparative Overview*. *The Subjects of Literary and Artistic Copyright* (toimittaneet Enrico Bonadio ja Cristiana Sappa, Edward Elgar Publishing, 2022), s. 58–77.

¹⁹⁰ Ks. Utbildningsdepartementet, *Rätten till resultatet av högskoleforskningen* (Kommittédirektiv 2004:106); *Utredningen om rätten till resultatet av högskoleforskningen*, *Nyttiggörande av högskoleuppfindingar* (SOU 2005:95). Ks. myös Tovatt et al. 2024 s. 120–128; Carlson 2015 *Teaching Materials in a Digitalized World*; Carlson 2015 *Academic Freedom and Rights to University Teaching Materials*.

¹⁹¹ Grundgesetz § 5(3); Hochschulrahmengesetz § 4.

¹⁹² Ks. Laura Carlson, *Academic Freedom and Rights to University Teaching Materials: A Comparison of Swedish, American and German Approaches*. *Juridisk Tidskrift* 27(2) 2015, s. 358–398, s. 393.

¹⁹³ Ks. Carlson 2015 *Teaching Materials in a Digitalized World* s. 277–283.

¹⁹⁴ *Weissman v. Freeman*, 868 F.2d 1313 (2d Cir. 1989). Ks. esim. Roberta Kwall, *Copyright Issues in Online Courses: Ownership, Authorship and Conflict*. *Santa Clara High Tech Law Journal* 18(1) 2001, s. 1–34, s. 14–16. Ks. myös *ibid.*, s. 281.

¹⁹⁵ Ks. Carlson 2015 *Teaching Materials in a Digitalized World* s. 283.

¹⁹⁶ *Keyishian v. Bd. of Regents of the Univ. of the State of New York*, 385 U.S. 589, 603 (1967); *Sweezy v. New Hampshire*, 354 U.S. 234, 250 (1957).

¹⁹⁷ Ks. Ernest A. Young, *Dartmouth College v. Woodward and the Structure of Civil Society*. *University of New Hampshire Law Review* 18 2019, s. 41–61, s. 43 ja 50.

¹⁹⁸ *Ibid.*, s. 59; Barrett J. Taylor ja Brendan Cantwell, *An Outline of the Postliberal University: Public, Private, and Partisan Goods*. *Change: The Magazine of Higher Learning* 56(6), s. 5–11. Ks. myös Human Rights Council. *Fifty-ninth session 16 June–11 July 2025*. Agenda item 3. *Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development*. Visit to the

3.3 Euroopan unioni

Akateeminen vapaus kuuluu Euroopan unionin perusarvoihin. Akateemisen vapauden merkitys on kasvanut EU:n diskurssissa. Akateeminen vapaus mainittiin vuonna 2024 Draghin raportissa niiden arvojen joukossa, joihin Euroopan kilpailukyvyyn pitäisi tulevaisuudessa perustua.¹⁹⁹ Euroopan parlamentille vuonna 2024 tehdyissä selvityksissä esitettiin akateemisen vapauden vahvistamista.²⁰⁰ Euroopan parlamentille tehty Academic Freedom Monitor 2024 perustui erillisiin de jure ja de facto –selvityksiin.²⁰¹

EU:n perusoikeuskirjan 13 artiklan mukaan ”taiteen ja tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan” ja ”akateemista vapautta kunnioitetaan”. Akateemisen vapauden ulottuvuutta ja sisältöä tulkitaan ottamalla huomioon UNESCO:n vuoden 1997 suositus.²⁰² Vaikka vuoden 1997 suositus ei sinänsä olisikaan kansainvälisoikeudellisesti sitova, se ilmentää sitovia kansainvälisoikeudellisia velvoitteita.²⁰³ Niinpä se vaikuttaa sekä EU:n perusoikeuskirjan tulkintaan että EU:n jäsenvaltioiden velvollisuuksiin.²⁰⁴

Akateemisen vapauden kunnioittamista edellytetään vastaavasti Horizon Europe -puiteohjelmaa koskevassa asetuksessa rahoituksen ehtona:²⁰⁵ ”Tieteellisen huippuosaamisen varmistamiseksi ja perusoikeuskirjan 13 artiklan mukaisesti ohjelmalla olisi edistettävä akateemisen vapauden kunnioittamista kaikissa ohjelmasta rahoitusta saavissa maissa.”²⁰⁶

EU:n jäsenvaltioissa käytetty terminologia vaihtelee. Akateemista vapautta turvataan yleensä perustuslain tasolla, harvoin kuitenkaan tällä nimellä.²⁰⁷

EU:n perusoikeuskirjaa ja UNESCO:n vuoden 1997 suositusta vanhemmassa Euroopan neuvoston puitteissa tehdyssä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa akateemista vapautta ei vielä mainittu nimenomaisesti. Ainakin joitakin akateemisen vapauden elementtejä turvataan 10 artiklassa, joka koskee sananvapautta. Niinpä akateemisen vapauden elementtejä lähestytään Euroopan ihmisoikeussopimusta sovellettaessa sananvapauden kautta. Euroopan ihmisoikeussopimuksen lähestymistapa on omiaan

United States of America. Report of the Special Rapporteur on the right to education, Farida Shaheed. A/HRC/59/41/Add.1.

¹⁹⁹ Draghi Report (2024) Part B, Section 2, Chapter 1, s. 246.

²⁰⁰ EP Academic Freedom Monitor 2024; Brigida Blasi, Horizon Europe: Protecting academic freedom. Strengthening and improving implementation of Recital 72. EPRS 2024.

²⁰¹ Peter Maassen, Jens Jungblut, Dennis Martinsen ja Veslemøy Øvrebø, Analysis of the de facto state of academic freedom in the EU - country overview. EPRS 2025; Kosta ja Ceran, Overview of de jure academic freedom protection 2025.

²⁰² Asia C-66/18, Komissio v Unkari, kohta 227.

²⁰³ Terence Karran, Academic Freedom in Europe: Reviewing UNESCO's Recommendation, British Journal of Educational Studies 57(2) 2009, s. 191–215, s. 194.

²⁰⁴ Euroopan unionin perusoikeuskirjan 53 artikla; Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 3 artiklan 5 kohta; Kosta ja Ceran, Overview of de jure academic freedom protection 2025, s. 12–13; asia C-66/18, Komissio v Unkari, kohta 227.

²⁰⁵ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2021/695 tutkimuksen ja innovoinnin puiteohjelman ”Horisontti Eurooppa” perustamisesta, sen osallistumista ja tulosten levittämistä koskevien sääntöjen vahvistamisesta. Ks. Blasi 2024.

²⁰⁶ Asetus (EU) 2021/695, 72 johdantolause.

²⁰⁷ Olga Ceran, Jens Jungblut, Vasiliki Kosta, Peter A. M. Maassen, Dennis Martinsen ja Veslemøy Øvrebø, EP Academic Freedom Monitor 2024: Key findings and policy options. EPRS 2025.

johtamaan UNESCO:n vuoden 1997 suositusta ja EU:n perusoikeuskirjaa suppeampaan akateemisen vapauden tulkintaan,²⁰⁸ mistä ovat esimerkkeinä Euroopan neuvoston suositus vuodelta 2006²⁰⁹ sekä Bonnin julistus vuodelta 2020.²¹⁰ Ongelman poistamiseksi kirjallisuudessa on ehdotettu, että Euroopan neuvoston pitäisi tehdä akateemista vapautta koskeva yleissopimus.²¹¹

3.4 Eurooppalainen korkeakoulualue (EHEA)

Kansainvälisellä oikeudella ja valtioiden akateemista vapautta koskevilla eurooppalaisilla velvollisuuksilla voidaan olettaa olleen välillistä vaikutusta myös Eurooppalaisella korkeakoulualueella (EHEA) eli Bolognan prosessissa. Vaikka EHEA:n katsotaan perustuvan jäsenvaltioiden vapaaehtoiisiin sitoumuksiin, se ei ole oikeudellisessa tyhjiössä. Kaikilla EHEA:n jäsenvaltioilla on kansainvälisoikeudellisia ja joillakin jäsenvaltioilla myös EU-oikeudellisia velvollisuuksia. Euroopan unionin komissio on EHEA:n jäsen. EHEA:n oikeudellisesti ei-sitovat mutta poliittisesti sitoviksi tarkoitettut julkilausumat täydentävät näin ollen eurooppaoikeudellista sääntelyä ja EU:n omaa rajoitettua²¹² toimivaltaa tutkimus- ja koulutussektorilla.

Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että Bolognan prosessin akateemisen vapauden määritelmä muistuttaa UNESCO:n vuoden 1997 suositusta. Akateemiseen vapauteen kuuluva tutkimuksen vapaus on määritelty Bolognan prosessin vuoden 2020 Rooman ministerikokouksen julkilausuman liitteessä I seuraavasti:²¹³ ”The freedom to research includes the right, consistent with professional standards of the respective discipline, to determine: what shall (or shall not) be researched; how it shall be researched; who shall research, with whom and for what purpose research shall be pursued; the methods by which, and avenues through which, research findings shall be disseminated.”

Tämä vuoden 2020 määritelmä, joka sisälsi tutkijan oikeuden päättää julkaisutavasta ja julkaisukanavista, vahvistettiin vuonna 2024 Tiranan ministerikokouksessa osana korkeakoulutuksen perusarvoja.²¹⁴ Ministerit olivat yhtä mieltä siitä, että korkeakoulutuksen tavoitteita ei saavuteta, ellei kaikkia korkeakoulutuksen perusarvoja

²⁰⁸ Ks. esim. European Court of Human Rights, Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights. Freedom of expression. Updated on 31 August 2022. Kohta 251: ”In the Court’s view, ... academic freedom ... comprises the academics’ freedom to express freely their opinion about the institution or system in which they work and freedom to distribute knowledge and truth without restriction (Sorguç v. Turkey, § 35; Kula v. Turkey, § 38).”

²⁰⁹ Euroopan neuvoston suositus 1762 (2006) Academic freedom and university autonomy, 4.1: ”[A]cademic freedom in research and in training should guarantee freedom of expression and of action, freedom to disseminate information and freedom to conduct research and distribute knowledge and truth without restriction ...”

²¹⁰ Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research (2020): ”It entails the right to share, disseminate and publish the results thereof openly, including through training and teaching. It is the freedom of researchers to express their opinion without being disadvantaged by the system in which they work or by governmental or institutional censorship and discrimination.”

²¹¹ Klaus D. Beiter, Terence Karran ja Denis Roynard, The Commercial Attack on Universities: Academic Freedom—An Orphan under the European Human Rights Framework? European Yearbook on Human Rights 2023 (toimittaneet Philip Czech, Lisa Heschl, Karin Lukas, Manfred Nowak ja Gerd Oberleitner, Intersentia 2023), s. 261–314.

²¹² Sopimus Euroopan unionin toiminnasta, artikla 165.1.

²¹³ Bologna Process, Rome Ministerial Communiqué, Annex I, Statement on Academic Freedom, 19.11.2020.

²¹⁴ Bologna Process 2024, Annex 1.

kunnioiteta: ”Higher education can only fully develop its missions when its fundamental values are respected.”²¹⁵

Tiranan ministerikokouksen julkilausuman liitteessä 1 erotettiin perusarvojen toteutuminen de jure ja de facto. Korkeakoulutuksen perusarvojen toteutumista de jure ja de facto on tarkoitettu seurata Bolognan prosessissa systemaattisesti.²¹⁶

3.5 Akateemisen vapauden loukkaukset

Akateemista vapautta loukataan monilla tavoilla. Sitä voidaan loukata esimerkiksi rahoituksen ehdoilla.²¹⁷ Akateeminen vapaus ei toteudu pelkkänä sananvapautena siten, että tutkijoilla olisi ilman rahoitusta ja työpaikkaa vapaus tutkia mitä haluavat ja julkaista miten huvittaa, mutta rahoituksen saamiseksi velvollisuus alistua mihin tahansa rahoittajien ehtoihin.²¹⁸ Rahoituksen ehtojen merkitys on todettu Ruotsissa,²¹⁹ missä johtopäätöksenä on ollut vapaan tutkimuksen edistäminen julkisella rahoituksella.²²⁰

3.6 Suomi

Suomessa on säädetty akateemisesta vapaudesta, mutta akateemisen vapauden katsotaan heikentyneen Suomessa viime vuosina.²²¹

Akateemisesta vapaudesta on säädetty perustuslaissa, ei kuitenkaan käyttämällä tätä termiä. Eurooppalaisittain on varsin tavanomaista, että akateemista vapautta turvataan käyttämällä maakohtaisesti eri terminologiaa.²²² Akateemisen vapauden eri elementeistä on Suomessa säädetty tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapautta koskevassa 16 §:n 3 momentissa, sananvapautta koskevassa 12 §:n 1 momentissa sekä

²¹⁵ Bologna Process 2024, Tirana Communiqué.

²¹⁶ Ibid.: ”We adopt the statements on the fundamental values annexed to this Communiqué. While each value is essential, all six of them need to be implemented as a coherent whole. As a reliable monitoring of their implementation within all our education systems is required, we welcome the work on creating a technical monitoring framework, and we ask the BFUG to report back to us at our 2027 Ministerial Conference.”

²¹⁷ United Nations 2024, Academic freedom, A/HRC/56/58, kohdat 53–54 ja 58. Ks. myös Tovatt et al. 2024 s. 42 ja 61–64.

²¹⁸ Vuosina 2023–2025 laadittavaan Avoimen tieteen rahoituksen tiekarttaan kuuluu Tutkimusrahoittajien avoimen tieteen käytännöt -työkalu. Sen taustalla olleen työryhmän enemmistön käsitys oli, että rahoittajien käytännöillä ei voida loukata akateemista vapautta. Kirjoittaja toimi yhtenä työryhmän puheenjohtajista.

²¹⁹ Tovatt et al. 2024, s. 93: ”De i särklass vanligaste svaren är att den akademiska friheten utmanas genom politisk påverkan samt genom hur forskningsfinansieringssystemet är uppbyggt och fungerar.”

²²⁰ SOU 2023:59, Ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation, s. 201: ”De statliga finansierarna av forskning och innovation ska värna den fria forskningens betydelse. Den framtida myndighetsstrukturen måste ha tillräckligt med medel för att säkra förutsättningarna för den fria forskningen där forskare fritt kan välja frågeställningar, metod och publicering.”

²²¹ Terence Karran, Klaus Beiter ja Lucy Mallinson, Academic freedom in Scandinavia: has the Nordic model survived? Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 9(1) 2023, s. 4–19; FAU ja V-Dem, Academic Freedom Index Update 2025. <https://academic-freedom-index.net/>

²²² Ceran, Jungblut, Kosta, Maassen, Martinsen ja Øvrebø 2025 Key findings and policy options: ”Constitutional protection of academic freedom varies across EU Member States, with few countries explicitly using the term ‘academic freedom’ in their constitutions. Most countries protect it indirectly through related concepts, such as ‘freedom of scientific research’ or ‘freedom of science’, while some rely on broader provisions about freedom of expression or the right to education.”

yliopistojen itsehallintoa koskevassa 123 §:ssä.²²³ Yliopistolaissa akateemista vapautta koskevat esimerkiksi 6 § ja 32 §:n 3 momentti.

Kansainvälis- ja eurooppaoikeudellisesti akateeminen vapaus voi toteutua vain institutionaalisissa puitteissa.²²⁴ Akateeminen vapaus edellyttää korostettua työsuhdeturvaa.²²⁵ Niinpä tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapauden katsotaan rajoittavan työ- tai virkasuhteen ehtoja. Se on otettu huomioon sekä yliopistolaissa (32 §:n 3 momentti) että Suomen akatemiaa koskevassa laissa (9 §:n 3 momentti).²²⁶

Suomessa on ollut tapana korostaa perustuslain esitöissä vuonna 1993 mainittua sananvapautta lähellä olevaa tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen määritelmää.²²⁷ Taustalla on ollut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan sananvapauteen keskittyvä lähestymistapa. Niin tehtiin vielä vuonna 2024 hallituksen esityksessä Suomen akatemiaa koskevan lain muuttamiseksi.²²⁸

On selvää, että tieteen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä samoin kuin oikeus julkaista tutkimustuloksensa kuuluvat perustuslain 16 §:n 3 momentissa turvattuun tieteen vapauteen.²²⁹ EU:n perusoikeuskirjan 13 artiklan valossa se ei kuitenkaan riitä.

Perustuslakia on akateemisen vapauden osalta tulkittava EU:n perusoikeuskirjan 13 artiklan ja samalla myös UNESCO:n vuoden 1997 suosituksen valossa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan suppeampi sananvapauteen keskittyvä lähestymistapa ei enää vastaisi perustuslain tulkinnalle asetettavia vaatimuksia.²³⁰ Kun akateemista vapautta arvioidaan UNESCO:n vuoden 1997 suosituksen ja EU:n perusoikeuskirjan 13 artiklan kattavamman lähestymistavan valossa, akateemiseen

²²³ HE 309/1993 vp s. 64.

²²⁴ UNESCO 1997, kohdat 1, 4, 17–18 ja 45–46; asia C-66/18, Komissio v Unkari, kohta 227: ”... on hyödyllistä ottaa huomioon Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen 30.6.2006 hyväksymän suosituksen 1762 (2006) ”Yliopistojen akateeminen vapaus ja itsenäisyys” sisältö, josta ilmenee, että akateeminen vapaus sisältää myös institutionaalisen ja organisatorisen ulottuvuuden, koska yhteys infrastruktuuriin on olennainen edellytys opetus- ja tutkimustoiminnan harjoittamiseksi.”

²²⁵ Esim. UNESCO 1997, kohta 46: ”Security of employment in the profession, including tenure or its functional equivalent, where applicable, should be safeguarded as it is essential to the interests of higher education as well as those of higher-education teaching personnel ...” Vastaavasti USA:n käytännössä AAUP, 1940 Statement of Principles on Academic Freedom and Tenure. Ks. myös Niina Mäntylä, Melanie Hack ja Henrik Wenander, The legal position of academic staff in a changing university landscape: A comparative analysis of Finland, Norway, and Sweden. *Retfærd: Nordisk juridisk tidsskrift* 182(4) 2024, s. 37–60, s. 38.

²²⁶ HE 7/2009 vp s. 89; PeVL 15/2009 vp s. 2; HE 209/2024 vp s. 22–23.

²²⁷ HE 309/1993 vp s. 64. Ks. esim. HE 7/2009 vp s. 89; HE 209/2024 vp s. 24.

²²⁸ HE 209/2024 vp s. 24–25: ”Perustuslain 16 §:n 3 momentin mukaan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu. Säännöstä koskevissa esitöissä on todettu tieteen vapaudesta muun muassa seuraavaa: ”Tieteen vapauteen kuuluu sen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Tieteen suuntautumisen tulee toteutua ensisijaisesti tieteellisen yhteisön itsensä harjoittaman tieteen kritiikin kautta.” (HE 309/1993 vp, s. 64, ks. myös PeVL 2/2013 vp, s. 2). Tieteen vapaudella tarkoitetaan paitsi tutkijan rajoittamatonta vapautta valita tutkimusaiheensa ja -kysymyksensä, muodostaa tutkimusaineistoja ja kehittää tutkimusmenetelmiä myös kyseenalaistaa yleisesti totena pidettyjä tietoja ja tulkintoja ilman pelkoa työnantajansa, julkisen vallan tai muun merkittävän toimijan painostus- tai rangaistustoimenpiteistä tai muista kielteisistä seurauksista. Tieteen vapauteen kuuluu olennaisesti myös mahdollisuus julkaista ja levittää tutkimuksen tuloksia.”

²²⁹ PeVL 13/2006 vp – LA 28/2006 vp s. 2.

²³⁰ Tätä vanhaa tapaa sovellettiin artikkelissa Niina Mäntylä, Jari Autioniemi ja Jonna Kosonen, *Academic Freedom and the Rule of Law*. *Scandinavian Studies in Law* 2023, s. 393–420, s. 397.

vapauteen pitää kuulua esimerkiksi yliopistoyhteisön itsehallinto,²³¹ mitä yliopistolain 3 luvussa on pyritty toteuttamaan. Vastaavasti tutkimuksen vapauteen pitää kuulua myös vapaus valita julkaisutapa ja julkaisukanavat.²³²

Akateemiseen vapauteen kuuluvat samasta syystä myös turvatut työsuhteet (tenure).²³³ Korkein oikeus ei nähtävästi ymmärtänyt EU:n perusoikeuskirjan 13 artiklan merkitystä ratkaisussa KKO 2023:1, joka koski yliopistolain 32 §:n 3 momentissa säädettyä erityistä irtisanomissuojaa. Korkein oikeus tarkasteli lain sanamuodon perusteella ”tieteen ja ylimmän opetuksen vapautta”. Lähtökohtana oli lähinnä yhteys sananvapauteen. Korkein oikeus totesi, että ”tieteen vapauden suojan on katsottu merkitsevän ennen muuta tutkijan oikeutta päättää vapaasti muun ohella tieteellisen työnsä perusteista, tutkimusaiheesta, tutkimuksen kysymyksenasetteluista sekä tutkimusmetodeista. Ylimmän opetuksen vapaus merkitsee puolestaan sitä, että opettaja saa päättää opetuksensa sisällöstä ja valita käyttämänsä opetusmenetelmät.” Korkein oikeus ei tarkastellut laajempaa akateemista vapautta ja jätti työsuhteturvan laissa nimenomaisesti mainittujen vapauksien ulkopuolelle todetessaan: ”Tieteen ja ylimmän opetuksen vapaus ei merkitse sitä, ettei yliopisto muiden työnantajien tavoin voisi järjestellä toimintaansa uudelleen ja siinä yhteydessä toteuttaa välttämättömiä henkilöstöratkaisuja.”²³⁴

Akateemista vapautta on avoimen tieteen diskurssissa tosiasiallisesti pyritty vesittämään kollektiivin oikeuksia koskevilla väitteillä, joiden perusteena on käytetty tieteen autonomiaa tai viittauksia yliopistolain 2 tai 3 §:ään. Tarkastelemme lyhyesti näitä argumentteja.

Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistuksen 2020–2025 retoriikassa väitettiin, että ”avoimuus on tutkimuksen ja tieteenteon perusarvo” ja että julistuksen tavoitteena on tukea ”tieteen ja tutkimuksen itseisarvoista autonomiaa”.²³⁵ Retoriikassa keskityttiin kollektiivin oikeuksiin. Sinänsä on totta, että yhteiskunta muodostuu jossain määrin autonomisista sektoreista, joiden sisällä toimijoita ohjaa yleisen lainsäädännön lisäksi kunkin sektorin oma kulttuuri ja sisäinen sääntely.²³⁶ Tällaisiin sektoreihin kuuluvat esimerkiksi terveydenhuolto, urheilu, markkinat ja tiede. On selvää, että lääkärin toimintaa rajoittaa lääkärin etiikka²³⁷ ja että yliopistojen tutkijoiden ja opettajien oletetaan sitoutuneen tieteen kulttuuriin, joka tosiasiallisesti rajoittaa heidän

²³¹ UNESCO 1997, kohdat 21 ja 32 (”collegial decision-making”; Bologna Process 2024, Annex I (”participation of students and staff in higher education governance”).

²³² UNESCO 1997, kohta 12; Vrieling et al. 2023, kohdat 51–52 ja 90.

²³³ UNESCO 1997, kohdat 45–46; Bologna Process 2020, Annex I: ”It is essential to ensure that academic staff

benefit from sufficiently secure employment conditions to be able to exercise academic freedom.” Ks. myös Kosta ja Ceran, Overview of de jure academic freedom protection 2025, s. 8, 12, 70 ja 73; Maassen et al. 2024, Analysis of the de facto state of academic freedom in the EU, s. 2.

²³⁴ KKO 2023:1, kohta 19.

²³⁵ Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025, s. 4.

²³⁶ Gunther Teubner, Verfassungsfragmente: Gesellschaftlicher Konstitutionalismus in der Globalisierung. Suhrkamp 2012.

²³⁷ Esim. Lääkäriliitto, Ohjeita ja suosituksia, 1.3 Lääkärin etiikka.

<https://www.laakariliitto.fi/tyoelama/ohjeita-ja-suosituksia/laakarini-etiikka/>

toimintaansa.²³⁸ Laki ei kuitenkaan tunne ”tieteen ja tutkimuksen itseisarvoista autonomiaa”. Laki tuntee yksilön perusoikeudet, jotka julkisen vallan on perustuslain 22 §:n mukaisesti toteutettava, ja tieteen vapauden subjekti on tieteen harjoittaja.²³⁹ Yliopistolain 6 §:ssä pannaan täytäntöön perustuslain 16 §:n 3 momentin, 22 §:n ja 123 §:n mukaisesti tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus tieteen tai taiteen harjoittajan henkilökohtaisena perusoikeutena. Perustuslain 16 §:n 3 momentin perusteluja käytettiin yliopistolain 6 §:n perustelujen mallina.²⁴⁰ Yliopistolain 6 §:ää on tulkittava perustuslakia vastaavasti.

Yliopistolain 2 §:stä ei johdu muuta. Yliopistolain 2 § koskee yleisluontoisesti yliopistojen tehtäviä. Yliopiston yleisiä tehtäviä koskevalla luettelolla ei ole säädetty akateemisen vapauden sisällöstä, subjekteista tai ulottuvuudesta mitään. Laintulkinnassa tavanomaisesti sovellettavien kollisionormien mukaan yliopistolain 2 § ei yleisempänä säädöksenä ohita yliopistolain 6 §:n ja 32 §:n 3 momentin erityissäännöksiä akateemisesta vapaudesta (*lex specialis derogat legi generali*). Yliopiston perimmäisenä tehtävänä on turvata perustuslain 16 §:n 3 momentin ja yliopistolain mukainen akateeminen vapaus yliopistoille perustuslain 123 ja 124 §:n mukaisesti annettuna julkisena hallintotehtävänä.

Muuta ei johdu myöskään yliopistolain 3 §:stä, joka koskee yliopiston itsehallintoa. Kansainvälisoikeudellisesti ja EU-oikeudellisesti pidetään selvänä, että institutionaalista autonomiaa ei saa käyttää tekosyynä akateemisen vapauden rajoittamiseen.²⁴¹ Perustuslain 123 §:ssä ja yliopistolain 3 §:ssä pikemminkin mahdollistetaan perustuslain 16 §:n 3 momentin ja yliopistolain 6 §:n mukaisten henkilökohtaisten oikeuksien toteuttaminen. Itsehallinnon ”olennaisin merkitys on suojata tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapautta”.²⁴² Itsehallinto toimii tieteen vapauden ”organisatorisena ja institutionaalisenä takeena”.²⁴³ Akateemisen vapauden oikeudellisessa diskurssissa itsehallinto on yliopistoyhteisön jäsenten akateemisen vapauden institutionaalinen ulottuvuus.²⁴⁴

²³⁸ United Nations 2024, Academic freedom, A/HRC/56/58, kohta 27: ”... academia is a highly regulated sphere, even in the freest of societies. Scholars voluntarily subject themselves to rules designed to protect the rigour of their research, the ethics of their methods and the integrity of their findings. They are expected to hold their work accountable to the public and to fulfil a duty of care to their students. The principle of academic freedom does not free researchers or teachers from any of those professional responsibilities. Instead, academic freedom demands that scholars be freed from fear of repression by the State or other entities so that they are free to serve their social mission.” Tutkijoiden velvollisuuksista UNESCO Recommendation on Science and Scientific Researchers, 2017, kohta 16. Tieteen sisäisestä ohjauksesta esim. Heta Gylling, Tutkijan ammattietiikka. Etiikkaa ihmistieteille (toimittaneet Jaana Hallamaa et al., Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006), s. 349–359; HE 209/2024 vp s. 24.

²³⁹ Ks. myös Jonna Kosonen, Yliopiston koulutuksen järjestämisautonomia. Itä-Suomen yliopisto 2023, s. 101.

²⁴⁰ HE 7/2009 vp s. 54.

²⁴¹ UNESCO 1997, kohta 20; Vrieling et al. 2023, Executive Summary ja kohta 76.

²⁴² HE 7/2009 vp s. 53.

²⁴³ PeVL 13/2006 vp — LA 28/2006 vp s. 2.

²⁴⁴ UNESCO 1997, kohdat 17–18; Kosta ja Ceran 2024, Overview of de jure academic freedom protection, s. 8; Mikko Poutanen, Tuukka Tomperi, Hanna Kuusela, Veera Kaleva ja Tuomas Tervasmäki, From democracy to managerialism: foundation universities as the embodiment of Finnish university policies, *Journal of Education Policy* 37(3) 2022, s. 419–442.

3.7 Vaikutus rinnakkaistallennusvelvollisuuteen

Sinänsä ei-sitovan mutta sitovia kansainvälisoikeudellisia velvollisuuksia heijastavan UNESCO:n vuoden 1997 suosituksen 12 kohdan ja EU:n perusoikeuskirjan Suomea sitovan 13 artiklan valossa perustuslaissa on pääsääntöisesti turvattava akateeminen vapaus myös siten, että yliopistojen tutkimus- ja opetushenkilökunnalla on oikeus valita julkaisukanavansa. Tämä velvollisuus edellyttää valtiolta aktiivisia toimenpiteitä.²⁴⁵ Samaa lopputulosta tukevat myös oikeudellisesti ei-sitovat mutta poliittisesti sitoviksi tarkoitettut Bolognan prosessin Rooman (2020) ja Tiranan (2024) ministerikokousten julkilausumat.

Pääsääntö. Ihmisoikeusmyönteisen ja EU-oikeuden etusijaperiaatetta kunnioittavan laintulkinnan pitäisi johtaa siihen, että yliopistojen tutkimus- ja opetushenkilökunnalle ei saa asettaa lakisääteisiä vaatimuksia rinnakkaistallentamisesta.

Koska akateeminen vapaus rajoittaa yliopistoissa työnantajan direktiovaltaa (lähemmin luku 5.4.3),²⁴⁶ rinnakkaistallentamisvaatimusten asettamiseen ei pääsäännön mukaan ole lainmukaista oikeutta myöskään direktiovallan perusteella. Aivan toinen asia on, että työnantaja voi omilla toimillaan halutessaan tarjota teknisen mahdollisuuden rinnakkaistallentamisen niille oikeudenhaltijoille, jotka haluavat rinnakkaistallentamismahdollisuutta hyödyntää.

Pääsäännön soveltaminen opinnäytteisiin. Opiskelijoiden opinnäytteisiin liittyy erityiskysymyksiä. Euroopan unionin jäsenvaltioissa saattaa olla eri käsityksiä siitä, suojaako akateeminen vapaus opiskelijoita.²⁴⁷ Kansainvälisoikeudellisessa kirjallisuudessa on ollut eri käsityksiä akateemisen vapauden perustasta,²⁴⁸ mutta on silti pidetty selvänä, että oikeutta koulutukseen koskevalla KP-sopimuksen artiklalla 13 on merkitystä.²⁴⁹ Niinpä akateeminen vapaus suojaa kansainvälisoikeudellisesti myös opiskelijoita.²⁵⁰

Opiskelijoiden oikeudet ovat Bolognan prosessin ytimessä. Akateemisen vapauden katsotaan kuuluvan myös opiskelijoille.²⁵¹ Vastaavasti akateemisen vapauden

²⁴⁵ Ks. Vrielink et al. 2023, kohta 90.

²⁴⁶ Yliopistolain 32 §:n 3 momentti; PeVL 11/2009 vp, s. 7; HE 209/2024 vp, s. 22–23.

²⁴⁷ Ceran, Jungblut, Kosta, Maassen, Martinsen ja Øvrebø 2025 Key findings and policy options: "Constitutional protection of academic freedom varies across EU Member States, with few countries explicitly using the term 'academic freedom' in their constitutions. Most countries protect it indirectly through related concepts, such as 'freedom of scientific research' or 'freedom of science', while some rely on broader provisions about freedom of expression or the right to education."

²⁴⁸ Beiter, Karran ja Appiagyei-Atua 2016 s.152–153: "...in particular three Covenant provisions might provide protection for the right to academic freedom in a more encompassing manner: Article 19 of the ICCPR on the right to freedom of expression, Article 15 of the ICESCR on cultural rights—covering the right to freedom of scientific research—and Article 13 of the ICESCR on the right to education."

²⁴⁹ Ibid., s. 175–184.

²⁵⁰ Ibid., s. 184: "Who is entitled to claim "academic freedom" under Article 13 of the ICESCR? As has been explained under the previous heading, academic freedom may be claimed by the academic (not the administrative) staff (professors, lecturers, researchers, assistants, etc.) and students in institutions of HE (universities, polytechnics, colleges) and centers of research "close to" the HE milieu."

²⁵¹ Bologna Process 2020, Annex I, Statement on Academic Freedom: "Academic freedom designates the freedom of the academic community - including academic staff and students - in respect of research, teaching and learning and, more broadly, the dissemination of research and teaching outcomes both within and outside the higher education sector. In essence the concept ensures that the academic community may engage in research, teaching, learning and communication in society without fear of reprisal."

institutionaaliseen puoleen ²⁵² kuuluva kollegiaalinen päätöksenteko ²⁵³ on mainittu myös opiskelijoiden oikeutena ("participation of students and staff in higher education governance").²⁵⁴

Suomen oikeus näyttää tältä osin olevan kansainvälisen linjan mukainen yliopistoissa. Akateeminen vapaus kattaa yliopistolain valossa myös opiskelijoiden oikeuden osallistua yliopiston itsehallintoon (3 §) yliopistoyhteisön jäsenenä (4, 15 ja 22 §).

Perustuslakivaliokunta on tarkastellut opiskelijoiden asemaa ottaessaan kantaa opinnäytteisiin.²⁵⁵ Ne perustuslain kohdat, jotka kokonaisuutena turvaavat akateemista vapautta Suomessa, turvaavat valiokunnan mielestä myös opiskelijoiden oikeutta päättää opinnäytteidensä julkaisemisesta.

Asiakirjojen julkisuus ei edellytä opinnäytteiden rinnakkaistallennusta. Sinänsä opinnäytetyö on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 24 §:n 1 momentin 21 kohdan mukaista poikkeusta lukuun ottamatta julkinen asiakirja. 21 kohdan tarkoituksena on suojata tutkimus- ja kehitystyötä sekä niiden arviointia.²⁵⁶ Julkisuuslaki ei kuitenkaan edellytä opinnäytteiden julkaisemista digitaalisessa muodossa.

Digitaalista julkaisemista ei edellytä myöskään saavutettavuusdirektiivi ²⁵⁷ eikä sen velvollisuuksien täytäntöönpanemiseksi säädetty laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta (306/2019). Saavutettavuusdirektiivi sallii oppilaitosten jättämisen kansallisen lainsäädännön soveltamisalan ulkopuolelle (1 artiklan 5 kohta). Suomessa laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta soveltuu lähtökohtaisesti myös yliopistoihin (3 §:n 3 momentin 2 kohta), mutta saavutettavuusvaatimuksia sovelletaan vain siltä osin, kuin yliopistot tarjoavat digitaalista palvelua opiskelijoille tai yliopiston ulkopuolisille toimijoille. Valinta digitaalisen tai perinteisen julkaisutavan välillä jää tämän lain soveltamisalan ulkopuolelle myös perustuslakiin liittyvien seikkojen vuoksi. Lailla digitaalisten palvelujen tarjoamisesta ei voida asettaa yliopistoille velvollisuuksia asioista, jotka kuuluvat perustuslain 123 §:n mukaisesti yliopistojen itsehallinnon piiriin tai perustuslain 16 §:n 3 momentin mukaisesti tutkimuksen vapauden piiriin.²⁵⁸

²⁵² UNESCO 1997, kohdat 17–18.

²⁵³ UNESCO 1997, kohdat 31–32.

²⁵⁴ Tirana EHEA Ministerial Conference 29 - 30 May 2024, Annex 1 to the Tirana Communiqué, EHEA Statements on Fundamental Values.

²⁵⁵ PeVL 28/2004 vp – HE 168/2003 vp, s. 4.

²⁵⁶ HE 30/1998, Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys.

²⁵⁷ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/2102 julkisen sektorin elinten verkkopalveluiden ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta.

²⁵⁸ HE 60/2018 vp, s. 94.

4 OMISTUSOIKEUS JA TEKIJÄNOIKEUS

4.1 Johdanto

Tekijänoikeuksilla ja niihin liittyvillä taloudellisilla oikeuksilla on yhteys omistusoikeuksiin. Tekijänoikeuksia ja omistusoikeutta suojataan sekä kansainvälisessä oikeudessa (luku 4.2) että EU-oikeudessa (luku 4.3). Tekijänoikeuksien sisältöä ja ulottuvuutta ei kansainvälisessä ja EU-oikeudessa kuitenkaan voida johtaa omistusoikeudesta. Niinpä omistusoikeuden, tekijänoikeuksien ja rinnakkaistallennusvelvollisuuden suhdetta on Suomessa tarkasteltava lähinnä perustuslain valossa (luku 4.4). Tekijänoikeuden EU-oikeudellinen suoja estää Suomessa lakiin perustuvan rinnakkaistallennusvelvollisuuden (luku 4.5).

4.2 Kansainvälinen oikeus

YK:n ihmisoikeusjulistuksen 27 artiklan 2 kohdassa mainitaan tekijöiden ”aineelliset” edut (”material interests”). KP-sopimuksen 15 artiklan 1 kohdan sanamuoto on lähes sama.²⁵⁹ Ihmisoikeusjulistuksen 17 artiklassa suojataan omistusoikeutta ihmisoikeutena. Voidaan kysyä, suojataanko tekijänoikeutta ihmisoikeutena omistusoikeuden kautta.

Tekijänoikeuden ja omistusoikeuden suhde ihmisoikeuksiin tiivistettiin YK:n ihmisoikeusneuvostolle vuonna 2014 laaditussa raportissa.²⁶⁰ Raportin perusteella voidaan päätellä seuraavaa: 1) Tekijänoikeuslainsäädännöllä voidaan edistää teoksia luovien ihmisten ja muiden ihmisten aineellisia etuja. 2) Pelkästä omistusoikeudesta ei seuraa tekijänoikeuden suoja ihmisoikeutena. 3) Aineellisten oikeuksien ulottuvuus jää ihmisoikeusjulistuksessa avoimeksi. 4) Yrityksillä ei ole ihmisoikeuksia.²⁶¹

Niinpä tekijänoikeuksien kansainvälinen suojajärjestelmä perustuu taloudellisten oikeuksien osalta pikemminkin Bernin sopimukseen ja sitä täydentävään WIPO:n tekijänoikeussopimukseen kuin omistusoikeuden suojaan.²⁶²

4.3 EU-oikeus

Kansainvälisellä oikeudella on joka tapauksessa merkitystä EU:n tekijänoikeuslainsäädännössä.²⁶³ EU-oikeudessa taataan YK:n ihmisoikeusjulistusta laajempi omistusoikeuden suoja.

²⁵⁹ Christophe Geiger, Promoting Creativity through Copyright Limitations: Reflections on the Concept of Exclusivity in Copyright Law. *Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law* 12.3 2010, s. 515–548, s. 534.

²⁶⁰ A/HRC/28/57, Human Rights Council, Twenty-eighth session, Agenda item 3, Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Farida Shaheed, Copyright policy and the right to science and culture.

²⁶¹ *Ibid.*, kohdat 40–41.

²⁶² Lähemmin Jukka Lienes, Tekijänoikeuksien kansainvälinen suoja; Suomen tekijänoikeuslain kansainvälinen soveltaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:53.

²⁶³ Ks. esim. European Parliamentary Research Service, Copyright Law in the EU: Salient features of copyright law across the EU Member States. EPRS, Comparative Law Library Unit, June 2018 - PE 625.126.

Omaisuuuden suoja mainittiin ensiksi Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen ensimmäisessä pöytäkirjassa. Omaisuuuden suoja ulottuu pöytäkirjan 1 artiklan mukaan myös oikeushenkilöihin.²⁶⁴ Omaisuuuden suoja on oikeuskäytännössä kattanut myös immateriaalioikeudet.²⁶⁵

Euroopan unionin perusoikeuskirjassa immateriaalioikeudet mainitaan omaisuuuden suojan yhteydessä nimenomaisesti. Pääsääntö on 17 artiklan 1 kohdassa: ”Jokaisella on oikeus nauttia laillisesti hankkimastaan omaisuudesta sekä käyttää, luovuttaa ja testamentata sitä. Keneltäkään ei saa riistää hänen omaisuuttaan paitsi yleisen edun sitä vaatiessa laissa säädetyissä tapauksissa ja laissa säädettyjen ehtojen mukaisesti ja siten, että hänelle suoritetaan kohtuullisessa ajassa oikeudenmukainen korvaus omaisuuuden menetyksestä. Omaisuuuden käyttöä voidaan säännellä lailla siinä määrin kuin se on yleisen edun mukaan välttämätöntä.” Immateriaalioikeudet on mainittu 2 kohdassa: ”Teollis- ja tekijänoikeudet turvataan.”

Omaisuuuden suoja on näin ollen ihmisoikeuksien kanssa vaihtoehtoinen tai perusoikeuksiin kuuluva peruste tekijänoikeuksien suojalle. Omaisuuuden suoja kattaa EU:ssa sekä luonnollisten henkilöiden että oikeushenkilöiden omaisuuuden ja tekijänoikeudet.

Omaisuuuden suoja edellyttää, että EU:n jäsenvaltiot suojaavat kansallisen lainsäädäntönsä mukaisia tekijänoikeuksia. Lähtökohtaisesti omaisuuuden suojasta ei kuitenkaan voida päätellä, mikä tekijänoikeuksien sisällön ja ulottuvuuden pitäisi olla.²⁶⁶

Tekijänoikeuden sisällöstä ja suojan ulottuvuudesta on EU:ssa säädetty lukuisissa direktiivissä, joista julkaisujen rinnakkaistallentamisen kannalta tärkeimmät ovat InfoSoc-direktiivi²⁶⁷ ja DSM-direktiivi.²⁶⁸

InfoSoc-direktiivi koskee ”tekijänoikeuden ja lähioikeuksien oikeudellista suojaamista sisämarkkinoilla ja erityisesti tietoyhteiskunnassa” (1.1 artikla). Pääsääntönä on tekijän hyvin laaja yksinoikeus päättää kappaleiden valmistamisesta: ”Jäsenvaltioiden on säädettävä, että yksinoikeus sallia tai kieltää suoraan tai välillisesti, tilapäisesti tai pysyvästi, millä keinolla ja missä muodossa tahansa kokonaan tai osittain tapahtuva kappaleen valmistaminen on: a) tekijöillä teostensa osalta ...” (2 artikla).

²⁶⁴ ”Jokaisella luonnollisella tai oikeushenkilöllä on oikeus nauttia rauhassa omaisuudestaan. Keneltäkään ei saa riistää hänen omaisuuttaan paitsi julkisen edun nimissä ja laissa määrättyjen ehtojen sekä kansainvälisen oikeuden yleisten periaatteiden mukaisesti.”

²⁶⁵ European Court of Human Rights (ECtHR), *Anheuser-Busch Inc v. Portugal*, 11 January 2007, §72. Ks. myös *Balan v. Moldova*, 29 January 2008, §34.

²⁶⁶ Geiger 2010 s. 534; A/HRC/28/57, *Copyright policy and the right to science and culture*, kohdat 52–54.

²⁶⁷ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/29/EY tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa.

²⁶⁸ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/790 tekijänoikeudesta ja lähioikeuksista digitaalisilla sisämarkkinoilla ja direktiivien 96/9/EY ja 2001/29/EY muuttamisesta.

Tekijänoikeus antaa näin ollen Euroopan unionissa laajan yksinoikeuden.²⁶⁹ InfoSoc-direktiivin tarkoituksiin kuuluu korkea suojan taso.²⁷⁰ Korkea suojan taso on tyypillistä EU:lle.²⁷¹

InfoSoc-direktiivin 5 artiklassa on säädetty rajoitetuista poikkeuksista. Rinnakkaistallentamisen kannalta keskeisin on 3 kohdan a alakohta, joka kuuluu seuraavasti:

”Jäsenvaltiot voivat säätää poikkeuksista tai rajoituksista 2 ja 3 artiklassa säädettyihin oikeuksiin seuraavissa tapauksissa: a) käyttö yksinomaan opetuksen tai tieteellisen tutkimuksen havainnollistamiseen, sikäli kuin lähde ja myös tekijän nimi mainitaan, jollei tämä osoittaudu mahdottomaksi, ja siltä osin kuin käyttö on perusteltua tavoiteltavan ei-kaupallisen tarkoituksen vuoksi, sanotun kuitenkin rajoittamatta direktiivissä (EU) 2019/790 säädettyjä poikkeuksia ja rajoituksia; ...”

Korkeaan suojan tasoon on pyritty myös DSM-direktiivissä, joka täydentää InfoSoc-direktiiviä.

InfoSoc-direktiivin 5 artiklan 3 kohdan a alakohtaa vastaava tekijänoikeudellisen suojan rajoitus löytyy DSM-direktiivin 5 artiklasta. DSM-direktiivin 5 artiklaa sovelletaan teosten käyttöön suljetussa ympäristössä yksinomaan opetuksen havainnollistamiseen ei-kaupallisessa tarkoituksessa. Opetuksen havainnollistamista koskevan poikkeuksen ei yleensä katsota ulottuvan tutkimukseen.²⁷²

DSM-direktiivin 17 artiklassa säädetään verkkosisällönjakopalvelujen tarjoajista. 17 artiklaa voidaan tulkita niin, että tieteellisten julkaisujen repositoriot ovat vastuussa tekijänoikeuden rikkomisesta rinnakkaistallennuksen yhteydessä.²⁷³

EU-oikeuden korkea suojan taso käytännössä estää lakiin perustuvan rinnakkaistallennusvelvollisuuden Suomessa. Tarkastelemme sitä lähemmin luvussa 4.5.

4.4 Suomen oikeus

Suomen perustuslaissa turvataan jokaisen omaisuus. Omaisuuden pakkolunastuksesta yleiseen tarpeeseen täyttä korvausta vastaan pitää säätää lailla (15 §). Varallisuusarvoiset immateriaalioikeudet luetaan omaisuudensuojan piiriin.²⁷⁴

Perustuslakivaliokunnan käytännön valossa korkeakoulujen tutkimustulosten taloudellinen hyödyntäminen yksinoikeuksilla ei sinänsä ole ristiriidassa akateemisen

²⁶⁹ Cristina Angelopoulos, Study on EU copyright and related rights and access to and reuse of scientific publications, including open access, Independent Expert Report, European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, European Union 2022, s. 11.

²⁷⁰ InfoSoc-direktiivin 4 ja 9 johdantolause.

²⁷¹ Geiger 2010 s. 536. Se voi johtaa myös ylisääntelyyn. Ks. yleisesti Draghi Report (2024) Part B, Section 2, Chapter 5, s. 317.

²⁷² SOU 2024:4 s. 371–373.

²⁷³ Angelopoulos 2022 s. 11.

²⁷⁴ PeVL 28/2005 vp – HE 259/2004 vp s. 2.

vapauden kanssa. Korkeakoulujen tutkimustulosten taloudellista hyödyntämistä on esimerkiksi pyritty edistämään korkeakoulukeksintölailla. Korkeakoulukeksintölaissa on säädetty tutkimustulosten rajoitetusta julkaisukiellosta (11 §). Perustuslakivaliokunnan mukaan ”julkistamiskielto on tarpeen keksintöön kohdistuvien oikeuksien suojaamiseksi, sillä julkiseksi tulleelle keksinnölle ei patenttilain 2 §:n mukaan myönnetä patenttia”.²⁷⁵ Sekä yritysrahoituskäytännössä²⁷⁶ että EU-oikeudessa on selvää, että omien immateriaalioikeuksien suoja edistää yritysten mahdollisuutta saada rahoitusta.²⁷⁷

Perustuslakivaliokunta on ottanut nimenomaisesti kantaa tekijänoikeuksien siirtoon opinnäytetyön tekijältä lain perusteella oppilaitokselle. Perustuslakivaliokunta totesi poliisikoulutusta koskevassa lausunnossaan näin:

”Ehdotus merkitsee tekijänoikeuden siirtämistä opinnäytetyön tekijältä kokonaisuudessaan —ilman ehtoja tai rajoituksia— suoraan lain perusteella poliisioppilaitokselle. Tekijä menettäisi siten hänelle tekijänoikeuslain perusteella kuuluvan yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta samoin kuin oikeuden tehdä esimerkiksi kustannussopimus teoksen julkaisemisesta. Omaisuuden suojaa nauttivan varallisuusarvoisen oikeuden tällainen pois ottaminen ja siirtäminen henkilöltä toiselle rinnastuu valiokunnan mielestä perustuslain 15 §:n 2 momentissa tarkoitettuun omaisuuden pakkolunastukseen. [...] Tekijänoikeuden siirtäminen merkitsee lisäksi sitä, ettei tekijällä enää ole oikeutta määrätä teoksesta eikä siten esimerkiksi oikeutta päättää sen julkaisemisesta. Tältä osin ehdotus merkitsee puuttumista perustuslain 12 §:n 1 momentissa turvattuun sananvapauteen, johon sisältyy oikeus julkistaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Niin ikään perustuslain 16 §:n 3 momentissa turvattu tieteen vapaus sisältää tutkijan sananvapauteen läheisesti liittyvän oikeuden julkaista tutkimustuloksensa.”²⁷⁸

Perustuslakivaliokunta aloitti arviointinsa siitä, että tekijänoikeuslaki antaa yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta. Valiokunnan mukaan tämä varallisuusarvoinen oikeus kuuluu omaisuuden suojan soveltamisalaan. Tekijänoikeuslakiin perustuvan oikeuden siirtäminen lain perusteella toiselle - oppilaitokselle tai kenelle tahansa muulle - rinnastuu omaisuuden pakkolunastukseen. Valiokunnan lausunnosta voidaan päätellä, että omaisuuden suoja estää

²⁷⁵ PeVL 28/2005 vp — HE 259/2004 vp s. 4.

²⁷⁶ Ks. esim. professori Akseli Hemmingin haastattelu artikkelissa Antti Kivimäki, Syöpää ei taltuteta ilman lääkejättejä. *Tiede* 5/2025 s. 45–49, s. 49: ”Helposti voisi ajatella, että yliopistossa tehtävä, kaikille avoin lääketutkimus koituisi yhteiskunnalle suuremmaksi hyödyksi kuin yksityisten firmojen varjelema tutkimus. Hemmingin mukaan asia on päinvastoin. [...] Syynä on lääkekehityksen kalleus ja patenttilainsäädäntö. Kun lääkemolekyylit on kerran julkaistu, siihen ei voi enää mikään yritys saada patenttia jälkikäteen. Ilman patenttia yrityksen ei kannata uhrata rahoja, joita lääketutkimus potilailla vaatii. Uuden syöpälääkkeen hinta-arvio ideasta myyntilupaani liikkuu noin kahdessa miljardissa eurossa.”

²⁷⁷ Ks. esim. Unleashing the potential of Crowdfunding in the European Union. Communication from the Commission, COM(2014) 172 final, luku 3.1.1.

²⁷⁸ PeVL 28/2004 vp — HE 168/2003 vp, s. 4.

tekijänoikeuslain mukaisten oikeuksien siirtämisen toisille lain perusteella korvauksetta.²⁷⁹

Valiokunnan lausunto jättää avoimeksi, voidaanko tekijänoikeuksien sisältöä ja ulottuvuutta rajoittaa tekijänoikeuslaissa. Koska tarkasteltava varallisuusarvoinen oikeus luodaan tekijänoikeuslailla, omaisuuden suojasta ei pitäisi olla mahdollista johtaa tämän oikeuden sisältöä. Sen sijaan perustuslain 12 §:n 1 momentissa turvatulla sananvapaudella sekä perustuslain 16 §:n 3 momentissa turvatulla akateemisella vapaudella voi periaatteessa olla vaikutusta tekijänoikeuksien sisältöön ja ulottuvuuteen.

Käytännössä kysymys on rinnakkaistallennusvelvollisuuden osalta ratkaistu EU-oikeudessa. Tekijänoikeuden ulottuvuus on EU-oikeudessa laaja ja poikkeuksia on rajoitettu. Omaisuuden suoja vaikuttaa rinnakkaistallennusta koskevaan sääntelyyn EU-oikeuden kautta.

4.5 Vaikutus rinnakkaistallennusvelvollisuuteen

Omaisuuden suojan ja InfoSoc-direktiivin suhdetta rinnakkaistallentamiseen tarkasteltiin vuonna 2024 eräessä ruotsalaisessa selvityksessä. Selvityksessä päädyttiin siihen, että InfoSoc-direktiivin 5 artiklan 3 kohdan a alakohta estää lakiin perustuvan rinnakkaistallentamisvelvollisuuden Ruotsin oikeudessa. Niinpä selvityksessä ei esitetty rinnakkaistallennusvelvollisuutta koskevaa sääntelyä Ruotsin oikeuteen.²⁸⁰

”Rätten till parallellpublicering är svår att kvalificera. Rätten till parallellpublicering kan anses utgöra ett undantag eller en inskränkning i upphovsrätten. Den kan också anses utgöra en begränsning av avtalsfriheten.

I form av en inskränkning skulle rätten till parallellpublicering kunna innebära att var och en eller vissa utvalda (exempelvis forskare) skulle få möjlighet att förfoga över upphovsmannens verk (publikationen) genom att verket skulle tillgängliggöras i en öppen databas och att denna rätt inte skulle kunna avtalas bort genom förlagsavtal. Detta skulle potentiellt sett kunna utgöra en långtgående inskränkning i upphovsmannens rätt. Så har dock inte bestämmelser om parallellpublicering utformats i andra EU-länders lagstiftning, utan där är det endast upphovsmannen som behåller förfoganderätten över publikationen och har möjlighet att efter viss tid förfoga över verket genom att till exempel tillgängliggöra det i en databas.

En inskränkning för parallellpublicering i svensk rätt skulle behöva vara förenlig med artikel 5 i infosocdirektivet. Den inskränkning i infosocdirektivet som närmast vore tillämplig är artikel 5.3 a. [...] Rent teoretiskt skulle en inskränkingsbestämmelse som begränsar upphovsmannens möjligheter att med bindande verkan ingå avtal med förlag kunna utformas utifrån de kriterier som anges i artikeln. Samtidigt är

²⁷⁹ Korkeakoulukeksintölakia koskevassa lausunnossa otettiin huomioon avoimen ja sopimustutkimuksen välinen ero. PeVL 28/2005 vp – HE 259/2004 vp s. 3.

²⁸⁰ SOU 2024:4 s. 378.

det tydligt att artikel 5.3 a inte har tillkommit med en sådan typ av inskränkning i åtanke. Ett krav på källangivelse blir exempelvis apart i en inskränkingsbestämmelse om parallellpublicering. Dessutom skulle det kunna bli svårt att foga samman en tänkt inskränkingsbestämmelse med kriterierna i trestegsregeln.²⁸¹ [...]

Mot den bakgrunden framstår det som tveksamt om en inskränkning för att möjliggöra parallellpublicering ryms inom artikel 5.3 a i infosocdirektivet. Något förslag lämnas därför inte i denna del.”

InfoSoc-direktiivin 5 artiklan 3 kohdan a alakohta soveltamisalan rajoituksineen käytännössä estää tekijänoikeuden rajoittamisen sellaisella tieteellisten julkaisujen rinnakkaistallennusvelvollisuudella, johon kuuluisi yleisön oikeus käyttää julkaisuja ilmaiseksi haluamallaan tavalla (esimerkiksi CC-BY lisensillä). EU:n perusoikeuskirjan 17 artiklan mukainen omaisuuden suoja näyttää estävän InfoSoc-direktiivin vastaisen tekijänoikeuden kaventamisen rinnakkaistallennusvelvollisuudella EU:n jäsenvaltioiden lainsäädännössä.

Perustuslakia on tulkittava Suomen EU-velvoitteiden valossa ja EU:n perusoikeuskirjan mukaisesti. Velvollisuus panna InfoSoc-direktiivin velvollisuudet täytäntöön ja välittömästi sovellettava EU:n perusoikeuskirja rajoittavat mahdollisuuksia rajoittaa tekijänoikeuden laajuutta Suomen tekijänoikeuslaissa. Kuten perustuslakivaliokunnan käytännöstäkin ilmenee,²⁸² perustuslain 15 §:n mukaista omaisuuden suoja on sovellettava tekijänoikeuslain mukaisiin tekijänoikeuksiin, koska perustuslain 15 §:ssä mainittu omaisuus eli varallisuuspitoiset oikeudet luodaan tekijänoikeuslailla.

Voidaan päätellä, että velvollisuutta avoimessa tieteessä tarkoitettuun rinnakkaistallennusvelvollisuuteen²⁸³ ei voida ottaa Suomen tekijänoikeus- tai muuhunkaan lainsäädäntöön, ellei tekijänoikeuden suoja ensin ole kavennettu EU-oikeudessa.

²⁸¹ Tässä viitataan InfoSoc-direktiivin 5 artiklan 5 kohtaan: ”Tämän artiklan 1, 2, 3 ja 4 kohdan mukaisia poikkeuksia ja rajoituksia sovelletaan vain tietyissä erityistapauksissa, jotka eivät ole ristiriidassa teoksen tai muun aineiston tavanomaisen hyödyntämisen kanssa eivätkä kohtuuttomasti haittaa oikeudenhaltijan oikeutettuja etuja.”

²⁸² PeVL 28/2004 vp — HE 168/2003 vp, s. 4.

²⁸³ Määritelmästä esim. SOU 2024:4 s. 375: ”... parallellpublicering eller sekundära publiceringsrätter (secondary publishing rights). Parallellpublicering kan förenklat beskrivas som upphovsmannens rätt att i ett digitalt arkiv öppet tillgängliggöra en kopia av sin forskningspublikation. Syftet är att ge fri och öppen tillgång till offentligt finansierad forskning för att säkra det fria flödet av forskning.”

5 AKATEEMISEN VAPAUDEN JA AVOIMEN TIETEEN RAJOITUKSET

5.1 Johdanto

Oikeudellisia normeja tulkitaan vakiintuneesti ottamalla huomioon eri normien tehtävät oikeusjärjestyksessä ja yhteiskunnassa. Jotta oikeusjärjestyksen sisäisiä ristiriitoja vältettäisiin, mikään yksittäinen oikeus ei voi olla voimassa absoluuttisena eli riippumattomana muista oikeuksista. Eri oikeuksien välille on välttämättä löydettävä tasapaino.²⁸⁴

Tieteen tulosten julkaisemisesta säädettyä on pakostakin jouduttu otettu huomioon keskenään ristiriitaisia yhteiskunnallisia intressejä. Akateeminen vapaus ja sen eri elementit eivät voi olla voimassa absoluuttisina.²⁸⁵ Vastaavasti avoimelle tietelle on rajansa.

Tässä luvussa tarkastellaan, miten akateemista vapautta on rajoitettu ja miten akateeminen vapaus ja immateriaalioikeudet rajoittavat avoimen tieteen alaa ja erityisesti mahdollisuuksia käyttää rinnakkaistallennusvelvollisuuksia. Tarkastelemme ensin kansainvälistä oikeutta (luku 5.2) ja EU-oikeutta (luku 5.3) ja sen jälkeen Suomen oikeutta (5.4). Lopuksi tiivistämme vaikutuksen rinnakkaistallennusvelvollisuuksiin (luku 5.5).

5.2 Kansainvälinen oikeus

5.2.1 Johdanto

Akateemisen vapauden rajoituksia voidaan kansainvälisessä oikeudessa hyväksyä tietyillä perusteilla kuten muiden oikeuksien turvaamisella tai kansallisella turvallisuudella. Valtioiden pitäisi pyrkiä rajoitusten minimointiin.²⁸⁶

Eri oikeuksien välisen tasapainon tarvetta kansainvälisessä oikeudessa voidaan jälleen havainnollistaa YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisella julistuksella. 1) Avoimen tieteen vaatimuksia on UNESCO:n tiedettä²⁸⁷ ja avointa tiedettä²⁸⁸ koskevissa suosituksissa perusteltu ihmisoikeusjulistuksen 19 ja 27 artiklalla. Ihmisoikeusjulistuksen

²⁸⁴ PeVL 10/2012 vp – HE 86/2011 vp; PeVL 58/2022 vp - HE 43/2022 vp, kohta 3 (tekijänoikeuden haltijoiden ja teosten käyttäjien oikeudet), kohdat 10 ja 12 (sananvapaus ja immateriaalioikeudet) sekä kohta 19 (tieteen vapaus).

²⁸⁵ Ks. esim. CESCR General Comment No. 25, 2020 kohta 13; amerikkalaisesta oikeudesta Donna R. Euben, *The Current Legal Landscape*. AAUP 2002; eurooppalaisesta oikeudesta Vrielink et al. 2023, kohta 12.

²⁸⁶ United Nations 2024, *Academic freedom*, A/HRC/56/58, kohta 24: "Academic freedom is not absolute or unlimited. However, the imposition of any limitations to academic freedom must be consistent with international obligations, especially those under article 19 of the International Covenant on Civil and Political Rights (restrictions shall only be such as are provided by law and are necessary for respect of the rights or reputations of others or for the protection of national security or of public order, or of public health or morals) and article 4 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (only such limitations as are determined by law, compatible with the nature of these rights, and solely for the purpose of promoting the general welfare in a democratic society). States and other stakeholders should apply such clauses in a complementary manner and should always choose the least restrictive measure, seeking the greatest enjoyment of human rights for all." Ks. myös CESCR General Comment No. 25, 2020 kohta 21.

²⁸⁷ UNESCO Recommendation on Science and Scientific Researchers, 2017.

²⁸⁸ UNESCO Recommendation on Open Science, 2021.

19 artiklan mukaan mielipiteen- ja sananvapaus sisältää oikeuden hankkia tietoa.²⁸⁹ 27 artiklan 1 kohta antaa oikeuden päästä osalliseksi tieteen edistyksestä.²⁹⁰ 2) Vastaavasti näille oikeuksille on rajoituksia. 27 artiklan 2 kohdan mukaan tutkijalla on oikeus hyötyä oman luovan työnsä tuloksista: ”Jokaisella on oikeus sellaisten aineettomien ja aineellisten etujen suojeluun, jotka johtuvat hänen luomastaan tieteellisestä, kirjallisesta tai taiteellisesta tuotannosta.”²⁹¹ 3) Niinpä mahdollisia avoimeen tieteeseen kuuluvia oikeuksia rajoittavat esimerkiksi tutkijoiden immateriaali- ja tekijänoikeudet sekä akateeminen vapaus. Tarkastelemme seuraavassa näitä rajoituksia lähemmin erityisesti UNESCO:n vuoden 2017 tiedettä (luku 5.2.2) ja vuoden 1997 korkeakouluopettajien asemaa (luku 5.2.3) koskevien suositusten valossa.

5.2.2 UNESCO Recommendation on Science and Scientific Researchers (2017)

UNESCO:n vuoden 2017 tiedettä ja tutkijoita koskevan suosituksen johdannossa korostetaan, että tutkimustulosten julkaiseminen on tärkeää.²⁹² Vuoden 2017 suosituksessa korostetaan UNESCO:n vuoden 1997 suosituksen²⁹³ tapaan, että tutkijoiden immateriaali- ja tekijänoikeuksia tutkimustensa tuloksiin on kunnioitettava.²⁹⁴ Tutkimustulosten julkaisemista ja avointa saatavuutta pitäisi näin ollen edistää, mutta samalla pitäisi edistää myös tutkijoiden tekijänoikeuksien ja muiden oikeuksien toteutumista. Vuoden 2017 suosituksessa haetaan nimenomaisesti tasapainoa eri tavoitteiden välillä.²⁹⁵

Valtioiden pitäisi siis edistää tutkimustulosten leviämistä. Tutkimustulosten saaminen yleisön ja tutkijoiden käyttöön voi vaatia erilaisia toimenpiteitä. Se ilmenee vuoden 2017 suosituksen kohdista 36, 13(e) ja 27(f). Pääsääntö on kohdassa 36: ”In order to promote science as a public good, Member States should encourage and facilitate access to knowledge, including open access.” Esteitä pitäisi kohdan 13(e) valossa poistaa monilla tavoilla: ”To assist the emergence of scientific researchers of this high calibre, Member States should take measures to: ... (e) ensure equitable and open access to scientific

²⁸⁹ ”Jokaisella on oikeus mielipiteen- ja sananvapauteen. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä kenenkään niihin puuttumatta sekä hankkia, vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia minkä tahansa viestimen avulla alueellisista rajoista riippumatta.”

²⁹⁰ ”Jokaisella on oikeus vapaasti osallistua yhteiskunnan sivistyselämään, nauttia taiteista sekä päästä osalliseksi tieteen edistyksen mukanaan tuomista eduista.”

²⁹¹ Ulkoministeriön käännös. <https://um.fi/yk-n-ihmisoikeusjulistus>

²⁹² ”Also recognizing: (a) the significant value of science as a common good; ... (c) that open communication of the results, hypotheses and opinions - as suggested by the phrase "academic freedom" - lies at the very heart of the scientific process, and provides the strongest guarantee of accuracy and objectivity of scientific results; ...”

²⁹³ UNESCO 1997, kohta 12.

²⁹⁴ UNESCO 2017, kohta 37: ”Member States should ensure that the scientific and technological results of scientific researchers enjoy appropriate legal protection of their intellectual property, and in particular the protection afforded by patent and copyright law.”

²⁹⁵ UNESCO 2017, kohdat 18(d) ja 21. Kohta 18: ”Member States should recognize the international dimensions of research and development and, in this regard, should do everything possible to help scientific researchers, including: ... (d) in the context of their intellectual property regime, ensuring that contributions to scientific knowledge are appropriately credited, and balancing between protection of intellectual property rights and the open access and sharing of knowledge, as well as ensuring the protection of sources and products of traditional knowledge; ...” Kohta 21: ”So as to ensure the human right to share in scientific advancement and its benefits, Member States should establish and facilitate mechanisms for collaborative open science and facilitate sharing of scientific knowledge while ensuring other rights are respected.”

literature, data and contents including by removing barriers to publishing, sharing and archiving of scientific outputs.”²⁹⁶ Kohdasta 27(f) ilmenee, että jäsenvaltioiden olisi syytä mahdollistaa “open scholarship” ja “open access” tutkijoiden tarpeiden mukaan: ”Member States should develop policies with respect to employment that adequately cover the needs of scientific researchers, in particular by: ... (f) promoting and supporting open scholarship by scientific researchers, as well as promoting open access to literature and research data, as essential parts of research.” Termi ”with respect to employment” näyttää ilmentävän samoja periaatteita kuin DORA-suositus, CoARA-sopimus ja kansallinen suositus eli sitä, että tutkimuksen tieteellisellä sisällöllä pitää olla suurempi merkitys kuin sen julkaisutavalla.²⁹⁷

Valtioiden pitäisi samanaikaisesti edistää muitakin UNESCO:n tavoitteita. Koska mitään oikeutta ei voida pitää absoluuttisena ja soveltaa ottamatta huomioon muita oikeuksia, avoimelle tietelle on vuoden 2017 suosituksessa rajoituksia. Avoimen tieteen rajoitukset ilmenevät esimerkiksi suosituksen kohdista 37 ja 18. Kohdan 37 pääsäännön mukaan jäsenvaltioiden on suojattava tutkijoiden immateriaalioikeuksia kuten tekijänoikeuksia: ”Member States should ensure that the scientific and technological results of scientific researchers enjoy appropriate legal protection of their intellectual property, and in particular the protection afforded by patent and copyright law.” Tämä kohta muistuttaa UNESCO vuoden 1997 suosituksen 12 kohtaa mutta on laajempi, koska vuoden 2017 suosituksessa mainitaan myös patenttioikeus. Kohdassa 18 todetaan, että avoimen tieteen vaatimukset on tasapainotettava tutkimustuloksia tuottaneiden tutkijoiden immateriaalioikeuksien suojan kanssa: ”Member States should recognize the international dimensions of research and development and, in this regard, should do everything possible to help scientific researchers, including: ... (d) in the context of their intellectual property regime, ensuring that contributions to scientific knowledge are appropriately credited, and balancing between protection of intellectual property rights and the open access and sharing of knowledge, as well as ensuring the protection of sources and products of traditional knowledge; ...”

Suosituksena on näin ollen avoimen tieteen mahdollistaminen tutkijoille tutkijoiden tekijänoikeuksia ja patenttioikeuksia samanaikaisesti kunnioittamalla.²⁹⁸

Vuoden 2017 suosituksen kohdassa 38 todetaan, että tutkijoiden julkaisu-oikeuksien rajoitukset on syytä minimoida ja että rajoitusten on perustuttava työsuhteen ehtoihin. Lisäksi suosituksena on mekanismi, joka mahdollistaa muutoksenhaun yksittäistapauksessa.

5.2.3 UNESCO Recommendation on Open Science (2021)

Avoimen tieteen rajoitukset on tunnustettu myös UNESCO:n vuoden 2021 avoimen tieteen suosituksessa. Suosituksen johdannossa mainitaan muun muassa YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 19 ja 27 artiklat, UNESCO:n vuoden 2017 suositus tieteestä

²⁹⁶ Vastaavasti CESCR General Comment No. 25, 2020 kohdat 62 ja 87.

²⁹⁷ San Francisco Declaration on Research Assessment, 2012 (DORA); The Coalition for Advancing Research Assessment (CoARA), Agreement on Reforming Research Assessment, 2022, keskeiset velvollisuudet II(1), II(2) ja II(3); Vastuullisen tutkijanarvioinnin työryhmä 2020, kohta 5, s. 7 ja 11.

²⁹⁸ Vastaavasti CESCR General Comment No. 25, 2020 kohta 62.

ja tutkijoista, tekijänoikeuksien kansainvälinen sääntely sekä tutkijan oikeus oman tutkimuksensa tuloksiin.

Tutkijan oikeus tutkimuksensa tuloksiin tunnustetaan avoimen tieteen suosituksen johdannossa tärkeäksi: “Also recognizing the importance of the existing international legal frameworks, in particular on intellectual property rights including the rights of scientists to their scientific productions ...”

Tasapaino toisaalta avoimen tieteen tavoitteiden ja toisaalta akateemisen vapauden ja muiden ihmisoikeuksien, tutkijoiden tekijänoikeuksien ja muiden oikeuksien välillä korostuu kohdassa 8, joka sisältää luettelon avoimen tieteen oikeutetuista rajoituksista.

Avoimen tieteen vaatimuksilla ei 8 kohdan mukaan saa loukata muiden oikeutettuja ja kohtuullisia oikeuksia kuten ihmisoikeuksia (joihin myös akateeminen vapaus kuuluu), immateriaalioikeuksia (esimerkiksi tekijänoikeuksia) tai kansallista turvallisuutta: “Access to scientific knowledge should be as open as possible. Access restrictions need to be proportionate and justified. They are only justifiable on the basis of the protection of human rights, national security, confidentiality, the right to privacy and respect for human subjects of study, legal process and public order, the protection of intellectual property rights, personal information, sacred and secret indigenous knowledge, and rare, threatened or endangered species ... The need for justified restrictions may also change over time, allowing the data to be made accessible or restricting access to data at a later point.”

5.3 EU

EU-oikeudessa ei juuri ole erityislainsäädäntöä avoimesta tieteestä.²⁹⁹ EU:n toimivaltaa on rajoitettu sekä koulutuksessa että tutkimuksessa. Koulutus kuuluu lähtökohtaisesti jäsenvaltioiden kansalliseen toimivaltaan.³⁰⁰ Koulutuksesta ja tutkimuksesta on säädetty erikseen.³⁰¹ Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 183 artiklan mukaan unioni vahvistaa ”monivuotisen puiteohjelman panemiseksi täytäntöön ... tutkimustuloksista saatujen tietojen levittämistä koskevat säännöt” mutta on vailla toimivaltaa vahvistaa tietojen levittämistä koskevia sääntöjä yleisesti. Lettan raportissa EU:n toimivallan rajoituksia ehdotettiin korjattavaksi ”viidennellä vapaudella”,³⁰² joka pantaisiin täytäntöön Eurooppalaisen tutkimusalueen yhteydessä.³⁰³

Ilman konkreettista avoimen tieteen lainsäädäntöä kysymys eri oikeuksien tasapainottamisesta jää muun lainsäädännön varaan. Avoimen tieteen liikkeen vaatimusten ja tutkijoiden immateriaalioikeuksien tai akateemisen vapauden välinen oikeudellisesti relevantti tasapaino perustuu lähinnä immateriaalioikeuksien ja akateemisen vapauden sääntelyyn.

²⁹⁹ Ks. SOU 2024:4 s. 376-377.

³⁰⁰ Sopimus Euroopan unionin toiminnasta, artikla 165.

³⁰¹ Sopimus Euroopan unionin toiminnasta, artiklat 179-190.

³⁰² Enrico Letta, Much more than a market — Speed, Security, Solidarity. Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU Citizens. European Union 2024.

³⁰³ Ks. ERA Act Public Consultation questionnaire (13.10.2025-5.1.2026).

Akateemisen vapauden osalta keskeisiä ovat EU:n perusoikeuskirja sekä EU-tuomioistuimen viittaus UNESCO:n vuoden 1997 suositukseen perusoikeuskirjan 13 artiklan mukaista akateemisen vapauden turvaa tulkittaessa.³⁰⁴

Akateemisen vapauden turvaamisella on EU-oikeudessa suuri merkitys. Akateeminen vapaus mainittiin 72 kertaa vuonna 2024 julkaistussa selvityksessä, jonka tarkoituksena oli helpottaa pääsyä tutkimustietoon sekä tulosten, julkaisujen ja data käyttöä tieteellisiin tarkoituksiin.³⁰⁵ Euroopan parlamentille vuonna 2024 tehdyssä selvityksessä esitettiin akateemisen vapauden vahvistamista Horizon Europe -puiteohjelmaa koskevan asetuksen 72 johdantolauseen valossa.³⁰⁶ Euroopan parlamentille tehty Academic Freedom Monitor 2024, joka perustui erillisiin selvityksiin,³⁰⁷ sisältää suosituksia vaihtoehtoisista tavoista akateemisen vapauden vahvistamiseksi.³⁰⁸

Voimassa olevan lainsäädännön mukaisten tekijänoikeuksien osalta lähtökohtana on korkea suojan taso, kuten InfoSoc-direktiivin johdannossa on todettu.³⁰⁹ Korkea suojan taso ilmenee toisaalta InfoSoc-direktiivin artikloista 2–4, toisaalta soveltamisalaltaan rajoitetuista poikkeuksista, joista rinnakkaistallentamisen kannalta tärkein on 5 artiklan 3 kohdan a alakohta. DSM-direktiivi sisältää tekstin- ja tiedonlouhintaa koskevia rajoitettuja poikkeuksia (3 ja 4 artikla), opetuksen havainnollistamista koskevan poikkeuksen suljetussa ympäristössä (5 artikla) sekä repositorioiden vastuuta lisäävän säännöksen verkkosisällönjakopalvelujen tarjoajista (17 artikla).

Akateemisen vapauden ja korkean tekijänoikeudellisen suojan lisäksi EU:ssa on säädetty mediapalveluista. Eurooppalaisen medianvapaussäädöksen (European Media Freedom Act)³¹⁰ tarkoituksena on edistää median pluralismia ja toimituksellista itsenäisyyttä.³¹¹ Medianvapaussäädöksessä korostuu journalistien työn ja toimituksellisen työn suuri merkitys.³¹² Medianvapaussäädöstä sovelletaan mediapalveluihin. Mediapalvelujen määritelmä on laaja ja kattaa esimerkiksi koulutukseen tarkoitettut lehtijulkaisut.³¹³ Tieteelliset tai akateemiset kausijulkaisut kuten tiedejulkaisut eivät sinänsä kuulu tässä säädöksessä tarkoitettuihin lehtijulkaisuihin.³¹⁴ Medianvapaussäädöksessä on joka tapauksessa tunnustettu toimituksellisen työn merkitys. Se on tunnustettu myös DSM-

³⁰⁴ Asia C-66/18, Komissio v Unkari, kohta 227.

³⁰⁵ Siobhan Denham, Thomas Margoni, Martin Senftleben ja Sganga Caterina (toim.), Improving access to and reuse of research results, publications and data for scientific purposes – Study to evaluate the effects of the EU copyright framework on research and the effects of potential interventions and to identify and present relevant provisions for research in EU data and digital legislation, with a focus on rights and obligations. Publications Office of the European Union 2024.

³⁰⁶ Blasi 2024.

³⁰⁷ Peter Maassen, Jens Jungblut, Dennis Martinsen ja Veslemøy Øvrebø, Analysis of the de facto state of academic freedom in the EU - country overview. EPRS 2025; Vasiliki Kosta ja Olga Ceran, Overview of de jure academic freedom protection. EPRS 2025.

³⁰⁸ Ceran, Jungblut, Kosta, Maassen, Martinsen ja Øvrebø 2025 Key findings and policy options.

³⁰⁹ InfoSoc-direktiivin 4 ja 9 johdantolause.

³¹⁰ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2024/1083 mediapalvelujen yhteisestä kehyksestä sisämarkkinoilla ja direktiivin 2010/13/EU muuttamisesta (eurooppalainen medianvapaussäädös).

³¹¹ Eurooppalaisen medianvapaussäädöksen 17 ja 18 johdantolause.

³¹² 19 johdantolause.

³¹³ 2 artiklan 1 kohta.

³¹⁴ 2 artiklan 5 kohta.

direktiivissä.³¹⁵ DSM-direktiivillä edistetään toimituksellisen työn rahoitusta tiukentamalla tekijänoikeuksien suojaa.³¹⁶ Tekoöllysäädöksessä (AI Act) viitataan DSM-direktiiviin eli pyritään tiukentamaan tekijänoikeuksien suojaa.³¹⁷

Avoimesta tieteestä on poliittisia kannanottoja, jotka eivät ole johtaneet lainsäädäntöön. Tätä voidaan havainnollistaa muutamalla esimerkillä. Euroopan komissio on kylläkin ottanut kantaa avoimen tieteen puolesta³¹⁸ mutta edistänyt myös monia muita asioita. Euroopan unionin neuvoston päätelmissä 1.12.2020 uudesta eurooppalaisesta tutkimusalueesta³¹⁹ mainittiin sekä akateeminen vapaus että avoin tiede. Niin tehtiin myös Euroopan unionin neuvoston 23.5.2023 hyväksymissä päätelmissä tieteellisestä julkaisutoiminnasta.³²⁰ Sekä akateeminen vapaus että avoin tiede mainittiin Draghin raportin toivelistalla.³²¹ Mutta pelkkä poliittinen halu edistää mahdollisesti ristiriitaisia tavoitteita ei vielä johda konkreettiseen rajanvetoon eri tavoitteiden välillä. Rajanveto toteutuu vasta lainsäädännössä.³²²

Rinnakkaisjulkaisemisesta (secondary publishing) on EU:n tasolla mielipiteitä mutta ei lainsäädäntöä. Denham et al. (2024) ovat tarkastelleet EU:n jäsenvaltioiden rinnakkaistallennuskäytäntöjä. Julkisesti rahoitetun tutkimuksen rinnakkaistallennuksesta oli lainsäädäntöä seitsemässä jäsenvaltiossa. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös mielipiteitä EU:n laajuisesta rinnakkaistallennussäätelystä. Mahdollisen sääntelyn oikeudellinen perusta jäi silti avoimeksi tai suositusten tasolle,³²³ mikä heijastaa EU:n toimivallan rajoituksia korkeakoulusektorilla.

5.4 Suomi

5.4.1 Eri oikeuksien välisestä tasapainosta

Avoimesta tieteestä ja rinnakkaistallennuksesta ei ole Suomessa nimenomaista lainsäädäntöä. Niinpä Suomessa ei ole ollut tarvetta säätää myöskään avoimen tieteen rajoituksista. Eri perusoikeudet on tasapainotettu Suomen perustuslain tulkintakäytännössä ja lainsäädännössä.

Periaatteessa akateemisen vapauden elementeille voidaan asettaa rajoituksia eri perusoikeuksia tasapainotettaessa. Voi esimerkiksi olla ”yhteiskunnallisesti hyväksyttävä ja erittäin painava peruste alan toimijoiden tieteen vapauden,

³¹⁵ DSM-direktiivin 54 johdantolause.

³¹⁶ DSM-direktiivin 15 ja 17 artikla sekä 3 ja 4 artikla.

³¹⁷ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2024/1689 tekoälyä koskevista yhdenmukaistetuista säännöistä (tekoöllysäädös), 53 artiklan 1 kohdan c alakohta.

³¹⁸ Ks. esim. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-research-and-innovation/our-digital-future/open-science_en

³¹⁹ Euroopan unionin neuvosto, Neuvoston päätelmät uudesta eurooppalaisesta tutkimusalueesta (1. joulukuuta 2020), 13567/20.

³²⁰ Euroopan unionin neuvosto, Korkealaatuinen, läpinäkyvä, avoin, luotettava ja tasapuolinen tieteellinen julkaisutoiminta – Neuvoston päätelmät (hyväksytyt 23. toukokuuta 2023), 9616/23.

³²¹ Draghi report 2024 Part B, Section 2, Chapter 1, s. 246.

³²² Ks. myös Fabienne Sarah Graf ja Dario Henri Haux, Verpflichtung zu Open Access – universitäres Publizieren der Zukunft? sui-generis 2017, s. 229, kohta 29: ”Von OA als Vision ist die konkrete Umsetzung zu unterscheiden.”

³²³ Denham, Margoni, Senftleben ja Sganga 2024 s. 132.

elinkeinovapauden ja omaisuuden suojan rajoittamiseen”.³²⁴ Sellaisen perusteen voi antaa esimerkiksi kansallinen turvallisuus.³²⁵

On selvää, että tieteellistä julkaisutoimintaa rajoittavat tieteen omat tutkimusta koskevat käytännöt ja julkaisukäytännöt. Tällaisiin akateemisen vapauden rajoihin viitattiin esimerkiksi vuonna 2024 hallituksen esityksessä laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta.³²⁶ Viittaus tieteen sisäisiin vaatimuksiin on tavanomainen,³²⁷ koska jokaisella yhteiskunnan autonomisella sektorilla on oma kulttuurinsa. Tieteellinen työ ei tältä osin poikkea esimerkiksi lääkärin työstä tai urheilusta (luku 3.6).

Eri oikeuksien tasapainottamisesta saadaan tietoa tarkastelemalla voimassa olevaa oikeutta. Mahdollisen rinnakkaistallennusvelvollisuuden kannalta kysymykseen tulevat erityisesti tekijänoikeuden rajoitukset tekijänoikeuslaissa (luku 5.4.2), työnantajan direktiovalta (luku 5.4.3) sekä joidenkin sopimusehtojen pitäminen sitomattomina tai kohtuuttomina (luku 5.4.4).

5.4.2 Tasapainosta tekijänoikeuslaissa

Tekijänoikeuslaki on esimerkki tavasta tasapainottaa lukuisia eri intressejä. Perustuslakivaliokunta edellytti nimenomaisesti eri perusoikeuksien välisen tasapainon toteuttamista tekijänoikeuslain uudistuksen yhteydessä vuonna 2022.³²⁸

Tekijänoikeuslain pääsäännön mukaan tekijänoikeudet kuuluvat tekijälle (1 §). Työsuhde- ja korkeakoulueksintöjen osalta on erityissääntelyä,³²⁹ mutta korkeakoulujen palveluksessa olevat tutkijat ja opettajat eivät ole tekijänoikeuden osalta poikkeus tekijänoikeuslain, DigSoc-direktiivin ja Bernin sopimuksen pääsäännöstä.³³⁰

Suomessa sovelletaan ”tutkijapoikkeusta”, jota Ruotsissa kutsutaan nimellä ”lärarundantaget” ja common law -maissa nimellä ”academic exception” (luku 3.2). Vakiintunutta tulkintakäytäntöä on kuvattu tekijänoikeuslain esitöissä seuraavasti:

- ”Vakiintuneen käytännön mukaisesti yliopistojen tai muiden korkeakoulujen opetus- tai tutkimustyössä toimivien henkilöiden luomien teosten oikeudet eivät siirry työnantajalle.”³³¹
- ”Korkeakouluissa on vakiintunut käytäntö, jonka mukaan tekijänoikeus tutkijan luomaan teokseen ei siirry korkeakoululle.”³³²

³²⁴ PeVL 2/2013 vp – HE 150/2012 vp s. 2.

³²⁵ KP-sopimuksen 19 artiklan 3 kohta sananvapaudesta: ”Edellisessä kohdassa tarkoitettujen vapauksien käyttö merkitsee erityisiä velvollisuuksia ja erityistä vastuuta. Se voidaan sen tähden saattaa tiettyjen rajoitusten alaiseksi, mutta näiden tulee olla laissa säädettyjä ja sellaisia, jotka ovat välttämättömiä 1) toisten henkilöiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi, 2) valtion turvallisuuden tai yleisen järjestyksen (”ordre public”), terveydenhoidon tai moraalien suojelemiseksi.” Ks. myös UNESCO 2021, kohta 8; United Nations 2024, Academic freedom, A/HRC/56/58, kohta 24; HE 209/2024 vp s. 19.

³²⁶ HE 209/2024 vp s. 24.

³²⁷ Ks. myös United Nations 2024, Academic freedom, A/HRC/56/58, kohta 27.

³²⁸ PeVL 58/2022 vp - HE 43/2022 vp, kohta 3 (tekijänoikeuden haltijoiden ja teosten käyttäjien oikeudet), kohdat 10 ja 12 (sananvapaus ja immateriaalioikeudet) sekä kohta 19 (tieteen vapaus).

³²⁹ Laki oikeudesta korkeakouluissa tehtäviin keksintöihin (369/2006).

³³⁰ Bernin sopimuksesta tässä yhteydessä myös Carlson, Academic Freedom and Rights to University Teaching Materials 2015 s. 388–389; Carlson 2015 Teaching Materials in a Digitalized World s. 288.

³³¹ HE 161/1990 s. 22.

³³² HE 211/1992 s. 4.

- ”Oikeus työ- tai virkasuhteessa luotuun tietokoneohjelmaan siirtyy työnantajalle, jollei toisin ole sovittu. Yliopistojen ja muiden korkeakoulujen palveluksessa olevien opettajien ja tutkijoiden tekemien ohjelmien oikeudet säilyvät kuitenkin tekijöillä.”³³³
- ”[S]äännöksiä oikeuksien siirtoa koskevasta olettamasta ei sovelleta korkeakoulun opetus- tai tutkimustyössä toimivan tekijän luomaan tietokoneohjelmaan. Oikeudet siirtyvät näissä tapauksissa laitokselle vain sopimuksen perusteella. Esimerkiksi jos tietokoneohjelma luodaan osana ulkopuolisen rahoittajan korkeakoululta tilaamaa tutkimusta, voidaan ohjelman tekijänoikeuden siirtymisestä sopia korkeakoulun, tekijän ja tutkimuksen tilaajan välisellä sopimuksella.”³³⁴

Suomen tekijänoikeuslain pääsäännön mukaan tekijänoikeus tuottaa ”yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen” (2 §:n 1 momentti). Laissa ei ole kavennettu tekijänoikeussuojaa rinnakkaistallennuksen osalta. Oikeus päättää rinnakkaistallennuksesta kuuluu näin ollen tekijälle.

Tekijänoikeuslain osalta tasapaino on selvä. Pääsäännön mukaan mahdollisesta rinnakkaistallennuksesta päättää tekijänoikeuden haltija eli teoksen tekijä.

5.4.3 Direktiovallasta ja direktiovallan rajoista

Voidaan kysyä, onko tekijänoikeuslain tutkijoille antamia oikeuksia jotenkin rajoitettu työsopimuslaissa työnantajan direktiovallalla. Näin ei ole. Työsopimuslaissa säädetty direktiovalta³³⁵ ei sisällä oikeutta päättää yliopistojen tai muiden korkeakoulujen opetus- tai tutkimustyössä toimivien henkilöiden luomien teosten rinnakkaistallennuksesta.

Direktiovalta kuuluu työsuhteeseen ja erityisesti työaikaan.³³⁶ Direktiovaltaan ei kuulu oikeutta määrätä työntekijää luovuttamaan omaisuuttaan työnantajalle tai muille, eikä varsinkaan niin, että oikeuksien luovutus jäisi voimaan työsuhteen päättymisen jälkeen. Perustuslain 15 §:n mukainen omaisuuden suoja luonnollisesti estäisi päinvastaisen laintulkinnan.

Asian pitäisi olla selvä, mutta sitä voidaan havainnollistaa tarkastelemalla vastavuoroisesti direktiovallan soveltamista työnantajan omaisuuteen. Työnantajalla on yleisesti velvollisuus hankkia työssä käytettävät välineet. Kun työnantaja omistaa työssä käytettävät välineet, se voi tehdä niitä koskevia päätöksiä omistusoikeuden perusteella. Työsuhteen päättyessä työntekijän on palautettava hallussaan oleva työnantajan omaisuus. Työntekijä ei siis saa ilman lupaa ottaa työnantajan omaisuutta ja pitää sitä työsuhteen päättymisen jälkeen. Työntekijällä ei myöskään ole oikeutta määrätä työnantajaa lahjoittamaan työnantajan omaisuutta työntekijälle. Jos työntekijä varastaa työnantajan omaisuutta, varkaus voi toimia työsuhteen irtisanomis- tai purkuperusteena.

³³³ HE 161/1990 s. 2.

³³⁴ HE 161/1990 s. 54.

³³⁵ Työsopimuslain 3 luvun 1 §.

³³⁶ TT 2023:23.

Direktiovaltaan ei voitaisi tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä sisällyttää työnantajan oikeutta päättää yliopistojen tai muiden korkeakoulujen opetus- tai tutkimustyössä toimivien henkilöiden luomien teosten rinnakkaistallennuksesta. Perustuslakivaliokunnan käytännön³³⁷ valossa tällainen direktiovallan laajennus ilmeisesti merkitsisi, että tekijä menettäisi hänelle tekijänoikeuslain perusteella kuuluvan yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta, omaisuuden pakkolunastukseen rinnastuvaa omaisuuden suojaa perustuslain 15 §:n perusteella nauttivan varallisuusarvoisen oikeuden siirtämistä henkilöltä toiselle sekä mahdollisesti puuttumista perustuslain 16 §:n 3 momentissa turvattuun tieteen vapauteen ja perustuslain 12 §:n 1 momentissa turvattuun sananvapauteen. Yliopistolaissa kielletään perustuslakivaliokunnan kannan mukaisesti akateemisen vapauden (6 §) rajoittaminen myös direktiovallan perusteella (32 §:n 3 momentti).³³⁸

5.4.4 Sitomattomista tai kohtuuttomista sopimusehdoista

Voidaan kysyä, missä määrin olisi sallittua perustaa velvollisuus rinnakkaistallentamiseen työsuhteen alkaessa tai sen aikana tehtävällä sopimuksella ja milloin tällaiset sopimusehdot olisivat kohtuuttomia. Kysymyksen oikeudellinen arviointi on hankalaa, koska pätemättömyyden tai kohtuullisuuden arvioinnissa joudutaan ottamaan kantaa avoimiin säännöksiin, joiden merkityssisältö pitää määritellä kunkin yksittäistapauksen olosuhteiden mukaan.

Lähtökohtana on joka tapauksessa se, että tutkijoiden tapaiset tekijät ovat yleensä sopimusta tehtäessä yliopistoa, kustantajaa tai rahoittajaa heikommassa asemassa.³³⁹ Yliopistojen, kustantajien ja rahoittajien toiminta perustuu toiminnan organisointiin ja standardisointiin. Yliopistot, kustantajat ja rahoittajat ovat ”repeat players”³⁴⁰ eli toimijoita, joilla on sekä osaamista ja kokemusta alansa transaktioista että portfoliossaan lukuisia samanlaisia sopimuksia ja sopimusneuvotteluja. Nimellinen sopimusvapaus suosii tällaisia ammattimaisia toimijoita, kun taas työntekijät, kuluttajat, rahoituksen hakijat ja tässä tapauksessa tutkijat useimmiten ovat ota tai jätä -tilanteessa.

Tutkijat ja muut työntekijät ovat erityisen heikossa asemassa työhönottotilanteessa. Suomalaisen tutkijan asema on työhönottotilanteessa erityisen heikko, koska määräaikaisuuksien osuus on huomattavan suuri ja tutkijalla on muiden ammattien harjoittajiin nähden vähemmän valinnanvaraa. Oman alan työpaikat saattavat Suomessa rajoittua vain muutaman yliopiston laitoksiin, ja yliopistojen tenure track -käytännöt rajoittavat yliopistojen avointa rekrytointia.³⁴¹

³³⁷ PeVL 28/2004 vp, s. 4. Ks. myös PeVL 2/2013 vp, s. 2.

³³⁸ PeVL 11/2009 vp, s. 7: ”... perustuslakivaliokunta pitää viime kädessä perustuslain 16 §:n 3 momenttiin kiinnittyvistä syistä tärkeänä, että sivistysvaliokunta täydentää [lakiehdotusta] työnantajan direktiovaltaa rajoittavalla säännöksellä. Sen sisältönä voisi olla esimerkiksi, että työnantaja ei saa menetellä työsuhteessa tavalla, joka voi vaarantaa tieteen, taiteen tai tutkimuksen vapautta.” Samoin Suomen Akatemian osalta HE 209/2024 vp, s. 22–23.

³³⁹ DSM-direktiivin 72 ja 75 johdantolause.

³⁴⁰ Marc Galanter, Why the “Haves” Come Out Ahead: Speculations on the Limits of Legal Change. *Law & Society Review* 9(1) 1974, s. 95–160.

³⁴¹ Ks. esim. Petri Mäntysaari, The Recruitment of Full Professors According to Pre-Determined Criteria in Four Nordic Countries. *Nordic Journal on Law and Society* 5(1) 2022, s. 1–49; Mäntylä, Hack ja Wenander 2024 s. 50–52.

Työntekijöiden heikkoon asemaan voidaan joko puuttua tai jättää puuttumatta laissa. Suomen oikeus poikkeaa tässä tapauksessa esimerkiksi Englannin oikeudesta. Englannissa markkinasääntelyyn on perinteisesti sovellettu *laissez-faire* -lähestymistapaa ja nimellistä sopimusvapautta.³⁴² Ne ovat mahdollistaneet työntekijöiden alistamisen.³⁴³ Suomen työlainsäädäntö on sen sijaan rakentunut suurelta osin pakottaville säännöksille, joilla on suojattu työntekijää työsuhteen heikompana osapuolena. Pakottavalla sääntelyllä ja työehtosopimuksilla on tavoiteltu sopimustasapainoa.³⁴⁴ Sopimusvapaus työsuhteessa edellyttää toisin sanoen pakottavaa sääntelyä.³⁴⁵

Asian yksinkertaistamiseksi on kätevää tarkastella yliopistoissa työsuhteen alkaessa tehtäviä sopimuksia. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa on käytössä sopimusmalli ikuisesta ja peruuttamattomasta tekijän määräysvaltaan tekijänoikeuslain perusteella kuuluvan aineiston käyttöoikeuden luovutuksesta korvauksetta yliopistolle.³⁴⁶ Työsuhteen alkaessa tehtäviä sopimuksia voidaan arvioida oikeudellisesti käyttämällä hyväksi lain sanamuotoa, systematiikkaa ja analogia-argumentteja.

Sovellettavia lainkohtia on näinkin tavanomaisessa kontekstissa useita, mutta relevantit lainkohdat voidaan tunnistaa toimijan silmin eli oikeusjärjestyksen ulkopuolisesta pisteestä. Voimme aloittaa akateemisesta vapaudesta (yliopistolain 32 §:n 3 momentti) ja jatkaa mitättömyysarvioinnilla (oikeustoimilain 31 §:n 1 momentti, työsopimuslain 13 luvun 6 § ja 2 luvun 7 §:n 2 momentti) ja kohtuuttomuusarvioinnilla (TSL 10 luvun 2 §, tekijänoikeuslain 29 §, OikTL 36 § ja 31 §:n 1 momentti). Rinnakkaistallentamisvelvollisuuden kohtuuttomuusarvioinnissa voidaan ottaa huomioon myös perusoikeudet, EU-oikeus (DSM-direktiivin 18 artikla) ja kilpailukieltoehtojojen rajoitukset (TSL 3 luvun 5 §).

Yliopistolain 32 §:n 3 momentti. Lähtökohtana on yliopistolain 32 §:n 3 momentin sisältämä kielto: ”Työnantaja ei saa menetellä työsuhteessa tavalla, joka voi vaarantaa 6 §:n mukaista tutkimuksen, taiteen tai opetuksen vapautta ...” Akateemiseen vapauteen kuuluu muun muassa oikeus valita tutkimuksen julkaisutapa ja julkaisukanavat. Niinpä yleinen työsuhteen syntymisen ehtona oleva velvollisuus rinnakkaistallentamiseen rikkoisi 32 §:n 3 momentin sisältämää kieltoa.

Joissain tapauksissa työsuhteen ehtona olevat julkaisutavan ja julkaisukanavien vapaata valintaa koskevat rajoitukset voivat silti tulla kysymykseen myös Suomessa. Akateeminen vapaus ei ole absoluuttinen.

³⁴² Roy Goode, The codification of commercial law. *Monash University Law Review* 14(3) 1988, s. 135-157, s. 148; Roy Goode, *Commercial Law in the Next Millenium. The Hamlyn Lectures. Forty-ninth Series.* Sweet & Maxwell 1998, s. 31.

³⁴³ Hugh Collins, Gillian L. Lester ja Virginia Mantovalou, Introduction: Does Labour Law Need Philosophical Foundations? *Philosophical Foundations of Labour Law* (toimittaneet Hugh Collins, Gillian L. Lester ja Virginia Mantovalou, Oxford University Press 2018), s. 1–30.

³⁴⁴ HE 157/2000 vp, s. 46–48; HE 158/2025 vp, s. 7.

³⁴⁵ Vastaavasti esim. Saksassa Gregor Thüsing, *Mit Arbeit spielt man nicht! Plädoyer für eine gerechte Ordnung des Arbeitsmarktes.* C.H.Beck 2015, s. 19–21; Bundesverfassungsgericht 23.11.2006 – 1 BvR 1909/06, *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht* 2007, s. 85.

³⁴⁶ Linkki ”käyttöoikeussopimus työsuhteessa”. https://blogs.helsinki.fi/tekijanoikeudet-opetuksessa/?page_id=28420

Johtoa voidaan hakea korkeakoulukeksintölaista. Korkeakoulukeksintölaissa on erotettu vapaa tutkimus ja sopimustutkimus. Lain systematiikan perusteella voitaisiin sanoa, että yliopistolain 32 §:n 3 momentissa kielletään julkaisutavan ja julkaisukanavien vapaan valinnan rajoitukset palkattaessa yliopistojen tutkimus- ja opetushenkilökuntaa vapaaseen tutkimukseen ja opetukseen. Jonkinlaisia sopimusperusteisia rajoituksia pitäisi sallia työhön liittyvillä perusteilla, kun tutkijoita palkataan sopimustutkimukseen.³⁴⁷

Yliopistolaissa ei nimenomaisesti ole säädetty 32 §:n 3 momentissa kielletyn sopimusehdon mitättömyydestä. Mitättömyydestä on säädetty muualla. Kysymyksen tulevat lähinnä työsopimuslain 13 luvun 6 §:n ja oikeustoimilain 31 §:n 1 momentti.

Mitättömyys. TSL 13 luvun 6 §:n mukaan ”[s]opimus, jolla vähennetään työntekijälle tämän lain mukaan tulevia oikeuksia ja etuja, on mitätön, ellei tästä laista muuta johdu”. Voidaan kysyä, onko yliopistolain 32 §:n 3 momentin vastainen sopimusehto rinnakkaistallennusvelvollisuudesta mitätön työsopimuslaissa säädetyllä tavalla.

Se voi olla mitätön, jos TSL 13 luvun 6 §:n mitättömyyssäännöstä tulkitaan yleissäännöksenä, jonka sisältö yliopistossa määräytyy ottamalla huomioon yliopistolain 32 §:n 3 momentti erityissäännöksenä. Yliopistolain 32 §:n 3 momentissa viitataan nimenomaisesti työsopimuslakiin, joten lain sanamuoto antaa ymmärtää, että suhteessa työsopimuslakiin yliopistolain 32 §:n 3 momentti on työsopimuslain mukaisia velvollisuuksia täydentävä erityissäännös. Yliopistolain 32 §:n 3 momentin mukaiset erityiset työsopimuslakia täydentävät velvollisuudet poikkeavat yleisistä lakiin (eli muuhun kuin työsopimuslakiin) perustuvista velvollisuuksista.

Se voi olla mitätön, jos TSL 13 luvun 6 §:n mitättömyyssäännöstä tulkitaan laajentavasti yliopistolain 32 §:n 3 momentin ja TSL 12 luvun 1 §:n 1 momentin vahingonkorvaussäännöksen valossa. Työnantajalla on jälkimmäisen lainkohdan mukaan vahingonkorvausvelvollisuus, jos työnantaja ”tahallaan tai huolimattomuudesta rikkoo tai laiminlyö työsuhteesta tai tästä laista johtuvia velvollisuuksia”. Yliopistolain 32 §:n 3 momentin mukaiset velvollisuudet johtuvat työsuhteesta.

Koska työntekijä on työhönottotilanteessa hyvin heikossa asemassa, tällaisiin ehtoihin voidaan vaihtoehtoisesti soveltaa OikTL 31 §:n 1 momenttia, jossa on säädetty oikeustoimien sitomattomuudesta.

Kohtuuttomuus. Joissain tapauksissa käytetyt sopimusehdot ovat kohtuuttomia. Kohtuuttomista työsopimuksen ehdoista on säädetty TSL 10 luvun 2 §:ssä, kohtuuttomista tekijänoikeuden luovutusta koskevan sopimuksen ehdoista tekijänoikeuslain 29 §:ssä ja kohtuuttomista oikeustoimista yleisesti OikTL 36 §:ssä.

Työsuhteen edellytyksenä työhönottotilanteessa käytetyn avointa julkaisemista tai rinnakkaistallennusvelvollisuutta koskevan ehdon kohtuuttomuutta voidaan näitä lainkohtia sovellettaessa arvioida myös perusoikeuksien, DSM-direktiivin 18 artiklan ja

³⁴⁷ Rajanvedon vaikeudesta Tovatt et al. 2024, s. 120–128.

TSL 3 luvun 5 §:n valossa. Voimme tarkastella, miten niiden pitää vaikuttaa kohtuuttomuusarviointiin.

Perusoikeudet. Lakia on tulkittava perustuslakia vastaavasti ³⁴⁸ ja ihmisoikeusmyönteisesti. ³⁴⁹ Lainsäädännön kohtuuttomuussäännökset eivät ole poikkeus. Käytännöt, jotka olisivat ristiriidassa perustuslain mukaisen suojan ja perusoikeuksien kanssa, pitää näin ollen katsoa kohtuuttomiksi. Lakiin perustuvan akateemisen vapauden rajoittaminen sopimusehdoilla tutkijan vahingoksi tilanteessa, jossa tutkijalla ei heikomman asemansa vuoksi tosiasiallisesti ole sopimusvapautta, voidaan lähtökohtaisesti katsoa kohtuuttomaksi, jollei ehtoja katsota lainvastaisiksi ja mitättömiksi.

DSM-direktiivin 18 artikla. DSM-direktiivin 18 artiklan 1 kohdassa säädetään asianmukaisen ja oikeasuhtaisen korvauksen periaatteesta. 2 kohdan mukaan jäsenvaltioiden on otettava huomioon paitsi sopimusvapauden periaate myös ”oikeuksien ja etujen sopiva tasapaino”.

Sopimusehdot, joilla vapaaseen tutkimukseen ja opetukseen rekrytoitava tutkija pakotetaan työhönottotilanteessa luovuttamaan lakiin perustuvia varallisuuspitöisiä oikeuksiaan yliopistolle tai yleisölle lisenssillä ilmaiseksi eli ilman korvausta, eivät varmaankaan vastaa DSM-direktiiviin pääsääntöä asianmukaisesta ja oikeasuhtaisesta korvauksesta ja direktiivin vaatimaa tasapainoa. Sekin on siis syytä ottaa huomioon rinnakkaistallennusvelvollisuuden kohtuuttomuusarvioinnissa.

Työsopimuslain 3 luvun 5 §. TSL 3 luvun 5 §:ssä säädetään kilpailukieltosopimuksista. Kilpailukieltosopimuksia koskee yleisesti oikeustoimilain 38 §. TSL 3 luvun 5 §:ssä säädetään edellytyksistä, joiden mukaan voidaan sopia kilpailukiellosta työsuhteen päättymisen jälkeiselle ajalle.

TSL 3 luvun 5 §:ssä suojataan työntekijää perusteettomilta ja liian pitkälle meneviltä rajoituksilta työsuhteen päätyttyä. Lain esitöiden³⁵⁰ mukaan kilpailukieltosopimuksia koskevan sääntelyn tarkoituksena on työsopimusten kilpailukieltolausekkeiden yhtenäistäminen ja työnantajan ja työntekijän etujen tasapuolisempi huomioon ottaminen.

Lainkohdan 2 momentin mukaan perusteeksi tarvitaan erityisen painava syy. Lainkohdan 3 momentin mukaan kilpailukieltosopimuksen kesto on rajoitettu ja työnantajan pitää maksaa korvaus.

Lainkohdan mukaan kilpailukieltosopimus ei aina sido. 5 momentin mukaan kilpailukieltosopimus ”ei sido työntekijää, jos työsuhde on päättynyt työnantajasta johtuvasta syystä”. 6 momentissa säädetään sopimuksen mitättömyydestä ja kohtuuttomuudesta: ”Kilpailukieltosopimus on mitätön siltä osin kuin se on tehty vastoin tässä pykälässä säädettyä. Muutoin tällaisen sopimuksen pätevyys ja

³⁴⁸ PL 106 §.

³⁴⁹ PeVL 2/1990 vp, s. 3.

³⁵⁰ HE 157/2000 vp; HE 222/2020 vp.

sovitteluun sovelletaan, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa (228/1929, oikeustoimilaki) säädetään.”

TSL 3 luvun 5 §:n kriteereistä voidaan päätellä, että työntekijän sopimusvapauden rajoittaminen ikuisesti on kohtuutonta. Työntekijän sopimusvapauden rajoittaminen työsuhteen päättymisen jälkeen on yleensäkin kohtuutonta, ellei siihen ole erityisen painavaa työhön liittyvää syytä.

Tekijänoikeuksilla turvataan jokaisen oikeutta hankkia toimeentulo valitsemallaan työllä tai ammatilla (perustuslain 18 §). Tekijänoikeudet ovat tutkijan työväline ja toimeentulon lähde. Tutkijan mahdollisuudet harjoittaa ammattiaan vaikeutuvat, jos häneltä puuttuvat tekijänoikeudet oman työnsä tuloksiin.³⁵¹ Tekijänoikeudet ovat tutkijalle varallisuuspitoinen oikeus.³⁵²

TSL 3 luvun 5 §:n valossa voidaan sanoa, että sopimusehdot, joilla tutkimus- ja opetushenkilöstöön rekrytoitava tutkija tosiasiallisesti pakotetaan työhönottolanteessa suostumaan tekijänoikeudellisesti suojatun omaisuutensa rinnakkaistallentamiseen tai käyttöoikeuksien luovuttamiseen yliopistolle ilman erityisen painavaa työhön liittyvää syytä tai rajoittamattomaksi ajaksi, ovat kohtuuttomia. Riittävänä työhön liittyvänä syynä ei voida pitää yliopiston halua heikentää tutkijan varallisuuspitoisia oikeuksia avoimen tieteen ideologian edistämiseksi, yliopiston oman varallisuuden kasvattamiseksi tai muuten.³⁵³

5.5 Vaikutus rinnakkaistallennusvelvollisuuteen

Olemme tässä luvussa tarkastelleet eri oikeuksien tasapainoa voimassa olevan oikeuden perusteella.³⁵⁴ Lainsäädäntö edellyttää eri intressien tasapainottamista. Avoimen tieteen liikkeen tapaisten yhden asian liikkeiden vaatimusten ja oikeusjärjestyksen välillä on perustavaa laatua oleva ristiriita.

EU-oikeudessa ja Suomen oikeudessa tieteelliseen julkaisemiseen liittyvien eri intressien tasapaino on avointa tiedettä koskevan sääntelyn puuttuessa toteutettu perusoikeuksien ja immateriaalioikeuksien sääntelyllä. Myös työlaissäädännöllä on merkitystä.

Voimassa oleva laki ei tue yliopistojen tutkijoille ja opettajille asetettavaa rinnakkaistallennusvelvollisuutta. Suomen oikeus lähtökohtaisesti ei anna työnantajalle oikeutta määrätä yliopiston tutkijaa rinnakkaistallentamaan tutkimusjulkaisujaan. Se ei estä työnantajaa mahdollistamasta rinnakkaistallennusta niille, jotka siihen suostuvat.

Rinnakkaistallennusvelvollisuudesta olisi vaikea säätää laissa. Oikeudellisesti rinnakkaisvelvollisuuden asettamista rajoittavia pääsääntöjä on kaksi eli akateeminen

³⁵¹ UNESCO 1997, kohta 12.

³⁵² PeVL 28/2004 vp – HE 168/2003 vp s. 4.

³⁵³ Ks. myös hallintotoiminnan laillisuusperiaatetta rikkovista perusteista HE 72/2002 s. 55: ”Tällaisia perusteita voivat olla esimerkiksi ystävien suosinta, henkilökohtaisen hyödyn tavoittelu tai julkisyhteisön erityisten taloudellisten etujen tavoittelu.”

³⁵⁴ PeVL 10/2012 vp – HE 86/2011 vp; PeVL 58/2022 vp - HE 43/2022 vp, kohta 3 (tekijänoikeuden haltijoiden ja teosten käyttäjien oikeudet), kohdat 10 ja 12 (sananvapaus ja immateriaalioikeudet) sekä kohta 19 (tieteen vapaus).

vapaus, johon kuuluu tutkijan vapaus valita tutkimuksen julkaisutapa ja julkaisukanavat, sekä tekijän yksinoikeus päättää tekijänoikeudellisesti suojatun aineiston hyödyntämisestä. Rinnakkaistallennusvelvollisuuksia rajoittaa myös kohtuuttomuusarviointi.

UNESCO:n avointa tiedettä koskevista suosituksista ei johdu muuta, koska avoimen tieteen suosituksilla ei ole mahdollista heikentää tutkijoiden ja opettajien kansainvälisoikeudellisesti ja myös UNESCO:n puitteissa suojattuja oikeuksia. Se on nimenomaisesti otettu huomioon UNESCO:n avoimen tieteen suosituksen kohdassa 8.

6. ELINKEINOVAPAAUS JA OIKEUS TYÖHÖN

6.1 Johdanto

Tarkastelemme vielä elinkeinovapautta ja oikeutta työhön sekä rinnakkaistallennusvelvollisuuden vaikutusta tieteeseen (luku 7). Elinkeinovapaudesta ja oikeudesta työhön on säädetty EU:n perusoikeuskirjassa (artiklat 15 ja 16) ja Suomen perustuslaissa (18 §).

Elinkeinovapaus ja oikeus työhön kuuluvat jokaiselle. Niinpä näiden oikeuksien kannalta relevanttien toimijoiden joukko on missä tahansa markkinoiden asiayhteydessä avoin. Eri toimijoilla on markkinoilla ristiriitaisia intressejä. Jonkin ryhmän jäsenet voivat eri aikoina edustaa keskenään ristiriitaisia intressejä.

Oikeusjärjestyksen luonteeseen kuuluvat keskenään ristiriitaisten yhteiskunnallisten intressien tasapainottaminen poliittisen tarkoituksenmukaisuuden perusteella sekä pyrkimys oikeusjärjestyksen sisäiseen koherenssiin. Elinkeinoon harjoittamisen kannalta relevantit markkinat tehdään lainsäädännöllä. Mikään markkinasäätely ei ole poliittisesti, yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti neutraalia. Elinkeinovapaus ja oikeus työhön ovat alisteisia markkinatalouden ja oikeusjärjestyksen luonteelle.

6.2 Tutkijoiden elinkeinovapaus ja oikeus työhön

Perustuslain 18 § mukaan jokaisella on oikeus ”lain mukaan” hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Tutkijat eivät ole poikkeus sen paremmin työntekijöinä kuin yrittäjinäkään.

Laissa valittua tasapainoa ristiriitaisten elinkeinoon harjoittamista ja toimeentulon hankkimista koskevien intressien välillä voidaan havainnollistaa työsopimuslain 3 luvun 5 §:llä, jota on jo tarkasteltu edellä.

Lainkohdassa säädetään sopimuksesta, jolla rajoitetaan ”työntekijän oikeutta tehdä työsopimus työsuhteen päättymisen jälkeen alkavasta työstä sellaisen työnantajan kanssa, joka harjoittaa ensiksi mainitun työnantajan kanssa kilpailevaa toimintaa samoin kuin työntekijän oikeutta harjoittaa omaan lukuunsa tällaista toimintaa” (1 momentti). Tällainen sopimus voidaan tehdä työsuhteen alkaessa tai sen aikana vain ”työnantajan toimintaan tai työsuhteeseen liittyvästä erityisen painavasta syystä” (1 momentti). Erityisen painava syy liittyy työnantajan erityisen suojan tarpeeseen (2 momentti). ”Kilpailukieltosopimuksen perusteen erityistä painavuutta arvioitaessa on otettava huomioon työnantajan toiminnan laatu ja sellainen suojan tarve, joka johtuu liikesalaisuuden säilyttämisestä tai työnantajan työntekijälle järjestämästä erityiskoulutuksesta, samoin kuin työntekijän asema ja tehtävät sekä muut vastaavat seikat.”

Lainkohdasta voidaan päätellä, että yliopistotyönantajalle ei perustuslain 18 §:n puitteissa ole mielekääntä antaa lakiin perustuvaa oikeutta rajoittaa työntekijän mahdollisuuksia harjoittaa elinkeinoja ja hankkia toimeentuloa työsuhteen päättymisen jälkeen sopimusehdoilla, joilla ei ole yhteyttä mihinkään erityisen painavaan työnantajan toimintaan liittyvään syyhyn.

Tutkijan mahdollisuudet harjoittaa ammattiaan sen sijaan vaikeutuvat, jos häneltä puuttuvat tekijänoikeudet oman työnsä tuloksiin.³⁵⁵ Tekijänoikeudet ovat tutkijalle myös varallisuuspitoinen oikeus.³⁵⁶ Tutkijan omilla tekijänoikeuksilla turvataan hänen mahdollisuutensa hankkia toimeentulo omassa työssään ja myös hänen mahdollisuutensa halutessaan kaupallistaa työnsä tulokset.

6.3 Kustantajien elinkeinovapaus

Kustantajien elinkeinovapaus on hieman vaikeampi asia. Markkinat luodaan lainsäädännöllä. Markkinat eivät koskaan ole vapaita. Elinkeinoon harjoittaminen ei voi koskaan olla täysin vapaata. Elinkeinoa voidaan perustuslain valossa harjoittaa ”lain mukaan” (18 §). EU:n perusoikeuskirjassa elinkeinovapaus ”tunnustetaan unionin oikeuden sekä kansallisten lainsäädäntöjen ja käytäntöjen mukaisesti” (16 artikla). Vaikka markkinoiden sääntelyn default-normi olisi ”vapaus”,³⁵⁷ se perustuisi silti lakiin.

Kun markkinat luodaan lainsäädännöllä, eri toimijoiden intressit tasapainotetaan poliittisen tarkoituksenmukaisuuden perusteella. Oikeudellisesti on mahdollista valita jopa yhteiskunnan kannalta itsetuhoinen tapa säädellä markkinoita. Markkinaliberalismi on siitä perinteinen esimerkki.³⁵⁸ Markkinaliberalismilla ja nimellisellä sopimusvapaudella edistetään suurten kansainvälisten toimijoiden liiketoimintaa mutta aiheutetaan kansallisia ongelmia. Kansallisesti sillä heikennetään kotimaisten yritysten liiketoimintamahdollisuuksia ja lisätään yhteiskunnan taloudellista ja poliittista polarisaatiota. Nimellinen sopimusvapaus mahdollistaa myös työntekijöiden ja kuluttajien hyväksikäytön ja yhteiskunnan polarisoitumisen. Viime vuosikymmenien markkinaliberalistinen suuntaus on johtanut populismin ja protektionismin aaltoon sekä Yhdysvalloissa että Euroopassa.

Sääntelyllä on tosiasiallisesti mahdollista edistää elinkeinovapauden puitteissa kansainvälisten alustatalouden jättien ja julkaisijoiden toimintaa sekä haitata kotimaisten tieteellisten kustantajien toimintaa ja tutkijoiden oman elinkeinoon kehittämistä. Voidaan silti kysyä, olisiko tällainen yhteiskunnan kannalta itsetuhoinen malli tarkoituksenmukainen Suomessa.

EU:n lainsäädännössä on viime vuosina päinvastoin pyritty asettamaan kansainvälisten alustatalouden jättien liiketoiminnalle rajoituksia ja edistämään eurooppalaisten yritysten liiketoimintaa suojaamalla voimakkaammin sekä yksilön oikeuksia että tekijänoikeuksien haltijoiden ja perinteisten kustantajien oikeuksia työnsä tuloksiin. Tällaisesta lainsäädännöstä voidaan mainita esimerkiksi yleinen tietosuoja-asetus (GDPR), DSM-direktiivi,³⁵⁹ digipalvelusäädös (DSA),³⁶⁰ tekoälysäädös (AI Act)³⁶¹ ja

³⁵⁵ UNESCO 1997, kohta 12.

³⁵⁶ PeVL 28/2004 vp — HE 168/2003 vp s. 4.

³⁵⁷ Elinor Ostrom, *Understanding Institutional Diversity*. Princeton University Press 2005, s. 210.

³⁵⁸ Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*; Foreword by Joseph Stiglitz; With a New Introduction by Fred Block. 2nd Beacon Paperpack edition. Beacon Press 2001. Julkaistu ensiksi Farrar & Rinehart 1944.

³⁵⁹ DSM-direktiivin 15 ja 17 artikla sekä 3 ja 4 artikla.

³⁶⁰ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EU) 2022/2065, annettu 19 päivänä lokakuuta 2022, digitaalisten palvelujen sisämarkkinoista ja direktiivin 2000/31/EY muuttamisesta (digipalvelusäädös).

³⁶¹ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EU) 2024/1689 tekoälyä koskevista yhdenmukaistetuista säännöistä (tekoälysäädös), 53 artiklan 1 kohdan c alakohta.

eurooppalainen medianvapaussäädös (EMFA). Eurooppalaisella medianvapaussäädöksellä pyritään erityisesti turvaamaan jäsenvaltioissa tehtävää toimituksellista työtä mediasisällön laadun varmistajana.³⁶²

Tekoölyn leviäminen on antanut syyn vahvistaa tekijänoikeuksien haltijoiden suojaa, vaikka siitä olisi haittaa alustatalouden jäteille ja tekstinlouhijoille. Kun yleiskäyttöisiä tekoölymalleja koulutetaan netin sisällön perusteella, on teknisesti mahdollista loukata tekijänoikeuksia. Siihen on puututtu tekoölysäädöksessä ja DSM-direktiivissä. Tekoölysäädöksessä edellytetään tekijänoikeuksien kunnioittamista viittauksella DSM-direktiiviin (53 artiklan 1 kohta). DSM-direktiivi mahdollistaa tekoölymallien kouluttamisessakin käytettävän tekstinlouhinnan rajoitukset (artiklat 3 ja 4). DSM-direktiivi antaa oikeudenhaltijalle oikeuden nimenomaisesti pidättää itsellään oikeuden teosten käyttöön (4 artiklan 3 kohta) ja kannustimia myös toimia niin.

Kustantajien oikeuksia tarkastellaan EU-oikeuden valossa vireillä olevassa tapauksessa Like Company vastaan Google.³⁶³

6.4 Vaikutus rinnakkaistallennusvelvollisuuteen

Kustantajien elinkeinovapaus antaa melko heikkoja argumentteja rinnakkaistallentamisen sääntelyn kannalta, koska elinkeinovapaus voi toteutua ainoastaan lainsäädännön puitteissa. Lainsäädäntö voi olla yhteiskunnan kannalta tarkoituksenmukaista tai epätarkoituksenmukaista. Joka tapauksessa Euroopassa ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena edistää kansainvälisten alustatalouden jättien toimintaa kansalaisten, tekijänoikeuden haltijoiden ja kotimaisen yritystoiminnan kustannuksella.

Yliopistotutkijoiden oikeus työhön ja elinkeinovapaus ovat konkreettisempia. Tasapainoa työntekijöiden ja työnantajien oikeutettujen intressien välillä on jo selvitty säädettäessä kilpailukieltosopimuksista. Työnantajalla ei ole lakiin perustuvaa oikeutta kieltää tutkijaa harjoittamasta ammattiaan tai elinkeinoa työsuhteen päättymisen jälkeen. Työnantajalla ei myöskään ole oikeutta sopia kilpailukiellosta muuten kuin erityisen painavasta syystä, joka liittyy työnantajan erityisen suojan tarpeeseen.

Tutkijan omilla tekijänoikeuksilla turvataan hänen mahdollisuutensa hankkia toimeentulo omassa työssään ja myös hänen mahdollisuutensa kaupallistaa työnsä tulokset. Tutkijan mahdollisuudet harjoittaa ammattiaan vaikeutuvat, jos häneltä puuttuvat tekijänoikeudet oman työnsä tuloksiin, ja hänen mahdollisuutensa kaupallistaa julkaisuja vaikeutuvat, jos julkaisut ovat saatavissa netissä ilmaiseksi.

Niinpä lakia ei pitäisi tulkita perustuslain 18 §:n puitteissa niin, että yliopistotyönantaja voisi rajoituksitta sopia - eli tosiasiallisesti pakottaa tutkijaa tai opettajaan sopimaan -

³⁶² Medianvapaussäädös, 14 johdantolause ja 3 artikla.

³⁶³ Asia C-250/25 Like Company v Google Ireland Limited; Philipp Hacker, Copyright, AI, and the Future of Internet Search before the CJEU: Reflections on Like Company v Google. Verfblog 2025/7/17, <https://verfassungsblog.de/copyright-ai-cjeu/> Jörg Hoffmann, Technological Determination of AI-Relevant Press and Copyright Law and Generative Content's Relevance for EU Competition Law - The referral in Case C-250/25, Like Company v. Google Ireland Ltd. (August 27, 2025). Max Planck Institute for Innovation & Competition Research Paper No. 25-19. <https://ssrn.com/abstract=5411443> ja <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5411443>

rinnakkaistallennusvelvollisuudesta. Tämä voidaan varmaankin ottaa huomioon tulkittaessa runsasta rinnakkaistallennusvelvollisuuden käyttöä koskevaa lainsäädäntöä.

7 TIETEEN JÄRJESTELMÄTASON RISKEISTÄ, KOTIMAISESTA TIETEESTÄ JA KOTIMAISTEN TIEDEKUSTANTAJIEN ASEMASTA

7.1 Johdanto

Tiede on monimutkainen kokonaisuus, jota turvataan oikeusjärjestyksessä de jure välillisesti tai välittömästi. Tieteen oikeudellinen suoja perustuu välillisesti akateemiseen vapauteen, jota voidaan pitää joko erillisten oikeuksien yhdistelmänä³⁶⁴ tai itsenäisenä oikeutena.³⁶⁵ Joidenkin maiden lainsäädännössä tieteellistä tutkimusta suojataan myös välittömästi eli korkeakoulujen ulkopuolella ja akateemista vapautta laajemmin.³⁶⁶ EU:n perusoikeuskirjan 13 artiklassa tiedettä suojataan sekä välittömästi³⁶⁷ että akateemisen vapauden puitteissa välillisesti.³⁶⁸ Suomen perustuslaissa mainitulla tieteen ja ylimmän opetuksen vapaudella on vakiintuneesti tarkoitettu lähinnä akateemiseen vapauteen kuuluvaa tutkimuksen ja opetuksen vapautta,³⁶⁹ eli tieteen suoja on ollut välillinen. Tätä suojaa täydentävät muun muassa tieteen käytäntöjen sääntely, tieteen institutionaalisten rakenteiden sääntely ja tieteen rahoituksen sääntely.³⁷⁰

Tieteen sääntely voi yleisesti olla ulkoista, perustua tieteen omiin käytäntöihin tai kuulua yliopistojen itsehallintoon. Eri oikeudellisilla välineillä voi myös olla funktionaalisia ekvivalentteja tai funktionaalisia vaihtoehtoja, eli eri oikeudellisilla välineillä voidaan samassa yhteydessä päästä samaan vaikutukseen tai tuottaa eri vaikutuksia.

Tieteen kokonaisuudesta tekee vieläkin monimutkaisemman se, että tieteen toimijoilla voi olla monia rooleja. Eri toimijoilla voi olla erilaisia intressejä, ja yksittäisellä toimijalla voi olla eri intressejä sen mukaan, missä roolissa hän tilanteessa toimii.

Niinpä saattaa olla vaikea ymmärtää jonkin oikeusjärjestystä koskevan yksittäisen toimenpiteen vaikutusta tieteeseen. On vastaavasti mahdotonta määritellä mitään tiettyä optimaalista (Rawls)³⁷¹ tapaa säännellä tieteen rakenteita. On silti mahdollista pyrkiä välttämään selkeitä virheitä ja korjaamaan selkeitä epäkohtia (Sen).³⁷²

Yhden asian liikkeille toimenpiteiden laaja vaikutusarviointi saattaa olla yhdentekevää. Siitä antaa esimerkin korkeakoulusektorin digitaalinen hype. Digitaalisen siirtymän

³⁶⁴ Alankomaista Pellizzzone 2021: "The 'core' of enforceable academic freedom rights can therefore be located in freedom of expression (Article 7 of the Constitution, Article 10 ECHR, Article 19 ICCPR), Article 13 of the EU Charter of Fundamental Rights ..., and secondary law provisions such as copyright law. Several other non-enforceable legal provisions might also be relevant for academic freedom protection. This concerns in particular academic freedom as the principle of university governance established in secondary legislation, the only explicit legal provision on academic freedom in Dutch law (Article 1.6 of the Higher Education and Scientific Research Act)."

³⁶⁵ United Nations 2024, Academic freedom, A/HRC/56/58, kohta 84.

³⁶⁶ Kosta ja Ceran, Overview of de jure academic freedom protection 2025, s. 81.

³⁶⁷ "Taiteen ja tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan ..."

³⁶⁸ "... Akateemista vapautta kunnioitetaan."

³⁶⁹ Ks. esim. HE 209/2024 vp, s. 24–25; HE 309/1993 vp, s. 64, PeVL 2/2013 vp, s. 2.

³⁷⁰ tiede ei toimi ilman rahoitusta, jonka pitää suurelta osin olla julkista. Friedman 1962, s. 2, 32 ja 99; Tuomas Takalo, Julkisen tutkimus- ja kehitysrahoituksen suuntaaminen. Kansantaloudellinen aikakauskirja 120(1) 2024, s. 46–62, s. 50; HE 211/2022 vp; HE 7/2009 vp, s. 72; yliopistolain 49 §.

³⁷¹ John Rawls, A Theory of Justice. Harvard University Press 1971.

³⁷² Amartya Sen, *The Idea of Justice*. Allen Lane & Harvard University Press 2009.

yksilötason vaikutuksia pidettiin pitkään pelkästään hyödyllisinä. Haitallisia ja/tai järjestelmätason ³⁷³ vaikutuksia ei juuri otettu huomioon ennen pandemian ja generatiivisen tekoälyn aiheuttamaa shokkia.³⁷⁴

Kun oikeusjärjestystä rakennetaan, vaikutusarvioinnilla ja erityisesti järjestelmätason vaikutuksilla pitäisi kuitenkin olla suuri merkitys.³⁷⁵

Tieteen toimijoiden eri rooleja ja mahdollisen rinnakkaistallentamisen järjestelmätason vaikutuksia Suomessa voidaan tarkastella tätä taustaa vasten. Teemme sen tässä erityisesti tutkijoiden (luku 7.2) ja kotimaisten tiedekustantajien (luku 7.3) näkökulmasta.

7.2 Tutkijoiden näkökulma

Tutkijat ja opettajat voivat tieteessä toimia eri rooleissa ja tarvita suojaa tapauskohtaisesti aidan eri puolilla: julkaisujen tuottajina ja julkaisujen käyttäjinä, tutkijoina ja opettajina. ³⁷⁶ Se näkyy selvästi myös arvioitaessa kansainvälisiä tutkimustulosten julkaisemista koskevia vaatimuksia.

Työn laatu. UNESCO:n vuoden 2017 tiedettä ja tutkijoita koskevan suosituksen johdannossa korostetaan, että tutkimustulosten julkaiseminen on tärkeää. ³⁷⁷ Akateemisen vapauden toteutuminen vaatii sitä, että tutkijalla on pääsy tietoon.³⁷⁸ Se voidaan saavuttaa monilla tavoilla, joista yksi on avoin tiede.³⁷⁹ Tutkija voi hyötyä tutkimustulosten ilmaisesta saatavuudesta ja rinnakkaistallennetuista julkaisuista omaa tutkimusta tehdessään.

Tutkija voi toisaalta tarvita omia tekijänoikeuksiaan julkaisujen tekijänä ja niiden kaupallisena hyödyntäjänä. Tutkijan tekijänoikeuksia on pyritty turvaamaan sekä UNESCO:n vuoden 1997 suosituksessa korkeakouluopettajien asemasta ³⁸⁰ että UNESCO:n avoimen tieteen suosituksessa vuodelta 2021.³⁸¹

³⁷³ Herbert A. Simon, *The Sciences of the Artificial*. Third edition. MIT Press 1996, s. xi.

³⁷⁴ Ks. esim. Mäntysaari, *Digitalisation 2025*.

³⁷⁵ Ks. esim. Hanna Hämäläinen ja Janne Salminen, *Lainvalmistelun oikeudelliset puitteet*. Lakimies 122(2) 2024, s. 194–222, s. 195–196.

³⁷⁶ Ks. esim. Petri Mäntysaari, *The impact of generative AI on the intellectual property rights of academics: a trade union perspective*. *Governing Artificial Intelligence in the Higher Education Sector: sociotechnical perspectives, regulatory challenges and working conditions* (toimittanut Aída Ponce Del Castillo, ETUCE ja ETUI 2026), s. 91–103.

³⁷⁷ "Also recognizing: (a) the significant value of science as a common good; ... (c) that open communication of the results, hypotheses and opinions - as suggested by the phrase "academic freedom" - lies at the very heart of the scientific process, and provides the strongest guarantee of accuracy and objectivity of scientific results; ..."

³⁷⁸ A/HRC/56/CRP.2, Working group on academic freedom, Principles for implementing the right to academic freedom. United Nations 2024, Principle 5: "Enjoyment of academic freedom requires respect for the right to information, sources of information, and the tools, materials, and methods necessary to gather, develop, interpret, and share information and ideas."

³⁷⁹ Ibid., kohta (a)(iii): "For-profit or commercial systems limiting access to information, including through copyright, subscription, fees, or licenses which are unduly restrictive or burdensome can undermine academic freedom, while open access systems and resources, copyright exemptions for academic purposes, and public benefit exceptions may strengthen academic freedom."

³⁸⁰ UNESCO 1997, kohta 12.

³⁸¹ UNESCO 2021, kohta 8.

Tutkijan suojan tarve aidan yhdellä puolella ei vähennä tutkijan suojan tarvetta aidan toisella puolella.

Tutkijan toimeentulo on joka tapauksessa pitkälti riippuvainen tutkijan menestymisestä tieteellisessä kilpailussa. Tutkija tarvitsee urakehityksensä kannalta mahdollisuuden julkaista laadukkaissa julkaisukanavissa, joita muut tutkijat seuraavat. Jotta hänen tutkimuksensa olisi riittävän laadukasta ylittämään julkaisukynnyksen tieteellisessä kilpailussa, tutkija tarvitsee aikaa ja resursseja. Tutkija tarvitsee turvatuun työsuhteen, kärsivällistä rahoitusta ja pääsyn sekä kotimaiseen että ulkomaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Tutkija tarvitsee toimintaympäristön, joka välittömästi edistää hänen oman tieteellisen työnsä sisällön laatua.

Tutkijalle itselleen asetettu rinnakkaistallennusvelvollisuus ei edistä hänen tutkimuksensa tieteellisen sisällön laatua, koska tutkijan kirjoittaman tekstin julkaiseminen eri tavoilla ei vaikuta tekstin sisältöön lainkaan. DORA:n, CoARA-sopimuksen ja vastuullisen tutkijanarvioinnin pääsääntö ei toteutuisi tutkijan kannalta, jos laadun arviointi ei perustuisi työn tieteelliseen sisältöön vaan pikemminkin julkaisukanavaan tai julkaisutapaan.³⁸²

Pääsy julkaisukanaviin. Tutkijalle itselleen asetettu rinnakkaistallennusvelvollisuus olisi omiaan rajoittamaan tutkijan pääsyä julkaisukanaviin, koska on julkaisukanavia, jotka eivät rinnakkaistallentamista hyväksy.³⁸³ Rinnakkaistallentamisvelvollisuus luo mahdollisen ristiriidan kustantajan ehtojen ja rinnakkaistallentamisvelvollisuuden asettajan vaatimusten välille, mikä on omiaan lisäämään tutkijan oikeudellisia riskejä. Plan S on siitä hyvä esimerkki (luku 2.7).

Koska pääsy julkaisukanaviin ei ole tieteessäkään täysin riippumaton sosiaalista suhteista,³⁸⁴ kotimaisen tutkijan kannalta olisi hyödyllistä kehittää kotimaisia julkaisukanavia, joita pidetään laadukkaina myös kansainvälisesti.

Toimeentulo. Tutkijan toimeentulo voi kertyä monista puroista. Yliopistojen henkilökunnalle maksetaan palkkaa. Tietokirjailijan tulot voivat muodostua mahdollisesta palkasta, apurahoista, tilaustyön palkkiosopimuksesta sekä valmiin teoksen ennakkopalkkiosta ja rojalteista.³⁸⁵ Ns. apurahatutkijoiden toimeentulo perustuu muuhun kuin palkkaan ja on heikko.³⁸⁶ Vuonna 2023 tehdystä tutkimuksesta kävi ilmi, että tietokirjailijoiden tulot ovat jyrkässä laskussa Suomessa.³⁸⁷ Kirjoituksista

³⁸² DORA 2012; CoARA 2022, keskeiset velvollisuudet II(1), II(2) ja II(3); Vastuullisen tutkijanarvioinnin työryhmä 2020, kohta 5, s. 7 ja 11.

³⁸³ Esimerkkejä ei tarvitse hakea kaukaa oikeustieteessä. Suomalainen Lakimiesyhdistys ei salli kirjoitusten rinnakkaistallentamista, ei myöskään Svensk Juristtidning, Skrivregler och andra villkor för publicering. Beslutade den 21 februari 2018.

³⁸⁴ Bernard S. Black ja Paul L. Caron, Ranking Law Schools: Using SSRN to Measure Scholarly Performance. *Indiana Law Journal* 81(1) 2006, s. 83-139, s. 90; Fred R. Shapiro, The Most-Cited Legal Scholars Revisited. *University of Chicago Law Review* 88(7) 2021, s. 1595–1618, s. 1612–1613.

³⁸⁵ Tommi Wallenius, Tietokirjailijan elämää. Suomen tietokirjailijat ry:n jäsentutkimus 2023, s.26.

³⁸⁶ Julia von Boguslawski, Aleksandra Dobrego, Olli-Pekka Kasurinen, Igor Mikeshin, Tommi Mäklin, Pirjo Ovaskainen ja Kersti Tainio, Varmaa on vain epävarmuus. Raportti kyselystä Helsingin yliopiston apurahatutkijoille. Helsingin yliopiston tieteentekijät (HYT) ry 2020.

³⁸⁷ <https://www.suometietokirjailijat.fi/ajankohtaista/julkaisut-ja-tutkimukset/tutkimukset/tietokirjailijoiden-tulotutkimus-2023/>

saatavat vähäisetkin tulot ovat merkittäviä, kun tulotaso on matala.³⁸⁸ Se antaa syyn julkaista tavalla, joka lisää tuloja.

Yksittäisten tutkimusjulkaisujen taloudellista merkitystä on heikentänyt tutkimuksen volyymin kasvu. Viime vuosina myös yleiskäyttöisillä tekoälymalleilla on ollut kielteinen vaikutus. Yleiskäyttöiset tekoälymallit eivät pelkästään ole nopeuttaneet tekstin tuottamista.³⁸⁹ Ne ovat myös muuttaneet markkinoita kirjoittajien kannalta huonompaan suuntaan. Perinteiset hakukoneet ohjasivat käyttäjiä kustantajien sivuille ja julkaisujen digitaalisiin versioihin, mutta yleiskäyttöisten tekoälymallien tiivistelmät ovat vähentäneet tätä liikennettä ja samalla kustantajien tuloja.³⁹⁰ Useimmat perinteisten hakukoneiden hauista eivät enää johda klikkauksiin (”zero-click trend”).³⁹¹ Tekoälyn tuottamat tiivistelmät ovat vähentäneet yleisön kiinnostusta lukea alkuperäisiä tieteellisiä julkaisuja.

Tekoäly ja uhka tekijänoikeuksien loukkaamisesta ovat antaneet oikeudenhaltijoille kannustimia julkaista teoksia tai aineistoa muuten kuin verkossa.³⁹²

Tekoälyn laajempi käyttöönotto voi silti myös lisätä joidenkin tutkimusjulkaisujen taloudellista merkitystä kahdesta syystä. Ensimmäinen koskee laatua. Yleiskäyttöisten tekoälymallien laatu perustuu niiden kouluttamisessa käytetyn aineiston laatuun. Tekoälysäädöksessä asetetaan yleiskäyttöisten tekoälymallien koulutukselle laatua koskevia vaatimuksia.³⁹³ Netistä löytävä aineisto on kuitenkin saastumassa (”data contamination”).³⁹⁴ Toinen syy liittyy tekijänoikeuksiin. Yleiskäyttöisten tekoälymallien kehittäjien on kunnioitettava tekijänoikeuksia.³⁹⁵ Niinpä tekoälymallien kehittäjillä on kannustimia maksaa laadukkaiden tieteellisten julkaisujen kuten oppikirjojen

³⁸⁸ Ks. esim. Irene Naakka, Kirjailijan leipä on kapea – ahkerakin kirjailija tienaa vain muutaman kuukauden palkan. *OP Media* 4.12.2018; Esa Juntunen, Kuinka paljon kirjailija saa kirjasta? Vuoden 2025 kirjailijatulot auki. *Blogi* 9.6.2025. <https://www.omavaraisuushaaste.com/kuinka-paljon-kirjailija-saa-kirjasta/>

³⁸⁹ Ks. esim. Kobak et al. 2025.

³⁹⁰ Ramsay Hodgson, Cristina Criddle ja Tim Bradshaw, AI may fatally wound web’s ad model, warns Tim Berners-Lee. *Financial Times*, 5.11.2025; Suzanne Bearne, Publishers fear AI summaries are hitting online traffic. *BBC* 9.9.2025; *The Economist*, Leaders. A tragedy of the digital commons. To survive the AI age, the web needs a new business model. 17.7.2025; *The Economist*, Business. World wide worries. AI is killing the web. Can anything save it? 14.7.2025; *The Economist*, Leaders. Computers v creatives. What the “cockroaches” of the ad world teach about dealing with AI. 19.6.2025.

³⁹¹ Natasha Sommerfeld, Megan McCurry ja Doug Harrington, Goodbye Clicks, Hello AI: Zero-Click Search Redefines Marketing. *Bain* 2025. <https://www.bain.com/insights/goodbye-clicks-hello-ai-zero-click-search-redefines-marketing/>

³⁹² Ks. esim. Kate Crawford ja Jason Schultz, Generative AI Is a Crisis for Copyright Law. *Issues in Science and Technology* 40(2) 2023, s. 79–80; European Innovation Council and SMEs Executive Agency, Artificial intelligence and copyright: use of generative AI tools to develop new content. *European Union* 2024; Christian Peukert, Florian Abeillon, Jérémie Haese, Franziska Kaiser ja Alexander Staub, Strategic Behavior and AI Training Data. 27.5.2025. <https://ssrn.com/abstract=4807979>

³⁹³ Tekoälysäädös, 10 artiklan 1 kohta ja 3 kohta.

³⁹⁴ Medha Palavalli, Amanda Bertsch ja Matthew R. Gormley, A Taxonomy for Data Contamination in Large Language Models. *arXiv:2407.08716 [cs.CL]* 2024; Tom S. Juzek ja Zina B. Ward, Why Does ChatGPT “Delve” So Much? Exploring the Sources of Lexical Overrepresentation in Large Language Models. *Proceedings of the 31st International Conference on Computational Linguistics*. Association for Computational Linguistics 2025, s. 6397–6411.

³⁹⁵ Tekoälysäädös, 53 artiklan 1 kohdan c alakohta.

käyttöoikeuksista.³⁹⁶ Käytännössä sopimukset tehdään suurten toimijoiden välillä. Tutkijoiden pitkän aikavälin intressissä olisi saada osuutensa tästä kakusta. Se edellyttää pitämistä kiinni omista tekijänoikeuksista ja huolellista omien teosten julkaisukanavien valintaa.

Tekijänoikeuden haltijoiden oikeuksia suojattiin tekoälymallien kouluttamista ja tuloksia vastaan kansainvälistä huomiota herättäneessä saksalaisessa tapauksessa GEMA vastaan Open AI.³⁹⁷ EU-tuomioistuimen odotetaan ottavan kantaa tekijänoikeuden haltijoiden oikeuksiin tapauksessa Like Company vastaan Google.³⁹⁸

7.3 Kotimaiset tiedekustantajat

Suomalaisen tieteen keskeisiin toimijoihin pitää lukea myös kotimaiset tiedekustantajat ja julkaisujen toimitustyötä tekevät ammattilaiset. Ilman kotimaisia tiedekustantajia ei olisi julkaisukanavia erityisesti Suomen yhteiskuntaa, kulttuuria ja talouselämää koskevaa tutkimusta varten. Tutkimukseen liittyvä toimituksellinen työ on työvoimavaltaista eli kallista. Vaatimuksiin avoimesta julkaisemisesta tai rinnakkaistallentamisesta liittyy järjestelmätason riskejä.

Avoimen julkaisemisen ja rinnakkaistallentamisvaatimusten järjestelmätason riskeihin kuuluvat esimerkiksi vaara kotimaisen tiedekustantamisen alasajosta rahoituksen puuttuessa,³⁹⁹ kansallisen tieteellisen kulttuurin näivettyminen sekä kansalliskielisen ja kansallisesti tärkeän tutkimuksen puutteesta aiheutuvat turvallisuusriskit.

Rinnakkaistallennusvelvollisuuteen liittyviä järjestelmätason riskejä sivuttiin syksyllä 2024 yleisön kommentoitavana olleessa luonnoksessa avoimen tieteen ja tutkimuksen rahoituksen tiekartaksi. Tiekartaluonnoksen mukaan tutkimusjulkaisemisen rahoituksessa vallitsi ”epätasapaino”: ”Tutkimusjulkaisemiseen käytetyistä rahoista valtaosa kasautuu muutamalle isolle toimijalle, kun taas pienemmät julkaisijat joutuvat hyvin usein toimimaan kannattavuuden rajoilla.” Tiekartaluonnoksessa todettiin, että ”[j]oskus ratkaisuksi tutkimusjulkaisemisen avoimuuteen on ehdotettu yksinkertaisesti tutkimusjulkaisujen rinnakkaistallentamista”. Rinnakkaistallennusta ei kuitenkaan pidetty tiekartaluonnoksessa hyvänä ratkaisuna: ”Vaikka rinnakkaistallennus mahdollistaakin julkaisujen viimekätisen avoimuuden, se ei kuitenkaan sinällään poista tutkimusjulkaisemisen kentän epätasapainoa eikä mitenkään erityisesti tue tutkimusjulkaisemisen monimuotoisuutta ... Rinnakkaistallennuskin sitä paitsi tuottaa omia kustannuksiaan.”

Toimituksellinen työ ei ole ilmaista. Tieteellinen julkaiseminen ei toimi ilman rahoitusta. Jos lukijat eivät avointa julkaisemista tai rinnakkaistallentamista koskevien vaatimusten

³⁹⁶ The Economist 23.7.2024. Schools brief. Artificial intelligence. AI firms will soon exhaust most of the internet's data. Can they create more? <https://www.economist.com/schools-brief/2024/07/23/ai-firms-will-soon-exhaust-most-of-the-internets-data>

³⁹⁷ LG München I, 11.11.2025 - 42 O 14139/24; Landgericht München I, Pressemitteilung 11 vom 11.11.2025, Urteil GEMA gegen Open AI. <https://www.justiz.bayern.de/gerichte-und-behoerden/landgericht/muenchen-1/presse/2025/11.php>

³⁹⁸ Ks. Hacker 2025; Hoffmann 2025.

³⁹⁹ Leena Kaakinen ja Pauliina Raento, Avoimen julkaisemisen kotimainen rahoitusmalli tarvitsee kestävän ratkaisun. Tieteessä tapahtuu 37(1) 2019, s. 46–48.

vuoksi enää rahoita toimituksellista työtä kirjoja ostamalla, julkaisujen tilausmaksuilla ja tieteellisten yhdistysten jäsenmaksuilla, kustannukset on itsestään selvästi allokoitava muille kuin lukijoille. Viime kädessä tarvittaisiin enemmän julkista rahoitusta. Vaatimukset avoimesta julkaisemisesta tai rinnakkaistallentamisesta eivät näytä kotimaisten tieteellisten kustantajien kannalta taloudellisesti mielekkäältä aikana, jolloin valtio pyrkii pikemminkin leikkaamaan menojaan.

Kotimaisten julkaisukanavien kehittäminen kotimaisen tieteen edistämiseksi vaatisi sekä investointeja että tuloja kansainvälisiltä markkinoilta. Tuloja ei synny, jos kotimaisilla julkaisukanavilla ei ole myytävää. Kotimaisten tiedekustantajien toimintaedellytysten heikentäminen kansainvälisen solidaarisuuden⁴⁰⁰ tai ideologian perusteella ei vaikuta mielekkäältä.

⁴⁰⁰ Ks. esim. Ana Persic, Fernanda Beigel, Simon Hodson ja Peggy Oti-Boateng, The time for open science is now. UNESCO Science Report: the race against time for smarter development (toimittaneet Susan Schneegans, Tiffany Straza ja Jake Lewis, UNESCO, 2021), s. 12–16.

8. LOPUKSI

Lakien säätäminen on vaikeaa. Laissa on otettava huomioon ja tasapainotettava monenlaisia keskenään ristiriitaisia yhteiskunnallisia intressejä. Yhden asian liikkeen on helppo esittää omia vaatimuksiaan, koska yhden asian liikkeen ei tarvitse huolehtia muista kuin omista intresseistään. Yhden asian liikkeen ja oikeusvaltioperiaatteen välistä ristiriitaa voidaan havainnollistaa avoimen tieteen liikkeellä.

Avoimen tieteen liike on yhden asian liike muiden yhden asian liikkeiden joukossa. Sen puitteissa on helppo vaatia tekijöiden taloudellisten oikeuksien poistamista, tieteellisten julkaisujen ilmaista saatavuutta ja vaikkapa julkaisujen rinnakkaistallentamista.

Yliopistotutkijoiden ja –opettajien julkaisujen rinnakkaistallentamisvelvollisuudesta olisi kuitenkin hyvin vaikea säätää Suomen oikeudessa. Voimassa olevassa oikeudessa suojataan tekijän yksinoikeutta päättää teoksensa hyödyntämisestä sekä yliopistojen tutkijoiden ja opettajien vapautta valita tutkimuksensa julkaisutapa ja julkaisukanavat. Tekijänoikeuslain ja yliopistolain säännökset on ankkuroitu perustuslakiin, EU:n perusoikeuskirjaan ja kansainväliseen oikeuteen. Samasta syystä yliopistolla ei ole oikeutta velvoittaa tutkijoita ja opettajia rinnakkaistallentamiseen myöskään työnantajan direktiovallan nojalla.

Vaatimukset yliopistotutkijoiden ja –opettajien julkaisujen rinnakkaistallentamisvelvollisuudesta voidaan toteuttaa lähinnä sivuuttamalla oikeusvaltioperiaate.

Tutkijoiden oikeuksia uhataan tosiasiallisesti monelta taholta.⁴⁰¹ Suomen yliopistoissa on yleisesti todettu merkkejä johtamiskulttuurista, jossa johto katsoo olevansa lain yläpuolella tai ei piittaa laista.⁴⁰² Avoimen liikkeen piirissä näyttää olleen taipumusta ohittaa voimassa oleva oikeus ja hyväksyä oman liikkeen ideologia normatiiviseksi.

Digitaaliseen teknologiaan liittyy laajoja yhteiskunnallisia ja muita järjestelmätason riskejä, joista keskeisimpiin kuuluu taloudellinen ja yhteiskunnallinen polarisaatio. Tieteellinen kustantaminen ei ole poikkeus. Rinnakkaistallennusvelvollisuus olisi omiaan vaikeuttamaan kansallista tieteellistä kustantamista ja edistämään tieteellisen kustannustoiminnan kansainvälistä keskittymistä entisestään.

Jos avoimen tieteen liikkeen vaatimukset ovat ristiriidassa voimassa olevan oikeuden ja tutkijoiden perusoikeuksien kanssa, on noudatettava oikeusvaltioperiaatetta ja puolustettava perusoikeuksia.

⁴⁰¹ Ks. United Nations 2024, Academic freedom, A/HRC/56/58; Maassen, Jungblut, Martinsen ja Øvrebø 2025; Kosta ja Ceran 2025.

⁴⁰² Peltonen 2021; Mäntysaari, Recruitment 2022, s. 31–32.

TIETEELLISTEN JULKAISUJEN RINNAKKAISTALLENTAMISVELVOLLISUUDESTA, AKATEEMISESTA VAPAUESTA JA OIKEUSVALTIOPERIAATTEESTA

SAMMANFATTNING

Rättsstatsprincipen kräver en balansering av olika intressen. I den här artikeln undersöker man konflikten mellan enfrågerörelsernas rättsliga praktiker å ena sidan och rättsstatsprincipen å andra sidan genom att operationalisera konflikten i en snäv kontext.

Artikeln fokuserar på rättsliga och universitets-interna krav på parallellpublicering som drivs av öppen vetenskap-rörelsen. Artikeln visar att kraven är oförenliga med EU-rätten och de grundläggande rättigheterna, strider mot gällande rätt också på andra sätt samt är ägnade att förorsaka skada på vetenskapens systemnivå i Finland.

Det kan inte införas krav på parallellpublicering av universitetslärares och -forskarnas verk i finsk rätt. Lagstadgade krav skulle utgöra en långtgående inskränkning i upphovsmannens rätt i strid mot infosocdirektivet. De skulle också strida mot skyddet av den akademiska friheten i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna och internationell rätt.

Ett universitet får inte ensidigt införa krav på parallellpublicering till men för sin undervisande och forskande personal. För det första får ett universitet inte automatiskt några rättigheter till den undervisande och forskande personalens upphovsrättsligt skyddade verk. Det så kallade "forskarundantaget" innebär att högskoleforskare och -lärare har en rätt att fritt välja sättet att publicera sina verk och om de så vill kommersialisera sin forskning. För det andra omfattas rätten att välja publikationssättet inte av

universitetsarbetsgivarens direktionsrätt. Det är också klart att arbetsgivarens direktionsrätt inte omfattar rätten att överföra de anställdas egendom till arbetsgivaren eller andra. Universitetsinterna riktlinjer och modellavtal som i praktiken tvingar forskarna och lärarna att acceptera krav på parallellpublicering kan lätt tolkas som oskäliga.

Lagstadgade eller universitetsinterna krav på parallellpublicering skulle antagligen ha negativa följder på vetenskapens systemnivå i Finland. Det finns inga inhemska vetenskapliga förlag om inte de kan finansiera sin verksamhet. Krav på parallellpublicering är ägnade att skada de inhemska vetenskapliga förlagens verksamhetsförutsättningar.

Exemplet belyser generellt hur enfrågerörelsernas mål kan vara oförenliga med rättsordningen och skapa negativa verkningar på samhällets systemnivå. Praktiker som tvingar forskare till parallellpublicering utgör ett symptom på en urholkning av rättsstatsprincipen.

TIIVISTELMÄ

Tässä selvityksessä tarkastellaan yhden asian liikkeiden ajamien hankkeiden ja oikeusvaltioperiaatteen välistä ristiriitaa avoimen tieteen liikkeen vaatiman rinnakkaistallentamisvelvollisuuden valossa. Selvityksestä käy ilmi, että rinnakkaistallentamisvelvollisuutta olisi vaikea toteuttaa lain tasolla tai yliopistotasolla loukkaamatta akateemisen henkilökunnan pakottavia lakisääteisiä oikeuksia. Rinnakkaistallentamisvelvollisuus on myös uhka Suomen tiedekustantajille.

HANKEN SCHOOL OF ECONOMICS

HELSINKI

ARKADIANKATU 22, P.O. BOX 479,
00101 HELSINKI, FINLAND
PHONE: +358 (0)29 431 331

VAASA

KIRJASTONKATU 16, P.O. BOX 287,
65101 VAASA, FINLAND
PHONE: +358 (0)6 3533 700

BIBLIOTEKET@HANKEN.FI
HANKEN.FI/DHANKEN

ISBN 978-952-232-564-8 (PDF)

L 0357-5764

ISSN 2242-7007 (PDF)

